

KURBANOV DJURABEK ISMATOVICH

JISMONIY TARBIYA VA SPORT TARIXI

(1-qism)

61010300-Sport faoliyati (faoliyat turlari bo'yicha)

O'QUV QO'LLANMA

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA
MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI

**JISMONIY MADANIYAT NAZARIYASI VA
USLUBIYOTI KAFEDRASI**

KURBANOV DJURABEK ISMATOVICH

**JISMONIY TARBIYA VA SPORT TARIXI
(O‘quv qo‘llanma)
(1-qism)**

61010300-Sport faoliyati (faoliyat turlari bo‘yicha)

**“KAMOLOT NASHRIYOTI”
Buxoro-2022**

UDK 796(075) K 84

BBK 75.8ya7 K 84

Kurbanov Djurabek Ismatovich Jismoniy tarbiya va sport tarixi
[Matn] : o‘quv qo‘llanma / Dj.I.Kurbanov.- Buxoro: “BUXORO
DETERMINANTI” Kamolot nashriyoti, 2022.-172 b.

KBK 75.1ya7

*O‘quv qo‘llanma Buxoro Davlat universiteti jismoniy madaniyat fakulteti
“Jismoniy madaniyat nazariyasi va uslubiyoti kafedrasida o‘qituvchisi Djurabek
Kurbanov tomonidan O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta‘lim
vazirligining o‘quv rejasiga muvofiq o‘quv dasturi asosida yaratildi. Unda
Jismoniy tarbiya olimpiya harakati tarixi fan sifatidagi mohiyati, paydo
bo‘lishi, shakllanishi va taraqqiyot tarixining o‘ziga xos tamoyillari bosqichma-
bosqich o‘rganilib, umumlashtirilgan. Har bir mavzu reja, mavzuni
mustahkamlovchi savollar, tayanch tushunchalar, test savollari va mustaqil
o‘qish uchun tavsiya etilgan adabiyotlar ro‘yxati kabi metodik ko‘rsatmalar
bilan ta‘minlangan.*

*Shu bilan birga O‘zbekistonda jismoniy tarbiya va sportning rivojlanishi
va Milliy Olimpiya qo‘mitasining tashkil etilishi, barkamol avlodni
tarbiyalashda jismoniy tarbiyaning roli va o‘rni haqida ma‘lumotlar berilgan.*

*O‘quv qo‘llanmadan universitet va institutlarning jismoniy tarbiya fakulteti
o‘qituvchi va talabalari, shuningdek, olimpiya zaxiralari sport kollejlari va
sport maktablari o‘qituvchi va o‘quvchilari, magistr, tadqiqotchilar
foydalanishlari mumkin.*

Taqrizchilar:

Buxoro davlat universiteti p.f.n. dotsent:

Sh.D.Abdullayev

BuxMTI “Jismoniy madaniyat” kafedrasida mudiri:

B.B.Sadullayev

*Ushbu o‘quv qo‘llanma Oliy va O‘rta maxsus ta‘lim vazirligi
2022-yil «17» martdagi « 106 »sonli burug‘iga asosan nashrga ruxsat
berildi. Ro‘yxatga olish raqami 106-030.*

ISBN: 978-9943-8093-8-3

©Kamolot nashriyoti

©Kurbanov Djurabek Ismatovich

KIRISH

Mamlakatimizda aholi orasida sogʻlom turmush tarzini shakllantirish, aholining, ayniqsa yosh avlodning jismoniy tarbiya va ommaviy sport bilan muntazam shugʻullanishi, yoshlarni manan va jismonan sogʻlom qilib tarbiyalash va ularga zamonaviy bilimlar berishning sifatini oshirish hamda jamiyatimiz uchun barkamol shaxsni shakllantirish taʼlim tizimining eng asosiy maqsadlardan hisoblanadi. Uzluksiz taʼlim jarayonida olib borilayotgan barcha harakatlar shu maqsadni amalga oshirishda muhimdir.

Oʻzbekiston Respublikasining 2015-yil 5-sentabrdagi “Jismoniy tarbiya va sport toʻgʻrisida”gi 394-sonli Qonuni va Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 3-iyundagi “Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi PQ-3031-sonli Qarori mamlakatimizda jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish va uni ommaviyligini oshirishga katta turtki boʻldi. Shuningdek Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 13-fevraldagi 118-son 2019-2023 yillarda Oʻzbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va ommaviy sportni rivojlantirish Kontseptsiyasi, Oʻzbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentyabrdagi “Taʼlim toʻgʻrisida”gi qonunning yangi talqini tasdiqlandi, ushbu sohani rivojiga katta hissa qoʻshayotgan meʼyoriy huquqiy xujjatlar sifatida xizmat qilmoqda. Shu bilan bir qatorda Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 5-iyuldagi Oʻzbekiston Respublikasi jismoniy tarbiya va sport vazirligi huzuridagi jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish jamgʻarmasi faoliyatini tashkil etish toʻgʻrisidaga qarori ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Yurtimizda taʼlim-tarbiya sohasini isloh qilishning asosiy omillaridan biri bu mamlakatimizda taʼlim sohasida roʻy berayotgan tub yangilanishlar har bir taʼlim muassasasida oʻquv jarayonini metodik taʼminotini rivojlantirishni talab etadi.

Zamonaviy axborot va kommunikatsiya texnologiyalari yaqin yillar ichida pedagogik innovatsiyalarning asosiy manbai boʻlib qoladi. Taʼlim oluvchilar uchun mustaqil taʼlim olish imkoniyatlarini, taʼlimning elektron axborot resurslarini shakllantirish va rivojlantirish uchun zarur sharoitlarni yaratish taʼlim mazmunini takomillashtirishning zaruriy shartlaridan biri sanaladi.

Zamonaviy taʼlim tizimining asosini yuqori sifatli va yuqori texnologiyali muhit tashkil etadi. Uning yaratilishi va rivojlanishi

texnik jihatdan murakkab, ammo bunday muhit ta'lim tizimini takomillashtirishga, ta'limda axborot va kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda ilm-fan jadal taraqqiy etayotgan, zamonaviy axborot-kommunikatsiya vositalari keng joriy etilgan jamiyatda barcha fan sohalarida bilimlarning tez yangilanib borishi, ta'lim oluvchilar oldiga ularni tez va sifatli egallash bilan bir qatorda, muntazam va mustaqil ravishda bilim izlash vazifasini qo'ymoqda. SHuning uchun milliy istiqlol g'oyasiga sodiq, etarli intellektual salohiyatga ega, ilm-fanning zamonaviy yutuqlari asosida mustaqil fikr va mushohada yurita oladigan shaxslarni tarbiyalash hamda raqobatbardosh, yuqori malakali kadrlarni tayyorlash masalasi o'quv fanlari kesimida elektron modul tizimini yaratishni talab qilmoqda.

Yoshlarni tarbiyalash va ularga zamonaviy bilimlar berishning sifatini oshirish hamda jamiyatimiz uchun barkamol shaxsni shakllantirish ta'lim tizimining eng asosiy maqsadlardan hisoblanadi. Uzluksiz ta'lim jarayonida olib borilayotgan barcha chora tadbirlar malakali kadrlar tayyorlash maqsadini amalga oshirishga qaratilgandir. Bugungi ta'lim-tarbiya jarayonlariga zamon talablariga mos imkoniyatlaridan ustuvorlik bilan foydalanib, ta'lim oluvchilarning aqliy potensialini o'sishini ta'minlashni nazarda tutadi.

Bu borada mamlakatimizda ta'lim va sport tizimidagi islohotlarni uyg'un tarzda jismonan sog'lom, aqlli va bilimli yoshlarni tarbiyalash maqsadiga yo'naltirish bo'yicha ko'pgina amaliy ishlar qilinmoqda. Jumladan, jismoniy tarbiya darslarini tashkil etish va o'tkazish usullarini tadqiq etish muammosini o'rganilishi ta'lim-tarbiya masalalariga yanada chuqurroq kirib borishga va bu muammoga ilmiy-amaliy jihatdan oydinlik kiritishga asos bo'la oladi.

Jismoniy tarbiya darslarida yuqori samaraga erishish, faqat darsni to'g'ri tashkil qilish va zamonaviy axborot vositalarini samarali turlarni keng qo'llash evaziga amalga oshirilishi mumkin. Shunday ekan bugungi jismoniy tarbiya darslarini zamonaviy talablardan kelib chiqib yangi pedagogik va axborot texnologiyalariga asoslangan holda tashkil etishning samarali usullarini qo'llash dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

O'zbekistonda ta'lim-tarbiya sohasini isloh qilishning asosiy omillaridan biri bu jarayonlarga zamonaviy axborot va

kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish bilan bog`liq. Ilmiy texnikaviy taraqqiyot ishlab chiqarishning ko`p sonli tarmoqlari bilan bir qatorda ta`lim sohasiga ham zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etishni taqozo etmoqda.

Mamlakatimizda ta`lim sohasida ro`y berayotgan tub yangilanishlar har bir ta`lim muassasasida o`quv jarayonini metodik ta`minotini rivojlan-tirishni talab etadi. Zamonaviy axborot va kommunikatsiya texnologiyalari yaqin yillar ichida pedagogik innovatsiyalarning asosiy manbai bo`lib qoladi.

Ta`lim oluvchilar uchun mustaqil ta`lim olish imkoniyatlarini, ta`limning elektron axborot resurslarini shakllantirish va rivojlan-tirish uchun zarur sharoitlarni yaratish ta`lim mazmunini takomillash-tirishning zaruriy shartlaridan biri sanaladi.

Zamonaviy ta`lim tizimining asosini yuqori sifatli va yuqori texnologiyali muhit tashkil etadi. Uning yaratilishi va rivojlanishi texnik jihatdan murakkab, ammo bunday muhit ta`lim tizimini takomillashtirishga, ta`limda axborot va kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etishga xizmat qiladi.

Mazkur o`quv qo`llanma ham mana shu Qaror va farmonlar ijrosini ta`minlashga xizmat qiladi. Unda Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati mustaqillikdan oldingi va keyingi holati, jismoniy tarbiyaning kelib chiqishi haqidagi masala jismoniy tarbiya tarixining eng muhim muammolaridan biri bo`lib, prinsipial metodologik ahamiyatga ega ekanligiga e`tibor qaratilgan.

Jismoniy tarbiya tarixi qadimgi zamonlardan boshlab, hozirgi kungacha bo`lgan davrlarda jahon xalqlarining jismoniy tarbiya va sport tarixi, xalqaro sport va olimpiya harakati tarixini o`rganadi. Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi turli davrlarda jismoniy tarbiyaning vujudga kelishi, rivojlanishi va taraqqiy etishining umumiy qonuniyatlarini aniqlash, ulami tahlil qilish bilan shug`ullanadi.

Birinchi bobda chet el mamlakatlarida turli tarixiy davrlarda jismoniy tarbiya rivolanishining asosiy usuliyatlari, jismoniy tarbiya va olimpiya harakatining ilmiy-nazariy asoslarini rivojlanishi, jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tizimlarining shakllanishi to`g`risidagi mavzular yoritilgan.

Ikkinchi bobda milliy jismoniy tarbiya tarixi: qadimgi ajdodlarimiz yashagan davrlarda jismoniy tarbiya, Abu Ali Ibn

Sinoning “Tib Qonuni” asarida sihat-salomatlik masalalari va badantarbiya haqida fikrlari, Amir Temurning harbiy qo‘shinlari va ularning jismoniy tayyorgarligi, Zahiriddin Muxammad Bobur, Jaloliddin Manguberdining harbiy va jismoniy tayyorgarligi to‘g‘risida ma’lumotlar berish, M.Qoshg‘ariy, Alisher Navoiy asarlarida jismoniy tarbiyaning yoritilishi va uning tarbiyaviy ahamiyati, qadimgi dunyo xalqlarining jismoniy tarbiyasi, qadimgi Yunoniston, Rim va boshqa davlatlarda jismoniy tarbiya, buyuk gumanistlar ta’limoti, chet mamlakatlarda jismoniy tarbiya, Markaziy Osiyoda jismoniy tarbiyaning rivojlanishi O‘zbekistonda jismoniy tarbiya va olimpiya harakati rivojlanishining bosqichlari, O‘zbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida jismoniy tarbiya va olimpiya harakatining asosiy xususiyatlarini, O‘zbekistonda jismoniy tarbiya va olimpiya sporti rivojlanishining raqamli ko‘rsatkichlarini qiyosiy tahlili, jismoniy tarbiya, ommaviy sport va olimpiya harakatining uzluksiz tizimlarini shakllanish jarayonlarini o‘rganish bo‘yicha ma’lumotlar berilgan.

“Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi” fanini o‘rganish jarayonida talabalarni jismoniy tarbiya va sportning rivojlanish xususiyatlari, xalq milliy o‘yinlari tarixi, sport turlari tarixi, olimpiya harakati tarixi, jismoniy tarbiya va sportni targ‘ibot ishlarining mohiyati bilan tanishtirish muhim ahamiyatga ega.

Bugungi kunda jismoniy tarbiya va sport bo‘yicha malakali kadrlar tayyorlashga alohida e’tibor berilmoqda. O‘zbekiston Davlat jismoniy tarbiya universiteti va Respublika oliy o‘quv yurtlarining Jismoniy madaniyat fakultetlari, Pedagogika kollejlarning Jismoniy tarbiya bo‘limlari, Olimpiya zaxiralari kollejlari “Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi”, haqida atroflicha bilimlar beriladi. Sport faoliyati (faoliyat turlari bo‘yicha) yo‘nalishini tayyorlash va ularning nazariy bilimlari, amaliy malakalarini oshirishda Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi fani asosiy mutaxassislik fanlaridan biridir.

Hozirgi davrda O‘zbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida jismoniy tarbiya va olimpiya harakatining xususiyatlarini, O‘zbekistonda jismoniy tarbiya va olimpiya sporti rivojlanishining raqamli ko‘rsatkichlarini qiyosiy tahlili, jismoniy tarbiya, ommaviy sport va olimpiya harakatining uzluksiz tizimlarini shakllanish jarayonlarini o‘rganish eng dolzarb masalalarga kiradi.

Muallif xalqaro sport harakatining rivojlanishi va Xalqaro Olimpiya qo‘mitasining tashkil topishi, xalqaro sport harakatining rivojlanishi va olimpiya kongressi, olimpiya ramzlari, haqida nazariy ma’lumotlar beriladi. Milliy Olimpiya qo‘mitasining tashkil topishi, Milliy Olimpiya qo‘mitasining Nizomi, uning tarkibiy tuzilishi, Bosh Assambleya, Kongress, O‘zbekiston Respublikasi Milliy Olimpiya qo‘mitasining asosiy vazifalari, O‘zbekiston sportchilarining Osiyo, jahon va olimpiya o‘yinlaridagi ishtiroki haqida nazariy ma’lumotlar, O‘zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportning rivojlanishi to‘g‘risida ilmiy-nazariy ma’lumotlarni yoritib berishga xarakat kilishgan.

O‘zbekiston Respublikasining «Jismoniy tarbiya va sport to‘g‘risida»gi Qonuni, «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonun, jismoniy tarbiya va sportga oid Prezident farmonlari, Vazirlar Mahkamasining qarorlari ushbu fanni o‘rganishda eng asosiy manbalar hisoblanadi.

Bugungi kunda aholining salomatligini yaxshilash, barkamol avlodning ma’naviy va jismoniy rivojlanishini ta’minlashda jismoniy tarbiya va sportning nazariy asoslarini o‘rganish muhim vazifalar qatoriga kiradi. Bu jismoniy tarbiya va sport mutaxassislarining zimmasiga katta mas’uliyatni yuklamoqda. Shu sababdan jismoniy tarbiya va sport bo‘yicha malakali kadrlar tayyorlashga alohida e’tibor berilmoqda.

Jismoniy tarbiya va sportning mohiyatini tushuntirish, ularni targ‘ibot qilish, barcha sport turlari tarixi, xalq milliy o‘yinlari tarixi bilan tanishtirish muhim ahamiyatga egadir.

O‘zbekistonda «Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi» fanining ilmiy-nazariy asoslarini chuqur o‘rganish maqsadida ishlangan darslik va o‘quv qo‘llanmalari kam. Sobiq Ittifoq davrida R.Ismoilov va Yu.Sholomitskiy ilk bor (1969) «O‘zbekistonda fizkultura tarixi» o‘quv qo‘llanmasini yaratganlar. Unda qadimgi Markaziy Osiyo, jumladan, O‘zbekiston hududida yashagan xalqlar jismoniy tarbiyasi haqida ma’lumotlar berilmagan.

O‘zbekiston Respublikasi mustaqillik-yillarida X.A.Botirov (1993) va A.K.Akramov (1997) «Jismoniy tarbiya va sport tarixi» o‘quv qo‘llanmalarida ajdodlarimiz jismoniy tarbiyasi tarixi qisqa va umumiy tarzda yoritildi. R.Abdumalikov, J. Eshnazarov «Ajdodlar jismoniy tarbiyasi tarixini o‘rganish masalalari» (1993) o‘quv qo‘llanmasida fanning ayrim mavzulari yoritilgan. J. Eshnazarov

«Jismoniy tarbiya tarixi va boshqarish» (2008) darsligida jismoniy tarbiya tarixi hamda jismoniy tarbiya va sportni boshqarish fanlarining asoslari mujassam ravishda ilk bor keng va atroflicha bayon etilgan. E. Ernazarovning “Olimpiada – jahon sporti bayrami” (2008) nomli ilmiy-ommabop kitobida xalqaro olimpiya harakati va O‘zbekistonda zamonaviy sportning rivojlanish tarixiga doir ma’lumotlar olimpiya muzeyidagi ashyoviy dalillar asosida keng yoritilgan.

Mazkur «Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi» o‘quv qo‘llanmasi mazmunida mualliflar barcha o‘quv qo‘llanmalar va ilmiy-ommabop risolalardan tayanch manba sifatida foydalandilar. Mualliflar qo‘llanmani tayyorlashda yordam ko‘rsatib, ma’naviy qo‘llab-quvvatlaganlari uchun jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati kafedrası dotsenti G‘M.Salimov, taqrizchilar Buxoro davlat universiteti dotsenti Shuhrat Abdullayev, Buxoro Muhandistlik Texnologiyalar instituti dotsenti Bahodir Sadullayevlarga va boshqa mutaxassislarga minnatdorchilik bildiradilar.

I -modul. Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi
1-Mavzu. “Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi” faniga
kirish. qadimgi davrda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya.

Reja:

- 1.1. Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi fanining asosiy maqsadi va vazifalari.
- 1.2. Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi fanining asosiy davrlari. Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi fanining o‘rganish manbalari.
- 1.3. Qadimgi davrda jismoniy tarbiyaning xususiyatlari. Qadimgi Sharq davlatlarida jismoniy tarbiya. Qadimgi Gretsiya davlatlarida jismoniy tarbiya.
- 1.4. Sparta va Afina tarbiya tizimlari. Qadimgi olimpiya o‘yinlari va ularning ahamiyati. Qadimgi Rimda jismoniy tarbiya.

1.1. Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi fanining asosiy maqsadi va vazifalari.

Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi fanining asosiy maqsadi va vazifalari. Fanning mazmuni va asosiy tushunchalari. Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi fanining asosiy davrlari. Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi fanining o‘rganish manbalari. Fanning jismoniy tarbiya va olimpiya sporti sohasidagi o‘rni va ta’lim-tarbiyaviy ahamiyati.

Qadimgi davrda jismoniy tarbiyaning xususiyatlari. Qadimgi Sharq davlatlarida jismoniy tarbiya. Qadimgi Gretsiya davlatlarida jismoniy tarbiya. Sparta va Afina tarbiya tizimlari. Qadimgi olimpiya o‘yinlari va ularning ahamiyati. Qadimgi Rimda jismoniy tarbiya.

Jismoniy tarbiya tarixi jahon xalqlari madaniy tarixining bir qismidir. Jismoniy tarbiya tarixi fani qadimgi zamondan to hozirgi kungacha bo‘lgan davrlarda jismoniy tarbiya va sportni kelib chiqishi, rivojlanishi va tarraqiy etishining umumiy qonuniyatlarini o‘rganadi.

Jismoniy tarbiya tarixi tarixiy fanning mustaqil sohasi, jismoniy tarbiya va sportga doir ilmiy bilimlarning muhim qismidir. Jismoniy tarbiya tarixi jamiyat madaniyatining tarkibiy qismi sifatida vujudga kelishi va tarkib topishi haqida ma’lumotlar beradi. Jismoniy tarbiya va sport tarixi fani qadim zamonlardan boshlab, shu kungacha turli xalqlarda jismoniy tarbiya taraqqiyotining umumiy qonuniyatlarini aniqlash va o‘rganish bilan shug‘ullanadi. Uning vazifasi turlicha

tarixiy davrlarda jismoniy tarbiya nazariyasi va amaliyoti, jismoniy tarbiya shakllari, usullari, vositalari va kishilarning sport sohasidagi faoliyatining tahlilini berishdan iborat.

1.2. Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi fanining asosiy davrlari. Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi fanining o‘rganish manbalari.

Jismoniy tarbiya va sport tarixi to‘rtta asosiy davrlarga bo‘linadi:

- Qadimgi dunyoda jismoniy tarbiya (mill.av. VIII ming.- mil. IV asr).
- O‘rta asrlar davrida jismoniy tarbiya va sport (V- XVII asrlar).
- Yangi davrda jismoniy tarbiya va sport (XVIII – XIX asr oxiri).
- Eng yangi davrda jismoniy tarbiya va sport (XX asrning boshlari – hozirgi kungacha)

Jismoniy tarbiya va sport tarixi fanini o‘rganish manbalariga:

- qadimgi jismoniy tarbiyaga oid arxeologik va etnografik manbalar;
- jismoniy tarbiya va sportga doir arxiv materiallari, ilmiy kitoblar va boshqa yozma manbalar;
- jismoniy tarbiya va sportga oid tasviriy san‘at asarlari, badiiy kitoblar, kino, foto, fonomateriallar;
- turli xalqlar jismoniy tarbiyasining rivojlanishi to‘g‘risidagi amaliy ma’lumotlar (sport yutuqlari, sport rekordlari);
- jismoniy tarbiya va sportga doir hukumat qonunlari, qaror va farmonlari, maxsus rasmiy hujjatlari kiradi.

Ash‘yoviy va yozma yodgorliklar, xalq doston va eposlari, jismoniy tarbiyaning taraqqiy etish amaliyotlari ham jismoniy tarbiya tarixini o‘rganish manbalari bo‘lib xizmat qiladi.

Jismoniy tarbiya va sport tarixi faninining maqsadi – jismoniy tarbiya va sportning turli tarixiy davrlarda rivojlanish qonuniyatlari, g‘oyalari, tizimlari, asosiy shakllari, usullari va vositalari to‘g‘risidagi ilmiy-nazariy bilimlarni shakllantirishdir.

Fanning asosiy vazifalari – talabalarga jismoniy tarbiya va sport tarixini ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilish, jismoniy tarbiya usullari, shakllari, vositalari, sport sohasida erishilgan yutuqlar va eng ilg‘or tajribalardan foydalanishni hamda O‘zbekistonda jismoniy tarbiya va sport tarixini o‘rgatishdan iborat. Jismoniy tarbiya tarixining muhim

vazifasi jahon xalqlari jismoniy tarbiyasining xususiyatlarini o'rganish va uning rivojlanish yo'llarini aniqlashdir. Ijtimoiy fanlardan biri hisoblangan jismoniy tarbiya tarixi fanining eng muhim vazifasi – bo'lajak jismoniy tarbiya va sport mutaxassislarini yuksak g'oyaviylik, vatanga sadoqat, milliy iftixor va insonparvarlik ruhida tarbiyalashdir.

Jismoniy tarbiya tarixi o'quv fanining o'zlashtirish jarayonida amalga oshiriladigan masalalar doirasida talaba:

- nazariy va amaliy mashg'ulotlarda jismoniy harakat, jismoniy tarbiyani paydo bo'lish davrlarini rivojlanish tarixi;
- O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sport harakatining rivojlantirish tarixi to'g'risidagi bilimlarni,
- jismoniy tarbiya va sport tarixining asosiy davrlarini, rivojlantirish qonuniyatlarini bilishi kerak;
- fanni o'rganishning tamoillarini, xalqaro sport va olimpiya harakati tarixini, uning rivojlanish bosqichlari va asosiy xususiyatlarini to'g'ri aniqlash ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak;
- ilmiy nazariy jihatdan olingan bilimlarni tahlil qila olish kerak;
- amaliy mashg'ulotlarda mustaqil fikr yuritishni, mavzularga ijodiy yondoshish malakalariga ega bo'lishi kerak;
- fan bo'yicha o'zining fikr mulohazalarini to'liq bayon etishi kerak.

Jismoniy tarbiya va sport tarixi fani o'quv rejasiga kiritilgan pedagogika, O'zbekiston tarixi, sotsiologiya, falsafa, tibbiy biologik fanlar, tanlangan sport turi nazariyasi va uslubiyati fanlari bilan uzviy aloqada o'qitiladi.

Jismoniy tarbiya tarixi ijtimoiy fandır. Bu fan jismoniy tarbiya va sport sohasiga doir hodisalariga davr talabi asosida yondoshadi, jismoniy tarbiya nazariyasi va amaliyotining xilma-xil shakli, uslub va vositalarini turli bosqichlarda ochib beradi, ilg'or fikr va qarashlar, amaliy tajribalar to'g'risida ma'lumotlar beradi.

O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya universiteti (O'zDJTU) va Respublika oliy o'quv yurtlarining jismoniy tarbiya fakultetlari, pedagogika kollejlarning jismoniy tarbiya bo'limlari, Olimpiya zahirolari kollejlari «Jismoniy tarbiya va sport tarixi» fan sifatida kiritilgan. Jismoniy tarbiya va sport sohasida mutaxassislar tayyorlash va ularning nazariy bilimlari, amaliy malakalarini oshirishda

«Jismoniy tarbiya va sport tarixi» fani asosiy mutaxassislik fanlaridan biridir.

«Jismoniy tarbiya va sport tarixi» ixtisoslikka oid maxsus fan sifatida, milliy qadriyatlar, ijtimoiy, madaniyat taraqqiyoti natijalari, mustaqillik yillarida joriy etilgan qonunlar, qarorlar, farmonlar, nizomlarga asoslab berilgan g'oyalarga tayanadi. Ularni jismoniy madaniyat ijtimoiy-pedagogik jarayon sifatida o'ziga metodologik asos qilib oladi.

Jahon miqyosidagi va O'zbekiston sharoitidagi jismoniy tarbiya va sport taraqqiyoti fanning mazmunini tashkil etadi. Bu fan sport turlari tarixi, pedagogika tarixi, jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati hamda boshqa fanlar bilan uzviy bog'liq holda o'rganilmoqda va rivojlanmoqda.

Jismoniy tarbiya va sport tarixi fanini o'rganishda mutaxassis olimlar, H.A.Botirov, L.A.Djalilova, B.B.Ma'murov, G'.M.Salimov va boshqalarning o'quv qo'llanmalari, ilmiy-ommabop risolalaridan foydalaniladigan. Ularning asarlariga asosan insoniyat taraqqiyotining ilk davridan boshlab to hozirgi kungacha bo'lgan jismoniy tarbiya tarixining rivojlanish yo'llarini o'rganish mumkin.

Urug'chilik jamoasi to'da davrining davomi bo'lib, bundan 40-35 ming yillar ilgari boshlangan. Bu davrda mehnat qurollari takomillashan, o'q-yoy kashf etilgan, dehqonchilik, chorvachilik, hunarmandchilik va savdo-sotiq vujudga kelgan. Urug'chilik jamoasi ona urug'i (matriarxat) va ota urug'i (patriarxat)ga bo'lingan. Ularning har biri o'ziga xos ijtimoiy taraqqiyot va jismoniy tarbiya xususiyatlariga ega bo'lgan. Matriarxat taraqqiy qilgan davrda o'yin uchun maxsus tayyorlangan uskunalar (jundan qilingan to'p, shar, nayzabozlik tayoqlari, uchi to'mtoq nayzalar, o'yinchoq, palaxmon, yoy, to'qmoq va h.k.) paydo bo'lgan. Yoshlarni gurzi, nayza irg'itishga, yoydan o'q otishga o'rgatish ibtidoiy jismoniy tarbiya yo'nalishlaridan hisoblanib, uning asosiy tarkibiy qismini tashkil etgan. Hindular qabilasida kauchuklardan koptoklar, maxsus chana yasaganlar. Ulardan xo'jalik yumushlari va turli musobaqalarda ham maqsadli foydalanganlar.

Sharqiy Afrikadagi ibtidoiy qabilalarda langarcho'p bilan sakrash va yugurib kelib balandlikka sakrash musobaqalari ham o'tkazilgan. Ularni turli bayramlarda namoyish etishgan.

Shimoliy va Janubiy Amerikada yevropaliklarning istilosiga qadar katta rezina koptok, chavgon va raketkalaridan foydalanib o‘ynaladigan yozgi va qishki o‘yinlar rasm bo‘lganligi aniq manbalarda o‘z ifodasini topgan. Ibtidoiy jamoa tuzumi davrida suvda suzish, kanoe va baydarka xilidagi yengil uzunchoq qayiqlarda eshkak eshish ham keng qo‘llanilgan. Sharqiy Braziliya xalqlari orasida qiz va yigitlar hayotida kerak bo‘lgan epchillik, chaqqonlik chidamlilik, jasurlik va qat‘iyatlilik kabi qobiliyatlar hamda sifatlarga ega bo‘lishi lozim edi. Qabilalarda yigitlar ma’lum sinovlardan o‘tmaganlaricha uylanishga ruhsat berilmagan.

Urug'chilik jamoasi

(1-rasm)

Ibtidoiy jamoaning yemirilishi va quldorlik tuzumining shakllanishi qadimiy Germaniya, Okeaniya, hindu qabilalari (astek, ink, mayya) va boshqa joylarda ham sodir bo‘lib, ularda ham o‘ziga xos jismoniy mashqlar va o‘yinlarning rivojlanishiga olib kelgan. Masalan, mayya qabilasida kauchukdan yasalgan koptok bilan jamoa bo‘lib o‘yin o‘ynash an’anaga aylangan. Ya’ni uning shakli va mazmuni hozir mashhur bo‘lgan sport o‘yinlariga asos solgan bo‘lishi mumkin. Qadimgi Peru mamlakatida jismoniy mashqlar yoshlardan iborat harbiy qismlarni tayyorlashda eng muhim vosita sifatida xizmat qilgan.

Patriarxat davrida ishlab chiqarish jarayonlari takomillashib, yanada rivojlandi. Bunda erkaklarning mehnati, yaratuvchilik fikr-mulohazalari oldingi o‘rinda turgan. Temir qurollarining paydo bo‘lishi, omoch, bolta bilan ishlash, dehqonchilik va chorvachilikning rivojlanishi ovning xo‘jalik ahamiyatini kamaytirgan. Chorva mollarini boqish, qo‘lga o‘rgatish, xonakilashtirish va dehqonchilik qilishdagi tajribalar jamoada erkaklarning hukmron bo‘lishini ta’minlagan. Patriarxat oilalar vujudga kelgan.

(2-rasm)

Patriarxat taraqqiyotining dastlabki bosqichida qabilalar o'rtasida nizolar, janjallar, ko'pincha bir-biriga qarama-qarshi bo'lgan qabila vakillarining yakkama-yakka kurashi bilan hal etilgan. Ba'zi hollarda janjalli masalalar birgalikda bayramlar tashkil etish, bir-biriga sovg'alar berish va h.k. bilan yakunlangan. Qabilalar o'rtasidagi do'stlik munosabatlarining rivojlanishi va mustahkamlanishida muhim ahamiyatga ega bo'lgan. Qabilalar o'rtasida o'tkaziladigan musobaqalar jarayonida jamoa shon-sharafi, o'zaro bir-birini quvvatlash, zaiflarga yordam qilish tushunchalari rivoj topgan.

Avvalgi majmuaviy mashqlar (kurash, mushtlashish, og'irlik ko'tarish, yugurish, sakrash va h.k.) asta-sekin mustaqil tur sifatida o'rganilib, an'analar, marosimlarda namoyish etilgan va musobaqa tarzida tashkil etilib, g'oliblarni olqishlash, taqdirlash kabi odatlar amalga oshirilgan. Dehqonchilik, chorvachilik va boshqa kasb-hunar bilan shug'ullanuvchilar o'z sohalari bo'yicha turli o'yinlar, mashqlarni ixtiro qila borganlar. Masalan, bug'uchilik bilan shug'ullanuvchilar, bug'uchilar musobaqalarini uyushtiiganlar.

Ibtidoiy jamoaning yemirilishi va quldorlik tuzumining shakllanishi qadimiy Germaniya, Okeaniya, hindu qabilalari (astek, ink, mayya) va boshqa joylarda ham sodir bo'lib, ularda ham o'ziga xos jismoniy mashqlar va o'yinlarning rivojlanishiga olib kelgan. Masalan, mayya qabilasida kauchukdan yasalgan koptok bilan jamoa bo'lib basketbolga juda o'xshab ketadigan o'yin o'ynash an'anaga aylangan. Ya'ni uning shakli va mazmuni hozir mashhur bo'lgan sport o'yiniga asos solgan bo'lishi mumkin. Qadimgi Peru mamlakatida jismoniy mashqlar yoshlardan iborat harbiy qismlarni tayyorlashda eng muhim vosita sifatida xizmat qilgan.

Turli qabilachilik holatlari o'zaro jang, nizo va urushlarni keltirib chiqargan. Shu sababdan himoya qal'alari, qurol-yaroqlar yasash kabi yangi faoliyatlar tarkib topib, ular yanada rivojlangan. Natijada, maxsus jangchilarni tayyorlash ishlariga alohida e'tibor qaratilgan. Jangchilarning jismoniy tayyorgarligida boshqa qabila va elatlarni bosib olish, ezish, ko'pchilikni hukmron ozchilikka bo'ysundirish uchun foydalanishni ko'zda tutadigan jismoniy tarbiyaning yangi tizimi namunalari tug'ila boshladi. Bunday jarayonlar esa quldorlik tuzumini vujudga keltirgan.

Quldorlikning dastlabki davrida qabilachilik munosabatlarining xalq hokimligi an'anasi saqlanib, qabila zodagonlari hokimiyatini cheklab turgan. Lekin qabilalar o'rtasida to'qnashuvlar jiddiy harbiy xususiyatlarga ega bo'lgan. Ularning asosiy sababi boylik orttirish va o'z hukmronligini o'rnatishdan iborat bo'lgan. Harbiy dohiylar rahbarligida maxsus posbonlar paydo bo'lgan. Dohiylar ko'pincha qabilalarning yo'l boshchisi ham hisoblangan. Xalq kengashlari yuzaga kela boshlagan. Ularning vazifalari jamoaning barcha a'zolarini himoya qilishdan iborat bo'lgan. Qishloq istehkomlari paydo bo'lib, chet el posbonlari hujumidan harbiy mudofaa qilish madaniyati rivojlangan. O'zbekiston Respublikasining «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi qonuni, «Ta'lim to'g'risida»gi qonun, «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi», jismoniy tarbiya va sportga oid Prezident farmonlari, Vazirlar Mahkamasining qarorlari ushbu fanni o'rganishda eng asosiy manbalar hisoblanadi.

Bugungi kunda aholining salomatligini yaxshilash, barkamol avlodning ma'naviy va jismoniy rivojlanishini ta'minlashda jismoniy tarbiya va sportning nazariy asoslarini o'rganish muhim vazifalar qatoriga kiradi. Bu jismoniy tarbiya va sport mutaxassislarining zimmasiga katta mas'uliyatni yuklamoqda. Shu sababdan jismoniy tarbiya va sport bo'yicha malakali kadrlar tayyorlashga alohida e'tibor berilmoqda.

Jismoniy tarbiya va sportning mohiyatini tushuntirish, ularni targ'ibot qilish, barcha sport turlari tarixi, xalq milliy o'yinlari tarixi bilan tanishtirish muhim ahamiyatga egadir.

O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sport tarixi fanining ilmiy-nazariy asoslarini chuqur o'rganish maqsadida ishlangan o'quv darslik deyarli yo'q. Sobiq Ittifoq davrida R. Ismoilov va Yu. Sholomitskiy ilk bor (1969) «O'zbekistonda fizkultura tarixi» o'quv qo'llanmasini

yaratgan. Unda qadimgi Markaziy Osiyo, jumladan, O'zbekiston hududida yashagan xalqlar jismoniy tarbiyasi haqida ma'lumotlar berilmagan.

1.3. Qadimgi davrda jismoniy tarbiyaning xususiyatlari. Qadimgi Sharq davlatlarida jismoniy tarbiya. Qadimgi Gretsiya davlatlarida jismoniy tarbiya.

Jismoniy tarbiya va sport tarixi qadimgi davrda jismoniy tarbiyaning vujudga kelish xususiyatlarini o'rganishdan boshlanadi. Qadimgi dunyo jismoniy tarbiyasi deganda, insoniyat bosib o'tgan ikki tarixiy-ijtimoiy davr – ibtidoiy jamoa tuzumi va quldorlik tuzumi jismoniy tarbiyasi tushuniladi.

Insoniyatning eng qadimgi davr tarixi 3-3,5 million yil avval boshlanib, milodiy IV asrgacha davom etgan. Olimlarning ma'lumotlariga ko'ra, odamzod dastlab Afrika, janubiy va janubiy-sharqiy Osiyida paydo bo'lgan. Keyinroq esa Osiyo va Yevropaning boshqa hududlariga kirib borgan. O'rta Osiyoda ham eng qadimgi odamlarning yashashlari uchun qulay sharoitlar mavjud bo'lgan. Ilk davrlarda odamlar yashash uchun tabiat bilan kurashganlar va turli tabiiy ofatlardan (shamol, sel, sovuqlik, hayvonlarning hujumi va h.k.) saqlanish uchun harakat qilganlar.

(3-rasm)

Inson uchun kerakli hayotiy malaka va ko'nikmalar jismoniy sifatlar, malaka va qobiliyatlar ularning bevosita mehnat faoliyati jarayonlarida hosil qilingan. Yoshlar barcha mehnat va jismoniy harakat faoliyatlarini katta yoshdagilardan o'rgangan hamda ularga taqlid qilib rivojlantirgan.

Qadimgi davr odamlari hali dehqonchilik va chorvachilikni bilmaganlar. Qadimgi odamlar mehnatining asosini ovchilik va termachilik tashkil etgan. Bu davrda odamlar yirik hayvonlarni – mamont, ulkan ayiq, bizon, zubr, yovvoyi ot, buqa kabi hayvonlarni ovlaganlar. Yirik hayvonlarni ovlash juda qiyin bo'lgan. Sunin uchun

bu davrda jamoa bo'lib ovchilikning turli usullaridan foydalanganlar. Qadimgi odamlar mehnat va yashash uchun kurash jarayonida aqliy va jismoniy rivojlanishi tezlashgan. Ular ov qurollarini yasash, olov yoqish, kiyinish, jismonan baquvvat bo'lish uchun bolalarni maxsus mashqlar bilan tayyorlash kabi juda ko'p ijtimoiy turmush tajribalariga ega bo'lganlar.

Turli mustahkam va o'tkir uchli yengil nayzalarning, o'q va kamonning paydo bo'lishi ovchilikning takomillashuvi va ovning rivojlanishiga olib kelgan. Buning natijasida oziq-ovqat topish uchun sarflanadigan vaqt ancha qisqargan. Natijada, o'troqlashib yashash, bolalarni tarbiyalash imkoniyatlari kengaygan. Ibtidoiy to'da davrida kashf etilgan oddiy yutuqlar urug' jamoasi va madaniyatining vujudga kelishi uchun shart-sharoit yaratib bergan.

Urug' jamoasi insoniyat tarixining alohida bosqichini tashkil etadi. Xo'jalikni idora qilishning yangi shakllari yuzaga kelishi bilan kishilik jamiyatini uyushtirish holatlari ancha mustahkamlanib borgan. Ona urug'i jamoalari paydo bo'lgan, ularning a'zolari qarindosh-urug'chilik munosabatlari asosida birlashib, mehnat qilganlar. Bu o'z navbatida, jamoatchilikni yuzaga keltirgan. Madaniyat sohasida ham o'zgarishlar yuzaga kelgan: masalan uy-joy qurish, xunarmandchilik, tasviriy san'at (qoya toshlariga rasm chizish, yog'och va loydan turli xil shakllarni yasash) paydo bo'lgan, ijod qilingan (jamoada qo'shiq, o'yin va raqslar ijro etish, vujudga kelgan). Ana shu davrlarda ilohiy kuchlarga ishonish, ularga bo'ysunish, qurbonliklar keltirish kabi diniy tasavvurlar paydo bo'lgan. Mehnat bilan bog'liq bo'lgan turli musobaqalar, o'yinlar mustaqil tarbiyaviy ahamiyat kasb etdi va ulardan urug' jamoasining turli yoshdagi guruhlari foydalangan. Ilk bor mehnatning jins va yoshga qarab bo'linishi amalga oshirilgan.

San'atning paydo bo'lishi kishilarning fikr va tasavvurlarini boyitib, ularning ma'naviy dunyosini takomillashtirgan. O'yin va raqslarda takrorlanadigan mehnat va mudofaa xususiyatidagi harakatlar faqat mehnat emas, balki jismoniy mashqlar sifatida rivoj topgan. Turli xil jismoniy mashqlarning (kurash, otda poyga, nayza uloqtirish, qilichbozlik va h.k.) o'yinlar tarzida vujudga kelishi ibtidoiy jamiyat tarbiyasida tubdan o'zgarishlar yasash uchun turtki bo'lgan. Ijtimoiy mehnat va madaniyat jarayonlari deyarli barcha qit'alarda turli darajada shakllanib, keyinchalik tobora rivoj topgan.

Qadimgi Sharq davlatlarida jismoniy tarbiya. Miloddan avvalgi IV-III asrlarda ilk davlatlar paydo bo'lgan. Bu davrlarda yirik davlatlar asosan qadimgi Sharqda, Gretsiya va Rimda bunyod etilgan. Qadimgi Sharq hududidagi Misr, Eron, Bobil, Ossuriya, Hindiston, Xitoy kabi davlatlardagi jismoniy tarbiya vositalarining xilma-xilligi haqida haykallar qurilish yodgorliklaridagi devoriy suratlar, turli madaniy ashyolar, qo'lyozmalar guvohlik beradi.

Miloddan avvalgi IV asrlarda O'rta yer dengizi atrofida vujudga kelgan davlatlarda jismoniy madaniyatning ilk namunalari paydo bo'lgan. Jismoniy mashqlarning mazmuni va shakllari harbiy faoliyatlarda o'z ifodasini topgan. Bunda, asosan, kamonda merganlik, bel ushlab kurashish, mushtlashish, g'ildirakli aravalarda poyga qilish va merganlik san'ati kabi faoliyatlar muhim o'rinni egallagan.

Parfiyonlar, skiflar, eroniylar, arablar o'z ommaviy o'yin va an'analarini messopotamiyaliklardan o'rganganlar. Hindlar va eroniylar hayotida ham turli tuman jismoniy mashqlar va o'yinlar vujudga kelgan. Ular tarkibida otda (tuyada, xachir va h.k.) yurish va ov qilish, qilichbozlik, aravachalarda poyga, kamondan o'q otish, to'plar va tayoqlar bilan o'ynash keng rivojlangan.

Qadimgi Eronda maxsus tashkil qilingan maktablarda zodagon yoshlarni tarbiyalash tizimi mavjud bo'lgan. Bunda yuqorida tilga olingan mashqlarni (nayza sanchish, qilich ishlatish, otdan ag'darish) o'rgatish dastur asosida olib borilgan.

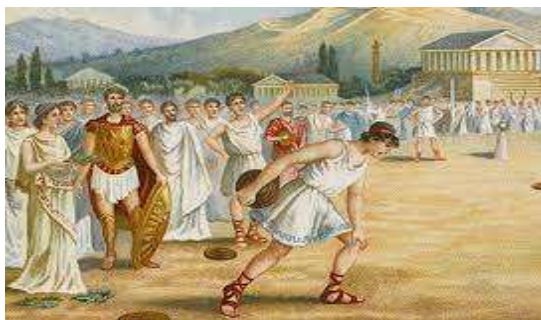
Qadimgi Misrda harbiy aslzodalarni harbiy-jismoniy jihatdan maxsus tayyorlash uchun kurash, qilchbozlik, kamondan o'q otish, nayza uloqtirish kabi mashqlardan foydalanishgan. Buni miloddan avvalgi XVIII-XII asrlarda Beni-Gassan degan joydagi fir'avnlarning qabristonidan topilgan yodgorliklarda tasvirlangan 400dan ortiq jismoniy mashqlar va o'yinlar haqida guvohlik beradi. Misr davlatida dinlarning ko'pligi tufayli ularning xudolariga hamda urf-odatlariga bag'ishlangan ko'pgina bayramlar, an'anaviy xalq musobaqalari o'yinlar va raqslar bilan birga qo'shib olib borilgan. Keyinchalik ulardan ko'proq g'oyaviy maqsadda foydalanilgan. Hukmron doiralarda xalq o'yinlari va jismoniy mashqlardan o'z kamoloti va manfaatlari yo'lida foydalanganlar.

Qadimgi Sharq davlatlarida quldorlik tuzumi davrida ozod dehqonlar, kasb-hunar egalari, savdo-tijorat xodimlari orasida rasm

bo'lgan xalq jismoniy tarbiyasi shakllari va xalq mashqlarining turlari quldorlar tomonidan o'z obro'yi hamda hukmronligini kuchaytirish maqsadida o'zlashtirilgan va ulardan keng foydalanilgan.

1.4. Sparta va Afina tarbiya tizimlari. Qadimgi olimpiya o'yinlari va ularning ahamiyati. Qadimgi Rimda jismoniy tarbiya

Qadimgi Gretsiyada jismoniy tarbiya. Ijtimoiy turmushda, ayniqsa, bolalarning jismonan baquvvat qilib tarbiyalash, harbiy-mudofaa ishlarida ishtirok etuvchilarning jangovorlik holatlarini takomillashtirishda Qadimgi Gretsiyada mavjud bo'lgan davlatlarning ish tajribasi keng tarqalgan edi. Bunga qadimgi greklarning jismoniy tarbiya tizimi tarixiy jihatdan e'tiborga ega. Chunki bu tizim davrlar o'tishi bilan jahonda o'z mazmuni va mohiyatiga ega bo'ldi. Qadimgi Gretsiya davlatining tarkib topishi va rivojlanishi miloddan avvalgi III-II ming yilliklarni o'z ichiga oladi. Gretsiya tarixining Gomer davri deb miloddan avvalgi XII-IX asrlar hisoblanadi. Gomerining «Iliada» va «Odissey» asarlarida qadimgi davrdagi yunon hayotining yorqin manzaralari aks ettiriladi. Qahramonlar sifatida zodagon jangchilar timsoli chizilib, ularni oddiy xalqdan ajratuvchi jismoniy sifatlari va fazilatlari talqin etiladi.

(4-rasm)

Gomer asarlarining qahramonlari qabila hayotidagi biror muhim voqea sharafiga bag'ishlab tashkil etiladigan musobaqalar va o'yinlarda o'zlarining jismoniy fazilatlarini namoyish etganlar. Bunda yugurish, nayza va lappak uloqtirish, sakrash, kurash, mushtlashish kabi mashqlar orqali musobaqalashganlar.

«Odissey» asarida «atlet» so'zi o'sha vaqtda «olijanob qahramon», «aslzoda», «zodagon» tushunchalari bilan bog'langan. Ya'ni xalq ichidagi «chaqqon odam» tushunchasiga qarama-qarshi

qilib qo'yilgan. Shu sababdan, oddiy kishilar zodagon jangchilarning o'yinlarida ishtirok etmagan, faqat tomoshabin sifatida o'tirishgan. Bo'lajak jangchilar tayyorlash maqsadida mamlakatning yirik shaharlarida maxsus tarbiya tizimi vujudga keladi. Ular Sparta va Afina tizimi nomi bilan tarixda qolgan.

Sparta tizimi. Miloddan avvalgi IX asrda Sparta shahri vujudga kelib, uning aholisini 9 mingga yaqin quldorlar oilasi, shuningdek, 30 ming hunarmandlar, savdogarlar va yer egalari, 200 ming qul tashkil etgan. Quldorlar (spaitiatlar) qullardan saqlanish va o'zlarini himoya qilishga tayyorlanish maqsadida o'ta kuchli tarbiyaviy tizimdan foydalangan.

Bolalar 7 yoshgacha oilada tarbiyalangan. Bu davrda ularni qorong'udan qo'rqmaslik, sovuqqa, tashnalikka ochlikka chidashga o'rgatganlar va chiniqtirishga katta ahamiyat berganlar. 7 yoshdan 14 yoshgacha bolalar va o'smirlar davlat tizimidagi tarbiya muassasalarida asosan jismoniy tarbiya bilan shug'ullanganlar. Ularni sovuq va ochlikka bardosh berish, chaqqonlik va og'riqlarga chidash kabi faoliyatlarga o'rgatib, chiniqtirganlar. Yoshlarni nayza va disk uloqtirish, yugurish, sakrash, kurash va harbiy o'yinlar, yovvoyi hayvonlarni ovlashga orgatganlar. Qo'shiq aytish, musiqa va raqs kabi sohalarga ham ko'p vaqt ajratilgan. Davlat tomonidan belgilangan rahbarlar (pedonom) yosh spartiatlarni mardlik, jasorat, qullarga nisbatan nafrat ruhida tarbiyalaganlar. Shu maqsadda kechalari qullarga qarshi hujumlar, bosqinlar uyushtirganlar, shubhali qullarni o'ldirishgan.

(5-rasm)

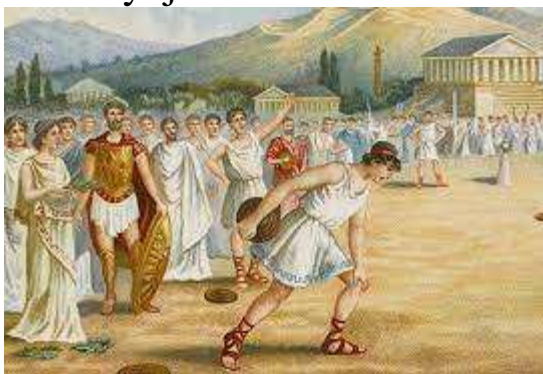
18-20 yoshli tarbiyalanuvchilar efebiya qatoriga qabul qilinib, ular jismoniy va harbiy tayyorgarlikni o'taganlar. Keyinchalik esa ularni harbiy darajalarga ajratib, qariguncha harbiy xizmatda ushlab turishgan.

Sparta tizimida qizlarni jismoniy tarbiyasiga ham katta e'tibor qaratilgan. Sog'lom bolalarni dunyoga keltirib, ularni sog'lom qilib o'stirish uchun oilalar ham o'ta sog'lom bo'lishi ko'zda tutilgan. Shu sababli ham qiz bolalarni yugurish, kurash, nayza va lappak uloqtirish kabi mashqlar bilan muntazam ravishda shug'ullantirishgan. Sparta xotin-qizlari ko'proq qullarni saqlashda xizmat qilganlar.

Sparta davlati tarbiya tizimini va harbiy sohadagi eng kuchli qismi Gretsiyada tashkil etilgan. Ular uzoq yillar davomida yengilmas deb nom qozondi. Sparta atletikachilari ko'pgina olimpiya, pif va boshqa o'yinlarda qatnashib, g'alabalarni qo'lga kiritgan.

Miloddan avvalgi XII-IX asrlarda qadimgi Gretsiyada oddiy zodagonlarning yugurish, kurash, qo'l jangi, nayza va disk uloqtirish, kamondan o'q otish, g'ildirakli aravalarda ot poygasi kabi o'yin musobaqalarini aks ettiruvchi chizmalar, tasvirlar, haykallar, yodgorliklar, arxeologik qazilmalarda topilgan. Ularning mazmuni, shakllari va mohiyatlari Gomerning «Iliada» va «Odisseya» asarlarida o'z ifodasini topgan.

Afina tizimi. Afinada quldorlik tizimi o'ziga xos xususiyatlarga egadir. Miloddan avvalgi V-IV asrlarda sinfiy tafovutlar kuchli bo'lgan. Afina Gretsiyaning markazi hisoblanib, bu erda hunahnandchilik va savdo, fan hamda madaniyat rivojlangan edi. Har bir quldor jamiyat ishlarida faol qatnashish imkoniyatlariga ega bo'lgan. Ta'lim va tarbiya tizimida Afina fuqarolarining qatnashish huquqi bo'lgan. Afina tizimi Sparta tizimidan farqli o'laroq harbiy-jismoniy ta'lim bilan birgalikda olib borilgan. Afina tarbiya tizimi bo'yicha inson har tomonlama uyg'un kamol topishi lozim edi. Bunda aqliy, ma'naviy, estetik va jismoniy tarbiya asosiy vosita bo'lishi talab etilgan. Bunday talab va ehtiyoj bora-bora takomillashtirilib borilgan.

(6-rasm)

Afinada bola yetti yoshgacha oilada, qullar nazorati ostida tarbiyalangan. Bu yoshda ko'proq o'yinlarga e'tibor berilgan. Keyin o'g'il bolalarni maktabga yuborishgan. Qiz bolalar esa uyda tarbiyalangan.

7 yoshdan 15 yoshgacha bo'lganlar davlat maktabi yoki xususiy maktablarda ta'lim olishgan. Ular musiqa va gimnastika maktablari deyilgan. Ya'ni musiqa mashg'ulotlarida musiqa, raqs, o'qish-yozish bilan, gimnastika mashg'ulotlarida esa kurash bilan palestralarda shug'ullanganlar. 12-16 yoshdan boshlab birinchi o'ringa gimnastika mashg'ulotlari qo'yilgan. 16 yoshgan yaxshi ta'minlangan ota-onalar o'z farzandlarini gimnaziyalarga berishgan.

Afinada davlat hisobida uch xil gimnaziya: akademiya, litsey va kinosarg mavjud bo'lgan. Bu o'quv yurtlarida yoshlar jismoniy tarbiya bilan bir qatorda siyosatshunoslik, falsafa va adabiyot fanlari bo'yicha ham ta'lim olgan. Afinada 18 yoshli yigitlar davlat harbiy tashkiloti - efebiyaga jalb etilgan. Ular ikki yil davomida harbiy xizmatni o'tagan. Efeblar birinchi yili, jismoniy tarbiya va harbiy tayyorgarlikdan o'tishgan. Ikkinchi yili esa qalqon va nayza bilan qurollanib, davlat chegarasini qo'riqlaganlar.

Bu davrda jismoniy tarbiyaning pedagogik va ilmiy nazariyasi paydo bo'lgan. Qadimgi faylasuf olimlar - Platon, Aristotel va boshqalarning asarlarida tarbiya ta'lim tizimidagi jismoniy tarbiyaga yuksak baho berilgan.

Platon (miloddan avvalgi 427-347 y.y.) Afina zodagonlari vakili, faylasuf-idealist, insonning ma'naviy va jismoniy sifatlari haqidagi nazariyaning asoschisidir. U Sparta tizimiga moyillik bildirib, harbiy-jismoniy tarbiyani aqliy tarbiya va ta'lim bilan qo'shib olib borishni ko'zda tutdi. Platon o'zining asarida shunday degan: «Yaxshi gimnastika ham oddiy bo'ladi, lekin eng avvalo, harbiy gimnastika bo'lishi lozim».

Aristotel (miloddan avvalgi 384-322 y.y.). Yirik olim va faylasuf, Platonning o'quvchisi va Aleksandr Makedonskiyning ustози bo'lgan. Aristotel shakl va mazmun birligi haqidagi g'oyani ilgari surgan. Shu bilan birga borliqning rivojlanishini isbotlagan. Insonning ruhi va tanasi ajralmas holda bog'liq ekanligini tushuntirib bergan. Jismoniy tarbiyaning aqliy tarbiya bilan hamohangligini ta'kidlagan.

(7-rasm)

Aristotel o'g'il bolalarni jismoniy jihatdan mustahkam qilib tarbiyalash tarafdori bo'lgan. U Platondan farqli o'laroq tarbiyada ko'proq ta'lim-tarbiyaga o'rin berishni, gimnastika mashqlari hajmini kamaytirishni tavsiya etgan. Chunki gimnastikada ko'proq harbiy jismoniy tarbiya va ta'lim ko'zda tutilgan va u bolalar uchun juda murakkab jarayon, deb hisoblagan.

Demokrit (miloddan avvalgi 460-370 y.y.) jismoniy mashqlar insonning shakllanishida muhim o'rin tutadi, ya'ni tabiiy holatni rivojlantirishda ustunroqdir, deb ta'lim bergan.

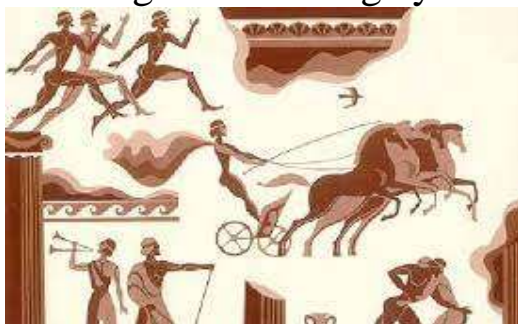
Sokrat (miloddan avvalgi 469-399 y.y.) aytishicha, mustahkam sog'liq ko'pgina illatlardan saqlashga kafolatdir.

Qadimgi grek shifokori Gippokrat (miloddan avvalgi 460-375 y.y.) ta'biri va ta'limi bo'yicha, jismoniy mashqlar bilan shug'ullanish turli xil kasalliklarni oldini olish va davolashda muhim ahamiyatga egadir.

Qadimgi greklarda jismoniy tarbiya asosan gimnastika va agonistikadan iborat bo'lgan. Gimnastika umumiy jismoniy tarbiyada qo'llanilgan. Agonistika tizimida esa maxsus tayyorgarlik va boshqa musobaqalarda qatnashish ko'zda tutilgan. Gimnastika maxsus tizim sifatida palestrika (kurash), orxestrika (raqs) va o'yinlarni o'z ichiga olgan. Palestrika pentatlon (besh kurash: yugurish, uzunlikka sakrash, nayza va lappak uloqtirish, kurash) va pankration (kurash va qo'l jangi) dan iborat bo'lgan. Shuningdek, suzish, mushtlashish, otda yurish, kamondan o'q otish va boshqa mashqlar ham kiritilgan. Orxestrika asosan musiqa jo'rligidagi raqslardan tashkil topgan. O'yinlar esa tayoqlar, g'ildiraklar, chavgon, shar, to'plar bilan gimnastika qilishdan iborat bo'lgan. Bu turlardan Olimpiya bayramlarida (agonlarda) ko'proq foydalanilgan. Olimpiya bayramlari va boshqa gimnastika o'yinlari - agonlar. Qadimgi

Gretsiyaning shon-shuhratini ko‘tarishda Olimpiya va gimnastika agonlari alohida o‘ringa ega bo‘lgan.

Qadimgi Olimpiya o‘yinlari Alfey daryosi vodiysining Peloponiyes yarim orolida joylashgan Elida shahrining Olimpiya qishlog‘ida o‘tkazilgan. Odatga ko‘ra, hozirgi davrda Olimpiya mash‘alasi Kronos tog‘i etagidagi Olimpiya shahrida yoqiladi va Olimpiya o‘yinlari o‘tkaziladigan shaharlarga yetkaziladi.

(8-rasm)

Gomerning «Iliada» asarida tasvirlanishicha, Troya urushida halok bo‘lgan Patrokl xotirasiga bag‘ishlanib, uning do‘sti Axill aravalar qo‘shilgan otlar poygasi, mushtlashish, kurash, yugurish, kamondan o‘q otish, nayza va disk uloqtirish bo‘yicha musobaqa o‘tkazgan. Olimpiya qishlog‘i muhim madaniy tadbirlar o‘tkazish markaziga aylangan. Bu yerda miloddan avvalgi VII asrning ikkinchi yarmida Gera xudosi bag‘ishlangan ibodatxona Yer onasiga bag‘ishlab katta ibodatxona qurilgan. Keyinchalik esa, ya‘ni 200 yilda, greklarning Olimpiya qishlog‘idan eronlar ustidan g‘alaba qilishiga bag‘ishlab Zevs xudosi sharafiga katta namoyish markazi qurilgan. Bu joyda Elida davlati oliy kengashi binosi joylashgan. Olimpiya shaharchasida juda ko‘p ibodatxonalar, ularda son-sanoqsiz haykallar mavjud bo‘lib, ular turli xudolar, afsonaviy qahramonlar, Olimpiya o‘yinlari g‘oliblari, podsholar, sarkardalarga bag‘ishlangan. Bu joyda boshqa turli xil madaniy, qurilish maskanlari qatorida sport inshootlari majmuasi ham joylashtirilgan. Bunda stadion, ippodrom, palestra binolari mavjud bo‘lgan. Dastlab, Olimpiya o‘yinlarining ilk bor tashkil etilishi greklarining bosh xudosi Zevsning o‘z otasi Kronos ustidan qozongan g‘alabasi sharafiga bag‘ishlab katta an‘anaviy bayramlar o‘tkazishi bilan bog‘liq bo‘lib, ular Olimpiya o‘yinlari deb atalgan.

Boshqa rivoyatlarga ko‘ra esa tashkil etilgan o‘yinlar afsonaviy qahramon Geraklga bag‘ishlangan. Elida podshosi Avdiy ustidan

qozongan g'alabasi sharafiga Gerakl o'yinlari tashkil etilgan. Gerakl o'yinlarni o'tkazish uchun masofalarni o'z oyoq izlari bilan o'lchab bergan. Geraklning 600 ta oyoq izi bir stadiy, ya'ni 192 m 27 sm ni tashkil etgan. Bu yugurish masofasi stadiodrom deb nomlangan. Eng avvalgi musobaqalarda g'oliblar ana shu tur bilan belgilangan. Gerakl pankration musobaqasida qatnashib g'olib bo'lgan. Keyinchalik o'yinlardagi g'oliblarga «Ikkinchi Gerakl» unvonini berish odatga aylantirilgan. O'yinlar urish qahramonlari, jasur va botir sarkardalar sha'niga bag'ishlab o'tkazilgan.

Birinchi qadimgi Olimpiya o'yinlari miloddan avvalgi 776 yilda Olimpiya shaharchasida o'tkazilgan. Bu davrda Olimpiya o'yinlarida faqat ozod fuqaro bo'lib tug'ilgan greklargina qatnashgan. Qullar, ayollar va chet elliklar o'yinlarda qatnashish huquqiga ega bo'lmagan. O'yinlar har 4 yilda bir marotaba tashkil etilgan. Dastlabki o'yinlarda faqat yugurish musobaqalari asosiy dastur hisoblangan. Keyingi o'yinlarning dasturlariga pentatlon, pankration, otda yurish, aravalarda poyga kabi turlari bo'yicha ham musobaqalar tashkil etilgan. Miloddan avvalgi 632 yilda 37-Olimpiya o'yinlaridan boshlab o'yinlarda bolalar ham ishtirok etgan.

(9-rasm)

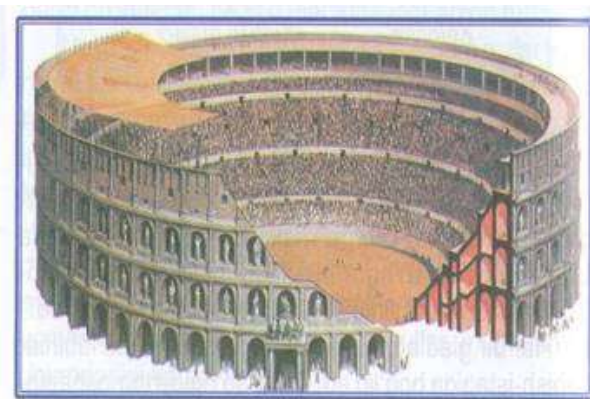
Olimpiya o'yinlar avvallari bir kun davomida, keyinchalik besh kunda o'tkazilgan. O'yinlar tantanali ravishda qiziqarli tarzda ochilgan. Qadimgi greklarning Olimpiya o'yinlari uzluksiz 1160 yil davom etgan va 290 marta bo'lib o'tgan. Eng oxirgi o'yin 393 yilga o'tkazilgan.

Milodiy 394 yilda Rim Imperatori Feodosiy I xristianlikning keng yoyilishi tufayli Olimpiya o'yinlarini o'tkazishni taqiqlagan. 32 yil o'tgach esa Feodosiy II barcha yodgorliklar, Olimpiyadagi muqaddas joylarni buzishga farmon bergan. Keyin esa katta suv toshqinlari va zil-zilalar natijasida shahar vayron bolgan. Natijada, marosimlar va Olimpiya o'yinlari nomi butunlay unitilgan.

Qadimgi Gretsiyada Olimpiya o'yinlari kabi turli xil boshqa bayramlar ham o'tkazish odat bo'lgan. Ulardan diqqatga sazovor bo'lganlari Pif o'yinlari Appolonga bag'ishlanib, Delfi shahrining atroflarida o'tkazilgan. Bunda musiqa, raqslar bilan birgalikda gimnastika o'yinlari ham o'tkazilgan. G'oliblar lavr shohlaridan yasalgan chambar bilan taqdirlangan. Shuningdek, Nemeya, Panafina, Istmiya, Pifiya, Delfa o'yinlari ham muntazam ravishda o'tkazilgan. Bular ham musiqa gimnastika va boshqa o'yinlar dasturning asosiy mazmunini tashkil etgan.

Miloddan avvalgi IV asrdan boshlab Gretsiyadagi quldorlik tuzumi barham topa boshlagan, umummadaniyat va jismoniy madaniyatning o'sishiga salbiy ta'sir ko'rsatgan. Avval Makedoniya, keyinchalik esa rimliklarning hukmronligi ostida Gretsiya mustamlakachilik zulmini boshidan kechirgan. Olimpiya o'yinlarida greklarga mansub bo'lmagan fuqarolar, professional sportchilar qatnashishi odatga aylangan. Lekin xristian dinining kengayishi va rivojlanishi boshqa xudolar sha'niga bag'ishlab o'tkazilayotgan bayramlarga barham bergan. Shular qatorida Olimpiya o'yinlarini o'tkazish ham to'xtatilgan.

Qadimgi Rimda jismoniy tarbiya. Rim davlatining vujudga kelishi miloddan avvalgi 754-yilga to'g'ri keladi. Miloddan avvalgi VIII-VI asrlar, shohlar davri mobaynida Rim jamiyati urug'chilik tuzumi va patriarxalt quldorlik munosabatlaring rivojlanish bosqichini o'tagan.

Kolizey

(10-rasm)

Rim podsholari davrida turli xil marosimlar suvoriylar, labirintlarda musobaqa o'tkazishgan, ular «troyan o'yinlari» deb tarixda qolgan. Bu o'yinlar asosan rimlik patrisiylar zodagonlar uchun ahamiyatli bo'lgan. Qo'sh g'ildirakli aravada poyga, turli xil harbiy

raqslar, nayza uloqtirish, kurash va boshqa mashqlar ham keng tarqalgan. Bu quldorlik jamiyati tuzumining harbiy-jismoniy faoliyatida muhim o‘rin egallagan. Shu sababdan ham, jismoniy tarbiya tizimi quldorlar harbiy qudratini mustahkamlash vazifasini o‘tagan.

Rim respublika sifatida mavjud bo‘lib, harbiy-siyosiy tizim tarkib topgan. Shu tufayli hokimiyat harbiy xizmat faoliyatidagi kishilar qo‘lida bo‘lgan. Har bir fuqaro harbiy xizmatni o‘tashi majburiy ravishda o‘zini harbiylik faoliyatiga tayyorlashi zarur edi. Shuning uchun maxsus tarbiya muassasalari tashkil etilgan. Bu yerdagi tarbiya tizimining qadimgi Gretsiyadagidan farqi shundaki, u ularda beriladigan tarbiya xususiyatlariga mos kelgan. Rimlik yigitlar harbiy xizmatga birmuncha ilgari - oilada, o‘z tengdoshlari orasida tayyorlangan. Jismoniy mashqlar va o‘yinlar bunda asosiy vosita sifatida xizmat qilgan. Yigitlar 16-17 yil harbiy xizmatda bo‘lganlar. Bu davrda uzoq yurishlar va harbiy-jismoniy tayyorgarlik ishlarini bajarganlar. Bu tartib miloddan avvalgi II asrgacha davom etib, professionallikka asoslangan harbiy armiya tashkil topishi davrigacha saqlanib qolgan. Jismoniy mashqlar, o‘yinlar, turli musobaqalar qadimgi rimliklarning hayotiga singib ketgan. To‘p bilan o‘ynaladigan har xil o‘yinlar ommalashgan. Ular patrisiy (aslzodalar) va plebeylar (oddiy fuqarolar) orasida keng tarqalgan edi.

Miloddan avvalgi VI va III asrlarda sirk tomoshalari rivojlanib, maxsus inshootlar paydo bo‘lgan. Aslzodalar uchun eng qulay va ommaviy sirk o‘yinlari asosiy jismoniy tarbiya vositasi va tizimini tashkil etgan. Chunki sirkda turli xil attraksionlar, kulgili hajviy va murakkab jismoniy mashqlar namoyish etilgan.

Miloddan avvalgi VI asrdan boshlab har 10 yilda bir marotaba o‘tkaziladigan yirik musobaqalar an’anaga aylangan. Uning dasturidagi qo‘sh g‘ildirakli aravada poyga eng qiziqarli o‘yin bo‘lgan. Bunda kurash, yugurish, mushtlashish kabi turlar ham o‘rin egallagan.

Qadimgi Gretsiya va Rimning o‘zaro aloqalari tufayli Rimga jismoniy tarbiya vositalari ham kirib kelgan. Miloddan avvalgi II asida ba’zi rimlik faollar yunonlarning jismoniy tarbiya tizimidagi turlar va usullarni o‘zlariga tatbiq etishga harakat qildilar. Miloddan avvalgi 80

yillarda Gretsiya Rim tomonidan bosib olingan, Sulla Olimpiya o'yinlarini Rimga ko'chirishga uringan. Uning buyrug'iga binoan 175-Olimpiya o'yinlari Rimda o'tkazilishi kerak edi. Lekin bu holat rimliklar tomonidan ma'qullanma. Shu sababdan, miloddan avvalgi 76-yildagi o'yinlar Olimpiya shahrida tashkil etilgan. Rimda bu o'yinlarning qismlari turli bayramlarda takrorlangan.

Miloddan avvalgi II asrda vujudga kelgan yangi o'yinlardan diqqatga sazovori gladiatorlar jangi bo'lib, keyinchalik Rim tomoshalarining asosiy qismiga aylangan. Bunda avvallari sirk o'yinlarida qilichbozlik san'atini yaxshi egallagan qullardan foydalanganlar. Miloddan avvalgi I asrda Rimda gladiatorlar tayyorlovchi maxsus maktablar tashkil etilgan. Ular davlatga yoki shaxsiy kishilarga mansub bo'lgan. Maktablarga gunohkor bo'lgan va hukm qilingan qullar tanlab olingan. Eng katta maktab Kapuye shahrida bo'lib, o'z vaqtida bu yerda Spartak ham ta'lim olgan. Ularga asosan qilichbozlik san'ati o'lgatilgan va sirklarda namoyish etilgan. Qilichbozlik jangida omon qolgan gladiatorlar yana o'z maktablariga qaytarilgan. Miloddan avvalgi 74-71 yillarda qullar ahvolidan nihoyatda yomonlashuvi Spartak rahbarligidagi qo'zg'olonga sabab bo'lgan. Spartak kuchli, jasur gladiator bo'lgan.

Miloddan avvalgi I asr oxiri va yangi eraning boshida Rimda imperatorlik vujudga kelgan. Bunda harbiy quddorlik hukmronligi o'rnatilgan. Zodagonlar yengil kiyimda iliq suvlarda cho'milish, uqalash qabul qilish, yengil gimnastika bilan mashg'ul bo'lganlar. Yoshlar aravalarda yurish, qilichbozlik bilan shug'ullanib, «yuventlar» (yoshlar) tashkilotini tuzganlar. Yirik tomosha o'yinlarini sirklar, amfiteatrlarda tashkil qiluvchilar gladiatorlarning yirtqich hayvonlar (yo'lbars, qoplon va h.k.) bilan olishuvini uyushtirganlar.

IV asrda Rimda xristian dini davlat tomonidan quvvatlangan. Cherkov ta'siri asta-sekin davlat va jamoa hayotining barcha sohalarini qamrab olgan. Shu sababli Rim an'analari inqirozga uchragan. Cherkov tizimi gladiatorlarning qonli janglari, sirk tomoshalariga qarshi chiqib, bunday tomoshalarni 404-yilda

taqiqlagan. Lekin xalq tomoshalarni o‘tkazilishini davom etgan. Shunga asosan sirkalarda aravada yurish, o‘yinlar, professional kurash hamda qo‘l jangi bo‘yicha tomoshalar o‘tkazilgan. Ularda tomoshabinlar ham ishtirok etishi odatga aylangan.

Qadimgi Rimda jismoniy mashqlarning jismoniy rivojlanish va jamiyat uchun afzalliklari haqida ko‘p fikrlar bildirilgan. Shoir Yuvenal she‘rlarida ilk bor «Sog’ tanda sog’ aql» g‘oyasi ilgari surulgan va jahon xalqlarining shioriga aylangan.

Qullarni shafqatsiz ezish, ularning tinimsiz qo‘zg‘olonlari, harbiy tashkilotlarning susayishi qadimgi davlatlarning yemirilishiga, shu asosda jismoniy tarbiyaning kuchsizlanishiga sabab bo‘lgan.

Quldorlik tuzumi Qadimgi Gretsiya, Rim va boshqa davlatlarda rivoj topib, davlatchilik tizimi yuzaga kelgan. Zodagonlar, oddiy xalq o‘zlariga xos o‘yinlar, bayramlar uyushtirgan.

Tarixda Olimpiya o‘yinlarini tashkil qilish, unda chaqqonlik, tezlik, kuchlilik va chidamlilik sifatlarini sinash amalga oshirilgan. Qullarni gladiatorlikka tayyorlash ishlari kuchaydi va maxsus maktablar tashkil etilgan.

Xristian dinining paydo bo‘lishi Qadimgi Gretsiya, Rim hamda boshqa davlatlarda Olimpiya o‘yinlari, sirk tomoshalarida «jang o‘yini» taqiqlangan.

Adabiyotlar

1. Djalilova L.A. Olimpiya harakati tarixi. Darslik. T: ITA-press, 2018.
2. Botirov X.A. Jismoniy tarbiya va sport tarixi. T ”O‘qituvchi” 1993 y
3. B.B.Ma‘murov. Jismoniy tarbiya nazaryasi va metodikasi. Darslik. B. “Durdona ” 2019
4. G’.M.Salimov. J.I.Qurbonov. Jismoniy madaniyat nazaryasi va metodikasi. B. “Durdona ” 2019

2-Mavzu. O‘rta asrlarda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya (V – XVII asrlar).

Reja:

2.1. O‘rta asrlarda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiyaning rivojlanish xususiyatlari (V–XVII asrlar).

2.2. Yevropa davlatlarida feodallar, dehqonlar va shaharliklarning jismoniy tarbiyasi. Ritsarlarni tarbiyalash tizimi.

2.3. Gumanistlarning jismoniy tarbiya to‘g‘risidagi fikrlari. Osiyo, Amerika va Afrika mamlakatlarida o‘rta asrlarda jismoniy tarbiya.

2.1. O‘rta asrlarda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiyaning rivojlanish xususiyatlari (V–XVII asrlar).

Yevropa davlatlarida feodallar, dehqonlar va shaharliklarning jismoniy tarbiyasi. Ritsarlarni tarbiyalash tizimi. Gumanistlarning jismoniy tarbiya to‘g‘risidagi fikrlari. Osiyo, Amerika va Afrika mamlakatlarida o‘rta asrlarda jismoniy tarbiya.

O‘rta asr davri V-XVII asrlarga to‘g‘ri keladi. Bu davrda feodal tuzumi G‘arbiy va Sharqiy Yevropa, Osiyo hamda Shimoliy Afrikada vujudga kelib, rivojlanib borgan. Markaziy Amerika, Avstraliya qit‘alari, Osiyoning shimoliy viloyatlarida esa bu davrda ibtidoiy jamoa tuzumi yoki ilk quldorchilik tuzumi davom etgan. O‘rta asrlar Osiyo, Yevropa mamlakatlari va Afrikaning bir qancha mamlakatlarning asosiy ko‘pchiligi feodal ishlab chiqarish usuli hukmronlik qilgan davr edi. G‘arbiy hamda Sharqiy Yevropaning, Hindi-Xitoyning ko‘pgina davlatlari Arab davlatlari, Turkiya, Yaponiya va boshqa davlatlar vujudga kelgan, Xitoy, Hindiston, Eron, O‘rta Osiyo xududlarida ilgari paydo bo‘lgan davlatlar ham rivojlandi.

III-IV asrlarda Xitoyda, III-VII asrlarda Hindiston, Old va O‘rta Osiyo mamlakatlarida, Shimoliy Afrika va Yevropada feodal munosabatlar vujudga kelgan. Ba‘zi bir xalqlar quldorlik tuzumini chetlab, ibtidoiy jamoa tuzumidan feodal munosabatlarga o‘tganlar.

O‘rta asrlar jamiyatining asosiy tarkibini feodallar va dehqonlar tashkil etgan. Feodalizm davrida yer zodagon feodallarning mulki hisoblangan. Mehnat qurollari, mollar, xo‘jalik imoratlari hukmron feodallarda ham, bevosita ishlab chiqaruvchilar - dehqonlarda ham, hunarmandlarda ham bor edi. Ular o‘rtasida butun o‘rta asrlar

davomida qattiq sinfiy kurash olib borilgan. Bu kurash o'sha davrdagi ijtimoiy taraqqiyotning barcha sohalariga, shu jumladan, feodallar va xalq ommasining jismoniy tarbiyasiga ham hal qiluvchi ta'sir qilgan edi. Cherkov feodal jamiyatining g'oyat reaksiyon kuchi bo'lib, xalq ijodiga, fanga qarshi kurash olib borgan. U antik madaniyat qoldiqlarini yo'q qilishga harakat qildan. Cherkov xalqning jismoniy kamolotga, tomoshalarga intilishini majusiylikning, antik diniy urf-odatlarining ko'rinishi deb bilgan. Cherkov oddiy xalqning jismoniy tarbiya, jismoniy mashqlar va harakatli o'yinlar bilan shug'ullanishiga qarshi bo'lgan. Ilk o'rta asr davrida cherkov feodallarining jismoniy tarbiyasiga ham salbiy munosabatda bo'lgan. Biroq salb yurishllari davrida ritsarlarning harbiy-jismoniy tayyorgarligiga bo'lgan o'z munosabatini o'zgartirgan. Bu vaqtlarda cherkov feodal aslzodalarining jismoniy tarbiyasini qoralamadi va hatto bu tarbiyani ruhoniylar hamda monaxlar jamiyatiga olib kirdi. Cherkov xudoga va feodal tartiblarining mustahkamligiga bo'lgan e'tiqodni faqat butlar yordamida emas, balki qilich yordamida ham kiritishni quvvatlagan edi.

Feodallar jismoniy mashqlar bilan shug'ullanib, o'zlarini bosqinchilik urushlariga va dehqonlarning qo'zg'olonlarini bostirishga tayyorlab borganlar. Urush olib borishning yangi usuli va yangi harbiy-jismoniy tarbiya vositalari va usullarida ayrim o'zgarishlar sodir bo'lgan. Ritsarlarning butun tarbiyasi harbiy-jismoniy tayyorgarlikdan iborat edi. Ritsarlik turnirlari o'sha vaqtlarda o'ziga xos ko'ngil ochish vositasi emas, balki shu bilan ayni bir vaqtda, ritsarlarning harbiy-jismoniy jihatdan tayyorgarligini namoyish etuvchi ko'rik, ot, nayza va qilichni ishlatish mahoratiga doir musobaqa edi.

2.2.Yevropa davlatlarida feodallar, dehqonlar va shaharliklarning jismoniy tarbiyasi. Ritsarlarni tarbiyalash tizimi.

G'arbiy Yevropa shaharlarining aholilari feodal ritsarlardan mustaqil bo'lib olishga harakat qildilar. Ular qo'llariga qurol tutgan holda kurashib, o'z erkinligini olishlari lozim edi. Bu esa ularni shaharlar atrofida devorlar qurishga va handaqlar qazishga, qorovullik xizmatini o'tashga va harbiy jismoniy tayyorgarlik bilan shug'ullanishga majbur qilgan.

Shaharliklar orasida yugurish, sakrash, tosh uloqtirish, og'irlikni bir joydan ikkinchi joyga ko'chirish, qilichbozlik, yoydan o'q otish, kurash va to'p o'ynash kabi jismoniy mashqlar keng tarqalgan. Ular bu mashqlar yuzasidan uyushtiriladigan musobaqalarni bayram kunlari o'tkazgan. Shaharliklar tomonidan qilichbozlik va o'q otish birodarlik uyushmalari tashkil etilgan. Shaharliklar va dehqonlar o'rtasida o'tkaziladigan xalq jismoniy tarbiyasi xalq an'analari asosida amalga oshirilgan.

Dastlabki vaqtlarda bu davlatlarda barcha mehnatkashlar harbiy xizmatni o'tashga majbur bo'lgan erkin yer egaligidan iborat edi. Ular qirol yoki harbiy boshliq chaqirig'i bilan qurollangan holda yetib kelishlari va harbiy yurishlarda qatnashish uchun tayyor bo'lishlari kerak edi. Lekin harbiy ta'lim yaxshi tashkil etilmagan, chunki aholini harbiy va jismoniy jihatdan tayyorlashning uyushgan harbiy ta'lim tizimi shakllanmagan edi. Dehqonlar uchun harbiy jismoniy tarbiya faqat jangovar faoliyat uchungina emas, balki mehnat faoliyati uchun ham zarur bo'lgan. Bu davrda jismoniy tarbiyaning sinfiy xarakteri birinchi navbatda jismoniy tarbiyadan foydalanish maqsadlarida namoyon bo'lgan. Dehqonlar jismoniy tarbiyadan mehnat va jangovar faoliyatga tayyorlash vositalaridan biri sifatida, yuqori martabaga erishgan feodal aslzodalar esa o'z qudratini mustahkamlash vositasi sifatida foydalanganlar. Feodal aslzodalar o'zlarining harbiy jismoniy tarbiya tizimlarini yaratishda xalqning jismoniy mashqlar va o'yinlar sohasidagi ijodidan keng foydalanganlar.

O'rta asrlar davomida madaniyatning tarkibiy qismi sifatida jismoniy tarbiya va sport ham rivojlangan. Bir necha yuz yillar davomida katolik dini aqliy va jismoniy tarbiyaga salbiy ta'sir o'tkazib kelgan. Xristian dini ta'lim va tarbiya sohasida o'zining hukmronligini ustun qo'yib, bunda faqat ruhiyat va oxirat haqida ta'limot xalq ongiga singdirilgan. Dinning ta'siri natijasida maktablar va universitetlarda jismoniy tarbiyaga e'tibor berilmagan.

Ritsarlik tarbiya tizimi. Cherkov feodal tuzumiga yordam berish maqsadida ritsarlik katolisizmini keng tarqatgan. Salb yurishlaridagi ritsarlik faoliyatlarida jismoniy tayyorgarlikka ehtiyoj sezilib, ularni tayyorlashga e'tibor kuchaytirilgan hamda ritsarlik jismoniy tarbiya tizimi tashkil etilgan.

Ritsarlarni tarbiyalashda otda yurish, qilichbozlik, ov qilish, suzish, kamondan o'q otish, shaxmat o'yini, she'r aytish kabilardan

foydalanilgan. Bo'lajak ritsarlar 7 yoshdan 14 yoshgacha obro'li feodal ayollar tarbiyasini olgan. Bolalar orasidan tanlab olingan 14 yoshga to'lganlar qurollarni ishlatish bo'yicha tayyorlangan. 21 yoshda esa ular bevosita ritsarlikka jalb qilingan. Ular har qanday xizmatni bajarishga tayyor bo'lishi uchun kuch va chidamlilikka erishish yo'lida jismoniy mashqlar bilan shug'ullanganlar. Bunda o'yinlar va sport muhim o'rin tutgan. O'yinlar, harakatlar harbiy xususiyatga ega bo'lgan sport o'yinlari ichida fransuzcha «je de pom», inglizcha «sul», gollandcha «golf» o'yinlari ko'proq qo'llanilgan.

Harbiy tayyorgarlik mashqlarida shahar devorlariga hujum, qasr va qo'rg'onlarni o'rab olib, qamal qilish udumga kirgan. Buning uchun sun'iy joylar tayyorlangan. Sport turlari orasida qilichbozlik, otda yurish, kurash, nayza uloqtirish, bosqon irg'itish, uzunlikka sakrash, kamondan o'q otish, suzish kabi mashg'ulotlarga keng o'rin berilgan. Qilichbozlikni o'rgatishda shu sohadagi mutaxassis o'qituvchilar - feyxmestrlar taklif etilgan. Ritsarlarning ko'ngil ochish mashqlari asosan ov qilish, ya'ni burgut, lochin yoki it bilan o'ljani tutish, otda va piyoda yurib ov qilishdan iborat edi.

(11-rasm)

Ritsarlarning harbiy-jismoniy tayyorgarligini sinovdan o'tkazish uchun ritsarlar turnirini o'tkazishgan. Turnirlar ommaviy tusda va yakkama-yakka bellashuvlar ko'rinishida o'tkazilgan. Turnirlarni tashkil qilish, asosan, jangdagi g'alaba, ritsarning uylanishi, oilada o'g'il tug'ilishi, yirik feodalning tug'ilgan kuni va boshqa sabablar bilan bog'liq bo'lgan. Yakka bellashuvda ritsarlar «qirolga hayot, ayolga qalb baxsh etish va o'ziga shon-shuhrat keltirish» uchun qasamyod qilganlar.

Turnirlarning o'tkazilishi ko'proq XIII asrga to'g'ri keladi va bunday turnirlar Germaniya, Angliya, Fransiya, Ispaniyada ko'proq tashkil etilgan. So'nggi turnirlar XV asr oxirlarida Germaniyada, XVI asr boshlarida Fransiyada o'tkazilgan. Bu davrda feodal munosabatlar

keskin o'zgarib, ritsarlik tizimi susayib borgan. Ritsarlik tizimi barham topishining sabablaridan biri porox va o'q otar qurollarning kashf etilishi tufayli jismoniy tarbiyaga ehtiyoj kamayishida bo'lgan. Feodallarni harbiy-jismoniy tarbiyalash manfaatparastlik maqsadi - tashqi bosqinchilik urushlari uchun, mamlakat ichidagi dehqonlar va hunarmandlarning ozodlik harakatlarini bostirish uchun jismoniy jihatdan kuchli harbiy ritsarlarni tayyorlashdan iborat bo'lgan. Bo'lajak ritsarlarni harbiy-jismoniy tarbiyalash ularning juda yoshlik chog'laridanoq, odatda, yirik feodallarning saroylarida boshlanar edi. Syuzerenlar qal'alari yosh ritsarlarning maktabi edi. Bu maktab tarbiyasi, garchi ma'lum darajada tartib va qoidalarga solingan bo'lsada, xususiy oilaviy xarakterda edi. Feodallar ritsarlikka bag'ishlangan tarbiyaning ikki majburiy bosqichini va bir ixtiyoriy bosqichini - oliy bosqichini o'tar edilar.

Ritsarlar tayyorlash tizimining dastlabki bosqichida oddiy feodalar o'zlarining 7 yoshlik o'g'illarini senyor (boy feodal) qal'asiga yuborganlar. Qal'ada bu bolalar paj xizmatini o'taganlar va bunda zodagon ayollarning tarbiyasida bo'lganlar. Bu davrda ular kuchli va epchil bo'lish uchun maxsus o'qituvchilar yordamida kamalak otish, tosh va nayza uloqtirish, sakrash, yugurish, suzish va otda yurish kabi mashqlar o'rgatilgan. Ularga ov qilish, harbiy-jismoniy mashqlarni bajarish va ritsarlik odob qoidalari o'rgatilgan.

Pajlik yoshida hosil qilingan malaka va ko'nikmalar navbatdagi bosqichda, 14 yoshga yetgan pajlar qurolbardorlikka o'tkazilgan. Ritsarlar tayyorlash tizimining ikkinchi bosqichida qurolbardorlar mahsus o'qituvchilar rahbarligida asov otlarni minish, og'ir temir qalqonlar kiygan holda va ularsiz uzoq masofalarga chopish, xandaqlardan va devorlardan sakrab o'tish, qal'a devorlariga narvon bilan va narvonsiz chiqish, qurol bilan va qurolsiz suvda suzish, ov qilish, shaxmat o'ynash o'rgatilgan. Qurolbardorlikning oxirgi yillarida yoshlar qilichbozlik, nayza uloqtirish hamda to'la asbob-aslahalari bilan otda yurishni mashq qilganlar. Qurolbardorlarning umumiy jismoniy va harbiy tayyorgarligi mukammal darajaga etgandan keyin, ularga 21 yoshga kirganlarida ritsarlik unvoni berilgan.

Ritsarlik tayyorgarligi - jismoniy kamolotning uchinchi bosqichi - faqat yirik senyorlar uchun mo'ljallangan edi. Bu bosqichda guruh ta'limi emas, balki individual ta'lim ustun turar edi. Qal'alarga

professional o'qituvchilar, qilichbozlik ustalari, eng mashhur kurashchilar va mutaxassislar taklif etilgan. Bunday tarbiya tizimi natijasida ritsarlar jismoniy jihatdan kuchli, epchil va matonatli kishilar bo'lib, ular harbiy harakatlarning asosiy usullaridan xabardor bo'lganlar. Dag'al jismoniy kuch ularning iftixori hisoblangan. Ular o'zlarining doirasida ritsarlik odob-qoidalari degan axloqqa amal qilganlar. Ritsarlarning ko'pchiligi uchun jismoniy mashq mashg'ulotlari ko'ngil ochish vositasiga aylangan yoki turnirda ishtirok etish vositasi sifatida xizmat qilgan.

Ritsarlarning turnirlari ritsarlar harbiy sport musobaqalarining o'ziga xos shaklidan iborat edi. Ularda feodal aslzodalar harbiy-jismoniy tayyorgarligining yakuniy natijalari namoyish qilingan. Turnirlar ilk o'rta asr davrida vujudga kelgan. Ular Fransiya, Germaniya, Angliya, Chexiya, Polsha va Ispaniyada salb yurishlari davrida ayniqsa ravnaq topgan. Turnirlar o'z taraqqiyotida ikki bosqichni bosib o'tgan: birinchi bosqich - harbiy o'yinlar bo'lib, bunda turnirlar namunali ommaviy xarakterga ega bo'lgan va "buxurdlar" deb atalgan; ikkinchi bosqich ritsarlarning yakka olishuvi bo'lib, "jut" yoki "t'ost" deb atalgan.

Ommaviy turnirlar "buxurdlar" keng katta maydonlarda o'tkazilgan va biror harbiy harakat manzarasini eslatgan. Keyinchalik ommaviy turnirlar cheklangan maydonda, ma'lum vaqt, qoida va tartibga asoslanib o'tkazilgan. So'ng ommaviy turnirlar jut yoki t'ost turnirlari shaklini olgan.

T'ost turnirlari XI asrda yakkama-yakka olishuvning ancha aniq shakli sifatida paydo bolgan. XIII asrda ular turnirning asosiy qismiga kiritilgan va ritsarlar doirasida juda keng tarqalgan. Poyga va nayza bilan harakat qilish jut yoki t'ostda – og'ir aslaxa bilan qurollangan ritsarlarning yakkama-yakka olishuvida asosiy mashqlardan edi. Belgilangan qoidaga muvofiq, chopib kelayotgan otning ustida turib, nayza zarbi bilan raqibini egar ustidan uchirib yuborish lozim edi. Turnirlar maxsus maydonlarda - poyga va boshqa musobaqalar maydonlarida o'tkazilgan. Dastlabki turnirlar vaqtida qal'a va shaharlar yaqinidagi atrofi o'ralmagan joylar ana shunday maydonlar vazifasini o'tagan. XI asrdan boshlab maxsus maydonlarning hajmi ma'lum bir tartibga solingan. XIV asrda turnir ishtirokchilarining xavfsizligini ta'minlash maqsadida maydonlar to'siqlar bilan to'sib qo'yiladigan; raqiblar ana shu to'siqlar bo'ylab bir-birlariga qarshi

harakat qilganlar. Shunday yakkama-yakka olishuvlardagi jang san'ati uchi to'mtoq nayza bilan kuchli va aniq zarba berishdan iborat bo'lgan.

Qurollangan ikki guruhning olishuvidan iborat bo'lgan ommaviy turnirlar ancha jiddiy ahamiyatga ega edi. Otryadlar maydon chekkasidagi arqon bilan to'sib qo'yilgan joyda saf tortib tizilishar edi. Signalga muvofiq, arqon uzib tashlanar va guruhlar bir-biriga qarshi hujumga o'tar edilar. O'z shlemi yo'qotgan va otdan urib tushirilgan ritsarlar safdan chiqarilgan. Eng kam zarar ko'rgan guruh turnirda g'olib chiqqan. Turnirda alohida ajralgan ishtirokchilar xonimlar qolidan qimmatbaho mukofot va sovg'a olganlar.

XIV asrdan boshlab o'q otadigan qurol paydo bo'lishi bilan otliq ritsarlar va ritsarlik turnirlari tanazulga uchragan. Turnirlar feodal zodagonlar uchun tomoshalarga aylanib, kambag'allashgan kichik ritsarlar turnirlardan boyish va talash manbai sifatida foydalanganlar. O'yin va tamoshalar feodallarning, ayniqsa, ularning bolalarining harbiy-jismoniy tarbiyasida katta o'rin tutgan. O'g'il bolalar va yigitlar ixtiyorida yog'och otlar, arg'imchoqlar, shag'al toshlar bo'lgan. Bolalar va yigitlar uchun o'yinchoq qal'alar qurilgan va ularga hujum qilib, bosib olishni mashq qilganlar. Musabaqa o'yinlari feodallarning tarbiyasida katta ahamiyatga ega edi. Musabaqa o'yinlarini ikki guruhga: harbiy va sport guruhlariga ajratish mumkin.

Feodallarning eng sevimli sport o'yini kichik koptok - hozirgi tennis koptogiga o'xshash koptok o'yini edi. Fransiyada bu o'yin «je de pom» deb atalgan. Bu o'yin uchun maxsus to'r, koptoklar, raketkalar tayyorlanib, maxsus bino «o'yin uyi» qurilgan. Katta to'p «sul» o'yini - futbol o'yinini eslatuvchi o'yin edi. Bu o'yin asosan xalq o'yini edi. Lekin qirol va uning atrofidagi aslzodalar undan hazar qilmas edilar.

Ritsarlik tarbiya tizimining barham topishi. Poroxning va o'q otadigan qurolning paydo bo'lishi qurolli kuchlar tarkibining tubdan o'zgarishiga olib kelgan. Piyoda askarlar va artilleriya og'ir qurollar bilan qurollangan otliq askarlarni siqib chiqardi va ritsarlarning harbiy jismoniy tayyorgarlik tizimining hammasini foydasiz qilib qo'ygan edi.

Lekin ritsarlar o'zlarini imtiyozli hisoblagan, ularning obro'yini saqlab turgan va boshqa sinflardan ajratib turgan narsalardan darhol voz kechmagan. Butun XV asr davomida hali turnirlar o'tkazib turildi,

lekin endi kishilarning e'tibori turnir ishtirokchilarining mahorati va harbiy ta'limiga emas, balki kiyimlarining yaltirashiga hamda qurollarining chiroyligiga qaratilgan edi. 1487 yilda so'nggi umumgerman turniri, 1512 yili esa oxirgi mahalliy turnirlar bo'lib o'tgan. Jangchi ritsarni tarbiyalashning qattiq tizimi asta-sekin unutilib borildi. Ritsarlik tarbiya tizimi o'rnida jentlmenlar tayyorlash tizimi vujudga kelgan.

(12-rasm)

Ritsarlik qal'alaridan shaharlarning iqtisodiy jihatdan ustunligi holida qimmatbaho o'q otuvchi qurollar zodagonlarning va unga tayanadigan qirol hokimiyatining mulki bo'lib qoldi. Zodagonlar boyligining o'sib borishi ularga yo'llanma qo'shinlar - landsknextlar saqlashga imkon berdi. Bular nayza, qilich va o'q otuvchi aslaha bilan qurollangan professional jangchilarning guruhlari edi. Landsknextlar o'q otadigan qurolni ishlatish usullarini egallash bilan bir qatorda boshqa qurolni ishlatish usulini ham o'rganganlar. Ular qurolsiz kurashish, suvda suzishni o'rganib, o'zlarida chidamlilik xususiyatlarini tarbiyalaganlar.

Landsknextlar qimmatga tushar edi, ular intizomsiz, jangda unchalik ishonchli emas, tinchlik davrlarida esa davlat uchun xavfli kishilar edi. Bu hol asta-sekin doimiy armiyaga o'tishga sabab bo'ldi: bu armiyaning oddiy ommasi shahar kambag'allari va yersiz dehqonlardan tarkib topgan.

Armiyaga olinganlarning hammasiga ta'lim berish ishiga qattiqqo'llik munosabatida bo'linar edi. Safda yurish tayyorgarligi va bir xil standart harakat va usullarni sinchiklab o'rganib borish jangchilarning individual xususiyatlarini yo'q qilardi. Komandirlar tarkibi maxsus tashkil etilgan harbiy maktablarda ta'lim olardi. Bu maktablarda otda yurish, qilichbozlik, pistoletdan o'q otish, suzish, ov

qilish, raqs tushish, soldatlarni qo‘pol mashq qildirish bilan shug‘ullanar edilar.

Dehqonlarning jismoniy tarbiyasi. G‘arbiy Yevropa davlatlarida ozod dehqonlarning qullikka solinishi, ularni ekspluatatsiya qilishning kuchayishi va ularni harbiy ishda qatnashishdan chetlashtirilishi xalq ommasi jismoniy tarbiyasiga g‘oyat darajada salbiy ta‘sir ko‘rsatgan. Dehqonlarda ishdan bo‘sh vaqt ancha qisqarib, jismoniy mashqlar bilan shug‘ullanish uchun zarur bo‘lgan moddiy imkoniyatlar kamayib ketgan. Buning natijasida o‘yinlar, raqslar va turli mashqlarni o‘z ichiga olgan musobaqa turlari bilan nishonlanadigan ko‘pgina eski xalq bayramlari unutildi. Biroq dehqonlar o‘zlarining og‘ir va huquqsiz ahvollariga qaramasdan, o‘z muhitida ilgarigi davrlardagi an‘anaviy jismoniy mashqlarni saqlab qolishga harakat qilganlar.

XIV-XV asrlardagi rasmlarda dehqonlarning otda chopishi, raqslari, ularning yugurishga, kurashga va langar cho‘pga tirmashib chiqishga doir musobaqalari aks ettirilgan. Germaniyada yerga tashlab qo‘yilgan shamshir atrofida raqsga tushish juda ommalashgan edi. Yevropaning shimoliy hududlarida, jumladan, Skandinaviyada chang‘ida yurish va konki uchish ancha keng qollangan. Fransiyada to‘p bilan o‘ynaladigan o‘yinlar mashhur edi. «Sul» o‘yinida ko‘pincha aksari qishloqlarning aholisi ishtirok etgan.

Xalq hayotida saqlanib qolgan o‘yin va mashqlar dehqonlarda mehnat qilish va feodallarga qarshi kurashish uchun zarur bo‘lgan ma‘naviy va jismoniy fazilatlarining tarbiyalanishiga imkon bergan.

Feodallarga qarshi chiqadigan xalq lashkarini tayyorlashda jismoniy mashqlar katta o‘rin egallagan. Yomon qurollangan piyoda dehqonlar sovutga o‘ralib olgan otliq ritsarlarga qarshi jang qilishga majbur bo‘lganlar. G‘alayonchilar, birinchi navbatda ritsarlarni otdan urib tushirar edilar. Buning uchun esa ular otliqlarni arqon bilan o‘rar yoki otlarning oyog‘ini jarohatlar edilar. Piyoda ritsarlar beso‘naqay bo‘lib, qo‘zg‘olonchilar ularni to‘qmoq, gurzi va toshlar bilan urar edilar. Bu usullar ularga o‘zlarining dushmaniga jiddiy talofat yetkazish imkonini bergan. Feodallar va din peshvolari jismoniy mashqlar va xalq o‘yinlariga qarshi edi. Shunga qaramasdan, xalq qadimgi o‘yinlar va jismoniy mashqlar bilan shug‘ullanishni, an‘anaviy bayram va marosimlarda ularni qo‘llashni davom etgan.

XIV asrda Shvetsariyada 16-18 yoshdagi o'smirlar o'rtasida yugurish, sakrash, kurash, nayza uloqtirish, tayoqlarda qilichbozlik kabi mashq turlari bo'yicha musobaqalar o'tkazilgan. Dehqonlar orasida kurash, tosh uloqtirish, yugurish, tayoqlar bilan qilichbozlik, konkida uchish, otda poyga, to'p bilan o'yin, chim ustida xokkey, chang'ida yurish kabi turlar keng tarqalgan.

XV asrda Yevropa davlatlarida dehqon va hunarmandlar katolik dini va feodallarga qarshi g'alayon va qo'zg'olonlarida jismoniy mashqlardan harbiy maqsadda samarali foydalanganlar.

Dehqonlarning mehnati feodal madaniyatining moddiy asosi edi. Feodallar, quldorlardan farqli ravishda dehqonlarning jismoniy mashqlar bilan shug'ullanishini rasman taqiqlamagan. Biroq tinkani qurituvchi kundalik mehnat dehqonlarning butun kuchini olar edi. Ularning tomoshalar, jismoniy mashqlar uchun vaqti ham, kuchi ham yetmas edi. Cherkov xalqning jismoniy mashqlariga qarshi chiqdi. Cherkov xalq orasida badan to'g'risida g'amxo'rlik qilishning gunoh ekanligi to'g'risidagi g'oyani tarqatib, o'zini tiyishni va tarki dunyo qilib hayot kechirishni targ'ib qilgan. Biroq dehqonlar o'zlarining muhitlarida qadimdan rivojlanib kelayotgan jismoniy mashq va o'yinlarni mehnat faoliyatiga, feodallarga qarshi kurashga tayyorlash, o'z qishloqlarini himoya qilish vositalaridan biri sifatida saqlab qolganlar.

Shaharliklarning jismoniy tarbiyasi. O'rta asrda shaharlarning ko'payishi (IX-XIV) xalq jismoniy madaniyati yangi shakllarining rivojlanishiga olib kelgan. Shahar hunarmandlari, mehnatkashlari shaharni himoya qilish maqsadida qilichbozlik va o'q otish bo'yicha «birodarlik» jamiyatini tuzganlar. Bunday faoliyatlar Fransiya, Italiya, Germaniya, Belgiya, Shvetsariya kabi davlatlarda namunali bo'lgan. Shu asosda turli xil o'yinlar va ko'ngilochar tadbirlar ham tashkil qilingan. Angliyaning maydonlari va keng ko'chalarida sul o'yini ommaviy ravishda o'tkazilib, tomoshabinlarni jalb etgan. Shahardagi ommaviy sayllarda akrobatika, kurash, musht-lashish kabi o'yin-mashqlar namoyish etilgan.

XV-XVI asrlarda shahar zodagonlari kichik doirada o'q otish va qilichbozlik bo'yicha tuzgan «birodarlik» jamiyatlari mustahkamlana borgan. Shahardagi boylar jismoniy mashqlar va o'yinlar o'tkazish uchun maxsus joylar, moslamalar qurilgan. Bunda asosan tennis, golf, kriketga katta e'tibor berilgan.

Shaharliklar shaharlarni talab kelgan va ularning savdosiga to‘siq bo‘lgan feodallarga qarshi kurashda o‘zlarining qo‘lida bo‘lgan barcha vositalardan, jumladan jismoniy tarbiyadan ham foydalanganlar. Jismoniy tarbiyaning asosini xalq jismoniy mashqlari va o‘yinlari tashkil etgan edi. Sex ishlab chiqarish uyushmalari ritsarlarning hujumi vaqtida piyoda askarlar guruhiga aylanib, shahar lashkarlarini tashkil etganlar va feodal otliq askarlariga qarshi kurash olib borganlar.

Keyinroq shaharlarda maxsus yoy otuvchilar hamda qilichbozlar va nayzabozlarning birlashmalari vujudga kelib, ular qardoshlik birlashmalari deb nom olgan. Qilichbozlar qardoshliklariga nayzabozlik, qilichbozlik va oybolta irg‘itishga o‘rgatilar va mashq qilingan edi. Bu yerda qurol bilan zarba berish va zarbani qaytarish usullari, qurolsiz otliq askarning qurolli otliq askarga qarshi kurash usullari o‘rgatilgan. Qilichbozlar qardoshliklari ishtirok etishni xoxlagan barcha shaharliklar o‘rtasida ochiq musobaqalar o‘tkazar edi.

Yoy otuvchilarning qardoshlik uyushmalarida shaharliklarga kamalak va kamondan, keyinchalik esa, XIV-XV asrlardan boshlab o‘q otadigan quroldan otishga o‘rgatilgan edi. Langarcho‘p uchiga bog‘langan qush ko‘pincha nishon vazifasini bajargan. Yoy yoki kamon otish vaqtida masofa 125-150 qadamni tashkil etgan. O‘q otadigan qurol paydo bo‘lgan vaqtda otish masofasi ancha kam o‘zgardi, chunki dastlabki miltiqlar hali takomillashmagan edi. Xalq bayramlari dasturiga qilichbozlik va o‘q otish musobaqalaridan tashqari, odatda, yugurish, sakrash, kurash, poyga va eshkak eshish bo‘yicha poyga qilishga doir musobaqalar ham kiritilgan edi.

Qirollar o‘zboshimcha mahalliy feodal ritsarlarga qarshi kurashda shahar lashkarining harbiy qudratiga tayangan va shuning uchun shaharliklarning harbiy-jismoniy tayyorgarkigini takomillashtirishda shaharlarni qo‘llab-quvvatlar edi. Shaharlarda kamalak otish odatini rag‘batlantirish yuzasidan qirollarning ko‘p sonli farmoyishlari chiqarilgan edi. Qirollar shaharliklarni bevosita harbiy tayyorgarlikdan chalg‘itadigan o‘yinlarnigina ta‘qiqlagan edilar. Shaharliklar hayotida to‘p bilan o‘ynaladigan turli xalq o‘yinlari keng tarqalgan edi. Ingliz shaharlari ko‘chalarida futbol o‘ynalar edi. Fransiyada «kross» va «jo de pom» singari o‘yinlar juda ommalashgan edi. Shaharlar katta bo‘lmaguncha, barcha o‘yinlar va

musobaqalar shahardan tashqaridagi dala va yaylovlarda o'tkazilgan edi.

Biroq keyinchalik shaharlar o'sib, o'yinlar shahar ko'chalarida o'tkazila boshlandi. Shahar zodagonlari bu o'yinlarni ta'qiqlash uchun harakat qilganar. Masalan, 1314 yil London savdogarlari iltimosi bilan ingliz qirolu Eduard II shahar ichida katta to'p bilan o'ynaladigan o'yinlarni tasodifiy tomoshabinlar, yo'lovchilar va hatto imoratlar uchun xavfli, deb ta'qiqlagan. «Jo de pom» o'yinidagi o'zgarishlar shahar sharoitlarining o'yinlar taraqqiy etishiga bo'lgan ta'sirini yaqqol ko'rsatadi. XIV asrgacha «jo de pom» o'yini hamma joyda: dalada, ritsarlik qal'alarida, shahar qal'alari yonida, cherkov maydonlarida va boshqa yerlarda o'ynalgan edi. Keyin esa bu o'yin uchun atrofi yopilgan maxsus maydonlar qurilgan. Bu maydonlar ustiga to'r o'rnatilib, bu to'r ustidan to'pni ilgari gidek qo'l bilan emas, balki raketka yordamida qaytarib otish lozim edi. XIV asr oxirida Fransiyada bu o'yin uchun hatto maxsus binolar ham qurilgan.

Angliyada futbol o'yini ham taxminan xuddi shunday taraqqiy etdi. Ilgarigi vaqtlarda bu o'yin dehqonlar o'yini edi. Hosil yig'ib olingandan keyin qo'shni qishloq dehqonlari hosili o'rib olingan dalalarda to'p bilan o'ynar edilar. Shaharliklar markaziy bozor maydonida yoki ko'chalarda futbol o'ynar edilar. Bu esa ko'pincha tartibsizlikka, shahardagi harakatning buzilishiga olib kelgan edi. Shuning uchun o'ynaladigan joy va o'yinchilar sonini cheklovchi qoidalar yaratilgan.

(13-rasm)

O'rta asr shaharlarida akrobatlar va ayniqsa dorbozlarning chiqishlari juda ham ommalashgan edi. Ularning ko'pgina mashqlari, masalan, osilgan holatdan tiralib gavgani ko'tarish va turli-tuman aylanma harakatlar, keyinchalik langar cho'pga - turnikning timsoliga o'tkazilgan. Akrobatika mashqlaridan shaharliklar ichida keng ommalashgan turi piramida tuzish edi. Akrobatlar turli murakkab sakrashlarni ham bajarganlar.

Oʻrta asr universitetlarining oquv dasturlarida jismoniy tarbiyaning yoʻqligi talabalar orasida jismoniy mashqlarning tarqalishiga halaqit bermadi. Koʻpgina talabalar yoy otish va qilichbozlik uyushmalariga kirar edilar. Talabalar oʻrtasida koʻpincha kurash va mushtlashish musobaqalari uyushtirilgan. Talabalarning klublarida qilichbozlik, yogʻoch otda chavandozlik qilish va akrobatika qilish mashqlari ham otkazilgan edi.

Shahar aslzodalarining jismoniy tarbiyasi. Soʻnggi oʻrta asr davrida shaharliklar ommasi bir-biridan keskin farq qiluvchi uch guruhdan: patritsiylar, byurgerlar va plebeylar qatlamidan iborat edi. Patritsiylar va byurgerlar shaharlarning xojayinlari boʻlgan. Shaharlarda aslzodalar jismoniy madaniyatining ravnaq topish jarayoni va keng xalq ommasi jismoniy tarbiyasining nisbatan tushkunligi sodir boʻlmoqda edi.

XV asrda oʻqchi uyushmalar shahar patritsiylarining harbiy, sport va politsiya xizmatining markaziga aylangan edi. Patritsiylar kamondan va pistoletdan oʻq otish uchun maxsus uylar qurib, shahar va shaharlararo otish musobaqalari oʻtkazganlar. Qilichbozlar birodarliklari ham sex aslzodalarining tashkilotiga aylanib qoldi. Bu tashkilotlarga kirish uchun nafaqat qilichbozlik sanʼatidan sinovdan oʻtish, balki shunga muvofiq mulkga ham ega boʻlish lozim edi.

XV asrning oxirlariga kelib otish va qilichbozlik mashgʻulotlari shahar aslzodalarining foydali va koʻngilli tomoshalaridan biriga aylangan.

Shahar bayramlari professional darbozlar, pantomimlar, harakatli oʻyinlar, raqslar bilan toʻldirib borilgan. Patritsiyan yoshlari raqslarga tushish, toʻp oʻynash, otda yurish, ov qilish va usti yopiq hovuzlarda choʻmilishga qiziqar edilar. Byurgerlar oʻz imtiyozlarini himoya qilib, mehnatkashlarning qilichbozlik uyushmalari, qilichbozlar qardoshliklarida qatnashishlariga yoʻl qoʻymas edilar.

Oʻrta asrlarda oʻq otish qurollarining kashf etilishi ritsarlik tarbiya tizimi barham topishining muhim sabablaridan biridir. Endilikda shahar va qishloq aholisi oʻrtasida jismoniy mashqlar turli xil oʻyinlar bilan ommaviy shugʻullanish vaziyati yuzaga kelgan edi. Shahar va qishloqlarda oʻziga xos boʻlgan anʼanalar, bayramlar, katta ziyofatlar uyushtirib, kurash, mushtlashish va boshqa mashq va oʻyinlarni tashkil etish keng rivojlangan.

2.3. Gumanistlarning jismoniy tarbiya to'g'risidagi fikrlari. Osiyo, Amerika va Afrika mamlakatlarida o'rta asrlarda jismoniy tarbiya.

Osiyo, Afrika va Amerika qit'alarida jismoniy tarbiya. Osiyo, Amerika va Shimoliy Afrika mamlakatlarida qadimgi an'analarning uzoq saqlanishi bu hududlarda feodal tuzumi va jismoniy madaniyatning sekin rivojlanishiga sabab bo'lgan.

Hindiston. O'rta asrlarda qadimgi jismoniy madaniyat tajribalari Hindistonda keng tarqalgan. Bunda kurash, kamondan o'q otish, yugurish, ot o'yinlaridan foydalanildi. Milliy raqslar bilan birgalikda xatxa-yoga, marosim o'yinlari va boshqa mashqlar ommalashgan.

Xitoy. Dehqonlarning «sariq ro'mollilar» deb nom olgan qo'zg'olonlari III-V asrlarda davom etib kelgan. Hukmdorlar aholidan qurollarni yig'ib olgan va ularni ishlatishni taqiqlagan edi. Shu sababli xalq orasida qurolsiz jang usullari avjiga chiqqan. VI asrda Xitoy ushugimnastikasi tez rivoj topdi. Bunda qo'l va oyoqlarni ishlatib jang qilish, kaft va uning qirralari bilan urish amalga oshirilgan. Min sulolasi hukmronligi davrida ushukeng rivojlangan edi. Unda 20 xildan ortiq qurollar va tayoqlar qo'llanilgan. Lekin o'q otish qurollarining paydo bo'lishi bu turlar taraqqiyotini anchapasaytirgan edi. Shunga qaramasdan, ushumashqlaridan davolash maqsadida foydalanish davom etgan. Xitoyda, shuningdek, ot ustida chavgon yugurish va hindlarga xos xatxa-yoga bo'yicha musobaqalar o'tkazilib turilgan.

Yaponiya. O'rta asrlarda Yaponiyada jismoniy madaniyatning rivojlanishi Samuraylar institutining tashkil etilishi bilan bevosita bog'liq bo'lgan. Samuraylar kichik yer egalarining harbiy-feodal tabaqasi bo'lib, ularning jismoniy tarbiya tizimi xilma-xil kurash turlari: sumo, jiu-jitsu va karate, kendo - bitta yoki ikkita qilich bilan jang qilish san'ati, noginata - nayza bilan kurashish, piyoda va otda yugurishda kamondan o'q otish, marosim bellashuvlar, turli xil to'p o'yinlari kabi mashqlardan iborat bo'lgan.

Markaziy Amerika xalqlarining jismoniy tarbiyasi. Yevropaliklar mustamlaka qilib olgan davrlargacha bu mintaqada inklar, mayya va atsteklar davlatlari mavjud bo'lgan. XII asrlarda bu mamlakatlarda ma'lum darajada jismoniy tarbiya tizimi mavjud bo'lgan. Bunda davlat miqyosida va oila sharoitida tarbiya berish amalga oshirilgan. Tashkil qilingan maktablarda o'yinlar va boshqa

jismoniy mashqlar bilan shug'ullanishgan. Kamondan o'q otish, tayoqlarni uloqtirish, qilich va qalqon bilan kurash kabi harbiy-jismoniy tayyorgarlik amalga oshirilgan. Inklar va atsteklarda uzoq masofalarga yugurish hayotiy ehtiyoj bo'lib hisoblangan. Ko'pchilik o'yinlar va mashqlar bu xalqlarning diniy marosimlari, urf-odatlarini bilan bog'liq bo'lgan. Shuningdek, qabilalararo o'yinlar, diniy bayramlar, tantanalar, atletik musobaqalar tashkil etilgan. Butun jismoniy tarbiya tizimi aborigen xalqlarning mehnat, harbiy va hayotiy turmushida katta o'rin tutgan. Yevropaliklarning bosqinchilik, talon-taroj qilish, o'ldirish, majburlash kabi harakatlari Amerika xalqlarining jismoniy madaniyat tizimi rivojlanishiga salbiy ta'sir etgan.

Afrika mintaqasidagi xalqlar. O'rta asrlarda Afrika xalqlari orasida mehnat, harbiy ishlar va ijtimoiy turmush orqali jismoniy madaniyat shakllari belgilangan. Jismoniy tarbiya oilada, ovchilar tomonidan qabilada va «xudo»lar uyida berilgan. Ko'pincha musobaqalashish shaklida amalga oshirilgan.

Bunda kamondan o'q otish va tayoqlarni mo'ljalga tekkizish, ustunga kim o'zarga tirmashib chiqish kabilar qo'llanilgan. Raqslar bilan birgalikda harbiy mashqlar qo'shib o'rgatilgan. Yoshlarni harbiy jihatdan tayyorlash maqsadida oilada yoki «xudo»larning uylarida qabila, urug' boshliqlari rahbarligida turli xil an'anaviy marosimlar tashkil etilgan. Bunda kurash, nayza va lappak uloqtirishdan keng foydalanilgan. O'g'il va qizlarni tarbiyalash tizimida tamtam sadolari ostidagi an'anaviy raqslar, turli harakatli o'yinlar, akrobatik mashqlar asosiy vosita sifatida xizmat qilgan. An'anaviy marosimlarda kurash, chidamlilik, epchillik, jasurlikni tarbiyalovchi mashq turlaridan iborat musobaqalar tashkil etilgan. Bu, o'z navbatida, xalqlarning jipsligi, inoqligi, ahilligini ta'minlashga xizmat qilgan. Bosqinchilik va mustamlakachilik ta'yziqi Afrikada milliy jismoniy madaniyatining ancha susayishiga sabab bo'lgan.

Gumanistlarning jismoniy tarbiya to'g'risida ta'limoti. XVI va XVII asrlarda G'arbiy Yevropa feodal ishlab chiqarish usuli hali hukmron edi. Bu davrda taraqqiy etishni boshlagan fan va texnika ishlab chiqarishni kengaytirishga yordam berdi, texnika esa olimlar qo'lga juda ko'p sonli yangi faktlarni berib, bu faktlar fanni boyitdi va uni ilgari siljitdi. O'rta asrlarda dengizda suzish ehtiyoji natijasida kemasozlik taraqqiy etdi, ispanlar, gollandiyaliklar, inglizlar Shimoliy

va Janubiy Amerikada ko‘pgina geografik kashfiyotlar qildilar. Poroxning kashf etilishi o‘q otadigan qurolning vujudga kelishiga sabab bo‘ldi. Meditsina ham jadal sur‘atlar bilan taraqqiy etib bordi. Tabiatshunoslik sohasida inson faoliyatini organishga doir kashfiyotlar qilingan. Leonardo da Vinchi (1452-1519) qushlarning uchishini kuzatib borib, uchuvchi apparatning tuzilishi to‘g‘risida o‘z mulohazalarini bayon etgan. Leonardo da Vinchi odam gavdasining mutanosibligi va uning harakati mehanikasini o‘rgangan.

Gumanistlar o‘rta asr ilohiy qarashlariga qarama-qarshi o‘laroq, inson shaxsini ulug‘ladilar, insonga, uning kuch va qobiliyatiga ishonch bilan qaradilar. Insonga bo‘lgan qarashlardagi bunday o‘zgarish odatda «gumanizm» (insonparvarlik) tushunchasi bilan anglatiladi. So‘nggi o‘rta asr davridagi gumanizm ikki asosiy manbadan: qadimgi xalqlar madaniyati va xalq ijodidan foydalangan. Xalq ijodidan kam foydalanilar edi, shuning uchun so‘nggi o‘rta asr davrining gumanizmi asosan qadimgi dunyoda yaratilgan qadriyatlarni tiklashdan iborat edi.

Gumanistlar o‘rta asrdagi quruq pedagogikaga qarama-qarshi o‘laroq, kishining faqat aqlinigina emas, balki tanasini ham tarbiyalashga qaratilgan yangi pedagogikani ilgari surganlar. Ular o‘z hukmronligini o‘rnatish, uzoq muddatli sayohatlar qilish, yangi yerlar kashf etish, bu yangi yerlarga ko‘chib kelgan xalqlarni talash va bo‘ysindirishga qodir bo‘lgan uddaburon, jismoniy jihatdan yetuk insonlarni tarbiyalashni istaganlar. Feodalizm negizida ishlab chiqarish, savdoning o‘sishi, shaharlarning kengayishi, kapitalistik munosabatlarning rivojlanishiga olib keldi. Geografik jihatdan kengayish natijasida markaziy davlatlar vujudga kela boshladi. Ishlab chiqarishning rivojlanishi tabiiy va pedagogik fanlarning taraqqiy etishini ta‘minladi.

Vittorino da Feltre (1378-1446) Italiyada pedagogika sohasidagi dastlabki gumanistlardan biri bo‘lgan. Hukmdorlar va saroy ahli bolalarini tarbiyalash uchun maktab yaratgan. Vittorino da Feltre Mantue hukmdori va zodagonlarning bolalarini tarbiyalab, saroyda yangi turdagi maktab yaratgan va uning rahbari bo‘lgan. Uning maktabida o‘quvchilarning bilimga qiziqishi, aqliy va jismoniy havasi har tomonlama rag‘batlantirilar edi. Bunda aqliy va jismoniy tarbiyaga alohida e‘tibor berilib, yalqovlarni ayovsiz jazolaganlar. Feltre bolalarni sof havoda o‘ynatish, suvda suzish va turli jismoniy

mashqlarni bajarishga odatlantirgan. O'quvchilarni erinchoqligi, beadabligi va manmanligi uchun jazolagan edi. Quruq yodlash o'rnini ko'rsatma ta'lim usullari egallagan.

Vittorino da Feltre o'quvchilarning sog'ligi va jismoniy kamoloti to'g'risida ayniqsa ko'p g'amxo'rlik qilgan edi. Feltre o'quvchilarni sof havoda harakatli o'yinlar o'ynashga, suvda suzishga va jismoniy mashqlarni bajarishga odatlantirgan edi; bu esa o'quvchilarning jismoniy kuchini, epchilligini rivojlantirishga va chiroyli odob-axloqlarini tarbiyalashga yordam bergan. Uning maktabi o'quv rejasida o'yinlar, qilichbozlik, harbiy mashqlar, otda yurish va suvda suzish ko'zga ko'rinarli o'rinni egallagan edi.

(14-rasm)

Feltre o'quvchilarning axloqiy sifatlarini tarbiyalash to'g'risida ham gamxo'rlik qilib, ularda o'z qadrini bilish tuyg'usini, gigiyenaning elementar qoidalariga rioya qilish odatini va hokazolarni hosil qilgan edi. Vittorino da Feltre maktabi oqsuyak ota-onalarning bolalarini tarbiyalash borasida ilgari tashlangan katta qadam edi.

Fransua Rable (1483-1553) fransuz yozuvchisi, o'z asarlarini lotin tilida emas, o'z ona tili – fransuz tilida yaratgan. Uning «Gargantuya va Pantagryuel» romani xalq orasida sevib o'qilgan. Unda dunyoni ilmiy anglash g'oyasi olg'a surilgan. Fransua Rable o'z g'oyalarini qadimgi yozuvchilarning asarlaridan ko'ra, ko'proq xalq ijodidan olgan edi. O'z asarlarida Rable cherkov xodimlari, aslzoda hukmdorlar kundalik hayotini hajviy tarzda ifodalagan. Rim, Jeneva va Sorbonna bir necha bor uni la'natlagan va har xil yo'llar bilan ta'qib qilgan edi. O'sha vaqtlarda Rablening asarlariga bo'lgan talab katta edi.

(15-rasm)

Fransua Rablening «Gargantuya va Pantagryuel» nomli romani ikki oy ichida shunchalik ko‘p nusxada tarqalgan ediki, hatto tavrot o‘n yil ichida shunchalik tarqalmagan edi. Bu roman barcha tillarga tarjima qilingan bo‘lib, hozirga qadar qayta-qayta nashr etilib kelmoqda. Rable: «O‘g‘il bolaning o‘z murabbiylari rahbarligida ilohiy kitoblarni o‘rganganidan ko‘ra, umaman, o‘qimagani ma‘qul, chunki ularning fani bema‘nilik, ularning bilimdonligi esa batamom uydirmadir», - degan edi. Rable tarbiyada aniq tartib, ya‘ni tozalik, ovqatlanish tartibi va jismoniy mashqlar bo‘lishi shartligini ta‘kidlagan.

Rable o‘quvchilarni erkin fikrlashga va erkin harakat qilishga olib keladigan tarbiyani tavsiya qilgan. Rable tarbiya orqali inson shaxsining axloqiy, aqliy va jismoniy tomonlarini tarkib toptirishni istagan.

Rable butun tarbiya va ta‘limni o‘quvchilar uchun yoqimli ifodalashni tavsiya qilgan. Tarbiyalanuvchilar uchun tartib zarurligini, ularning maishiy hayoti uchun gigiyena zarurligini, jismoniy mashqlarning aqliy mashg‘ulotlar va ovqatlanish tartibi bilan birga olib borish kerakligini talab qilgan. U badanni yuvib turishni, massaj qilishni, terlagandan so‘ng kiyimni almashtirishni; mashqlarni va jismoniy kuch me‘yorini asta-sekin murakkablashtirib borishni tavsiya qigan. Rable faqat qadimgi mashqlarni emas, balki o‘sha vaqtlarda shaharliklar va dehqonlar o‘rtasida odat bo‘lgan jismoniy mashqlardan foydalanish bo‘yicha tavsiyalar bergan.

Tarbiyalanuvchilar yugurish, sakrash va irg‘itish; kamondan, eski og‘ir miltiq va zambarakdan otish; ko‘krak bilan, chalqanchasiga, yon bilan suzish va suvga sho‘ng‘ish; nayza, qilichbozlik, shamshir, rapira, oy bolta, xanjar bilan shug‘ullanish; otda yurish, arqonga, daraxtlarga va qoyalarga tirmashib chiqish bilan shug‘ullanish;

yelkanli va eshkakli qayiqni boshqarish, ov qilish, kurash, shaxmat, yog'och otda gimnastika mashqlarini bajarish, gantellar yordamida mashq qilish; to'p o'ynash va raqs tushishlari lozim edi.

Rablening fikricha, uning hayoli bilan yaratilgan "Telem qal'asi" tarbiya muassasining namunasidir. Muassasaning nizomi: "Nimani xohlasang, shuni qil" degan tamoyildan iborat edi. Bu ishlab chiqarish tashkiloti emas, balki boylar uchun mo'ljallangan o'ziga xos o'quv-tarbiya muassasasi bo'lgan. Unda stadion, ippodrom, suzish uchun hovuz, uch pog'onali hammomlar, teatr, sayr qilish bog'i, to'p o'ynash uchun manejarlar, otxonalar, lochin xizmati va itxona bor edi. Rable o'z davrining ilg'or g'oyalari bilan bab-baravar qadam tashlab, gumanizm g'oyalarining o'rnatilishi uchun ko'p xizmat qilgan.

Ieronim Merkurialis (1530-1606) mashhur italyan gumanisti gimnastikaga doir oltita kitob yozgan. Dastlabki uch kitobi jismoniy mashqlar tarixini yoritishga, qolgan uch kitobi esa jismoniy mashqlarni tibbiy jihatidan tahlil qilishga bag'ishlangan. Merkurialis tibbiyotni davolash tibbiyoti va saqlovchi tibbiyoti deb ikkiga ajratgan. Saqlovchi tibbiyotni buzuvchilikka va oziq-ovqat hamda sharobni ortiqcha iste'mol qilishga qarshi kurashga mo'ljalladi; bunday hollar zodagonlarning vakillariga muvofiq edi. Gimnastika va boshqa jismoniy mashqlarni davolovchi tibbiyot vositalari jumlasiga kiritgan.

(16-rasm)

Ieronim Merkurialis barcha mashqlarni haqiqiy (davolash), harbiy (hayotiy, zaruriy) va soxta (atletik) mashqlarga ajratgan edi. Merkurialis ayrim mashqlarning ahamiyatini baholab, ko'proq jismoniy kuch talab qiladigan mashqlarni salbiy tavsiflagan. U sog'lomlashtirish-gigiyena jihatdan foyda berishi mumkin bo'lgan mashqlarni bajarishni tavsiya qilgan.

Merkurialis mushtlashishni inkor qilmagan, lekin yakkama-yakka mushtlashishni emas, balki kishining soyasi bilan

mushtlashishni tavsiya qilgan, chunki kishining soyasi bilan mushtlashishi qattiq kuch ishlatishni talab qilmaydi. Merkurialis suvda suzishni emas, balki cho‘milishni va baliq ovini tavsiya qilgan. U jismoniy tarbiyaning musobaqa usulini foydali deb hisoblamagan va sportni inkor qilgan. Uning bir vaqtlar katta e‘tiborga sazovor bo‘lgan gimnastika san‘atini tiklash uchun harakat qilishi haqiqatga to‘g‘ri kelmaydi. Merkurialisning xizmati shundan iboratki, u davolash-profilaktika mashqlarini tiklagan va ularni tibbiyotning muhim vositalari sifatida himoya qilgan. U ko‘p kuch sarf qiluvchi mashqlarni to‘la inkor qilgan va asosan davolovchi jismoniy mashqlarni qo‘llab-quvvatlagan. Ieronim Merkurialis cherkov arboblarning saroy shifokori, imperator Maksimilian II ning shifokori bo‘lgan. U feodal aslzodalarning boshliqlariga ko‘rsatgan xizmatlari uchun ritsarlik unvoni bilan taqdirlangan edi.

Barcha gumanistlarning progressivligi shundaki, ular o‘rta asrning tarbiyasiga va tarkidunyochilik g‘oyalariga qarshi faol kurashdilar, inson shaxsining erkin kamol topishini quvvatladilar va jismoniy tarbiyani umumiy tarbiya tizimining ajralmas bir qismi sifatida ilgari surdilar. Lekin gumanistlarining aksariyati xalq to‘g‘risida emas, balki jamiyatning bir to‘da boshliqlari to‘g‘risida, xalqdan ajralgan va xalqni ekspluatatsiya qilgan kishilar haqida g‘amxo‘rlik qilganlar. Bu gumanistlar o‘zlarining barcha g‘ayratlarini cherkov obro‘yiga qarshi kurashga qaratib, jamiyatning konservativ kuchiga aylanganlar. Xalqqa tayangan va xalq baxt-saodati yo‘lida mehnat qilgan gumanistlarning ijodi esa so‘nggi o‘rta asr demokrat gumanistlarining ijodi sifatida bizning davrgacha yetib keldi.

Adabiyotlar

1. Djalilova L.A. Olimpiya harakati tarixi. Darslik. T: ITA-press, 2018.
2. Botirov X.A. Jismoniy tarbiya va sport tarixi. T ”O‘qituvchi” 1993 y
3. B.B.Ma‘murov. Jismoniy tarbiya nazaryasi va metodikasi. Darslik. B. “Durdona ” 2019
4. G‘.M.Salimov. J.I.Qurbonov. Jismoniy madaniyat nazaryasi va metodikasi. B. “Durdona ” 2019

3- Mavzu. Yangi davrda jismoniy tarbiya (XVIII – XIX asrlar).

Reja:

- 3.1. Yangi davrda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya va sport.**
- 3.2. Yevropa mamlakatlarida gimnastika tizimlarining vujudga kelishi.**
- 3.3. Angliya va AQShda sport va sport o‘yinlarining rivojlanishi. Osiyo, Amerika va Afrika mamlakatlarida jismoniy tarbiya.**

3.1. Yangi davrda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya va sport.

Jismoniy tarbiya nazariy asoslarining taraqqiy etishi. Yevropa mamlakatlarida gimnastika tizimlarining vujudga kelishi. Angliya va AQShda sport va sport o‘yinlarining rivojlanishi. Osiyo, Amerika va Afrika mamlakatlarida jismoniy tarbiya.

XVI-XIX asrlarda hukm surgan feodal tuzumi emirilib, kapitalizm davri boshlangan. Bu davrda tabiatshunoslikka doir juda ko‘p ilmiy kashfiyotlar qilingan. Moddiy dunyoning barqarorligi va g‘ayritabiiy kuchlarning yo‘qligi haqidagi fikrlarga olib kelgan. Jamiyat uchun tadbirkor, uddaburon, sog‘lom ishchilar zarur bo‘lgan. Odamning aqli, irodasi va jismoniy fazilatlarining namoyon bo‘lishida ta‘lim-tarbiya muhim o‘rin egalashi yaqqol ko‘ringan. Insonning pedagogikaga bo‘lgan qiziqishi ortishiga va jismoniy tarbiyaning nazariy asoslari amalda bajarilishiga sabab bo‘lgan.

Jon Lokk (Angliya), Jan- Jak Russo (Fransiya), Iogann Pestalotssining (Shveysariya) pedagogik qarashlari, XVIII asrning oxiridagi nemis filantroplarining pedagogik tajribasi jismoniy tarbiya nazariyasi va amaliyotning taraqqiy qilishiga katta ta‘sir etgan.

Jon Lokk (1632-1704) ingliz faylasufi, pedagog olimi bo‘lgan. Lokk o‘zining pedagogikaga doir qarashlarini “Tarbiya to‘g‘risidagi fikrlar” (1693) nomli kitobida bayon qilgan. Jon Lokk o‘z falsafiy va pedagogik ta‘limotida ingliz zodagonlarining manfaatini ifoda etgan. Jon Lokkning fikricha, tarbiyaning vasifasi – oddiy kishilr emas, balki o‘z ishlarini ma‘noli va ehtiyotkorlik bilan olib bora oladigan jentlmen tarbiyalashdan iborat.

Jentlmen jismoniy, axloqiy va aqliy tarbiya olishi lozim, lekin u bunday tarbiyani uyda olishi kerak, chunki maktab, Lokkning fikricha, har xil toifaning yomon tarbiya ko‘rgan illatli farzandlaridan iborat aralash turkumi to‘plangan muassasadir. Chinakam jentlmen uyda tarbiyalanadi, chunki uydagi tarbiyaning kamchiliklari ham maktabda hosil qilinayotgan bilimlar va malakalarga nisbatan foydalidir. Lokk aristokrat oilalardagi tarbiya tajribasiga asoslanib, jentlmen tarbiyalash ishlarining hammasini yaxshi tayyorgarlik ko‘rgan tarbiyachiga topshirishni tavsiya qilgan.

Jon Lokk jentlmenlar sportining asoschisidir. Lokk jismoniy tarbiyaga juda katta ahamiyat bergan. U sihat-salomatlik ishlarimiz va farovonligimiz uchun zarurdir, deb ta‘kidlagan. Jon Lokk Qadimgi Rim shoiri Yuvenalning “Mens sana in corpore sano” – “Sog‘lom tanda sog‘ aql” degan so‘zlariga rioya qilish kerak, deb hisoblagan. Shu sababli, bolaning yoshlik chog‘idanoq tanasini chiniqtirish, charchashga, qiyinchiliklarga, o‘zgarishlarga bardosh berishga o‘rgatish zarur. Lokk bolaning hayotida qattiq intizon va tartibga rioya qilishning ahamiyatini asoslab, bolaning kiyimi, ovqati va kun tartibi

qanday bo‘lishi to‘g‘risida maslahatlar bergan. To‘g‘ri yo‘lga qo‘yilgan jismoniy tarbiya, bolaning mard va chidamli bolishiga imkon beradi. “Jentlmen istalgan vaqtda qo‘liga qurol olib, soldat bo‘lishga tayyor bo‘lib turadigan kishi qilib tarbiyalanishi lozim”, degan Jon Lokk.

(17-rasm)

Jon Lokk insonning ichki va tashqi tajribasini bilish manbai deb hisoblagan. Uning fikricha, tashqi tajriba bevosita mavjud bo‘lgan tashqi moddiy dunyo bo‘lib, u kishi tomonidan sezgi a‘zolari, tasavvuri orqali idrok qilinadi. Ichki tajriba esa inson qalbining faoliyati - refleksi, demak, «Bu ikki manba sezgi obyekt sifatida yagona mohiyatni tashkil etadi, barcha g‘oyalarimiz ana shu mohiyatdan boshlanadi», - deb e‘tirof etgan Lokk. Sezish a‘zolarini (sezish, hid bilish, ko‘rish, eshitish) takomillashtirish, harakat a‘zolarini (qo‘l, oyoq) rivojlantirish, tanani chiniqtirish, foydali amaliy ko‘nikmalar (suzish, otda yurish, eshkak eshish, qilichbozlik, o‘q otish) hosil qilish, jismoniy kuchlarni yuqori darajada ishga solish uchun iroda kuchi va qobiliyatni kamol toptirish zarurligini ishonchli dalillar bilan isbotlab bergan. Bu g‘oyalar o‘sha davr ingliz maktablaridagi jismoniy tarbiyaga kuchli ta‘sir etgan.

Jan Jak Russo (1712-1778) fransuz ma‘rifatchi arboblardan biri, faylasuf, pedagog, yozuvchi bo‘lgan. Russoning «Emil yoki tarbiya to‘g‘risida» kitobida kishini tabiatga muvofiq ravishda individual tarbiyalash bo‘yicha tavsiyalar berilgan. Uning fikricha, inson erkin bo‘lib tug‘iladi, lekin u yo‘rgakdalik chogidayoq, dastlab o‘z odatlarining quliga, so‘ngra esa jamiyat quliga aylanadi. Hech qanday odatlarga ega bo‘lmaslik - eng yaxshi odatdir. Russo: «Tana jondan ilgari tug‘iladi, shuning uchun dastlab tana to‘g‘risida g‘amxo‘rlik qilish kerak, bu har ikkala jins uchun ham umumiy bo‘lgan tartibdir»- degan. Russo jismoniy tarbiyani tabiiy ozod

insonni tarkib toptirishning asosi, deb hisoblagan. Bunda aqliy va mehnat tarbiyasini qo‘shib olib borish zarur, deb maslahat bergan.

(18-rasm)

Russo tarbiyalanuvchi bolalarning yoshini to‘rt davrga ajratgan. Birinchi davr – bola tug‘ilganidan boshlab 2 yoshgacha bo‘lgan davri; bu davrda bolani jismoniy rivojlanishiga asosiy e‘tibor berilishi kerak. Ikkinchi davr – 2 yoshdan 12 yoshgacha bo‘lgan davr; bu davrda asosan bolalarni tashqi sezgilarini rivojlantirish kerak. Uchinchi davr – 12 yoshdan 15 yoshgacha bo‘lgan davr; bu yoshdagi bolalarga aqliy tarbiya berish kerak. To‘rtinchi davr – 15 yoshdan balog‘atga etgunigacha bo‘lgan davrdir. Russoning fikricha, bu davrda axloqiy tarbiyaga ko‘proq e‘tibor berish kerak. Barcha davrlarda bolalarning sog‘lig‘ini mustahkamlash, ularni jismoniy jihatdan chiniqtirish bilan alohida shug‘ullanish zarur, deb hisoblagan Russo. U o‘zining kitobida Emilning jismoniy jihatdan tarbiyalanishiga batafsil to‘xtalgan. Bolalarni chiniqtirish, ularning jismoniy kuchini mustahkamlash va tashqi sezgilarini rivojlantirish borasida bir qancha amaliy ko‘rsatmalar bergan. Bolalar ko‘p harakatda bo‘lishi, jismoniy mehnat bilan shug‘ullanishi, ko‘p vaqt ochiq havoda bo‘lishi kerak. Russo tabiiy va erkin tarbiya tarafdori bo‘lgan. U bolalar tarbiyani uch manbadan: tabiat, odamlar va atrofdagi narsalardan oladilar, deb hisoblagan. Mana shu uch omilning hammasi bir-biriga uyg‘un ravishda bitta yo‘lga amal qilganidagina tarbiya to‘g‘ri berilgan bo‘ladi. Russo pedagog sifatida o‘rta asr maktablaridagi tartiblariga, qattiq intizom, tan jazosi berish, darslarni yodlatish kabi tartiblarga qarshi chiqqan. U bola shaxsini hurmatlashni, uning qiziqishi va istaklari bilan hisoblashishni talab qilgan. Bu uning erkin tarbiyani targ‘ib etishining ijobiy tomonidir.

Jan-Jak Russoning tushunchasiga ko‘ra, qizlarning tarbiyasi o‘g‘il bolalarning tarbiyasidan farq qilishi zarur. Ayollar va erkaklar

jamiyatdagi vazifasiga mos ravishda tarbiyalanishi kerak, qizlar uy ishi uchun tarbiyalangan bo'lishi lozim, qizlar uchun hech qanday jiddiy aqliy tarbiya kerak emas, deb hisoblagan Russo.

Iogann Genrix Pestalotssi (1776-1827) shveytsariyalik buyuk pedagog-demokrat. U tarbiya asosini odamning tabiiy qobiliyatlarini rivojlantirishdan, tarbiya maqsadini odamning ma'naviy qiyofasini tarkib toptirishdan iborat, degan. Uning fikricha, tana faoliyati harakatlarda namoyon bo'ladi, harakatlar esa bog'inlar tuzilishi va harakatchanligiga bog'liqdir. U bo'g'inlar uchun gimnastika elementlarini ishlab chiqdi. Bunda barcha harakatlar o'z mazmunini topgan edi. Pestalotssi elementar gimnastikani o'ziga xos «mehnat malakalari alifbosi», ya'ni ko'tarish, irg'itish yoki uloqtirish, aylantirish, urish va h.k. qilishga o'rgatish zarur, deb hisoblagan.

XVIII asrning 70-80-yillarida Germaniyada yangi yo'nalishdagi maktablar paydo bo'lgan. Bu filantrop (insonparvarlar) ochgan maktablar edi. O'qituvchilar bunday maktablarda akademistlar, pedagogistlar va fabulyantlar kabi guruhlarga bo'linishgan. Akademistlar - aslzodalar, pedagogistlar - amaldorlar, fabulyantlar mehnatkashlarning farzandlari bo'lgan. Bunday tartib filantropning feodal tabaqachilik tartiblariga qarshi emasligidan dalolat berar edi. Filantropinlardagi gimnastikaning mashhur rahbarlari Gerxard Fit (1763-1836) va Iogann Guts-Muts (1759-1839) kabilar edi. G.Fit «Jismoniy tarbiya ensiklopediyasi tajribalari» nomli uch tomli kitob yozdi. Kitoblarda jismoniy tarbiyaning qadimgi va o'sha davrlardagi tarixi, uning tarbiyaviy mohiyati aks ettirildi.

Iogann Guts-Muts «Yoshlar uchun gimnastika» kitobini yozdi (1713). Bu kitobdan Yevropa davlatlarida keng foydalandilar. Chunki muallif kitobida jismoniy tarbiyaning nazariy va amaliy jihatlari, ayniqsa, mashqlarning aniq tasviri va ularning qo'llanish usullari bilan qo'shib bergan edi. U tasvirlagan gimnastik mashqlar sirasiga kurash, yugurish, sakrash, uloqtirish, iig'itish, suzish, arqon, shoti, langarcho'p bilan sakrash va daraxtlarga osilib-tirmashib chiqishga doir mashqlar hamda qo'l mehnati, o'yinlar kiradi. Jismoniy tarbiyaning pedagogik nazariyasi bu davrlarda turli xilda mavjud bo'lgan.

Fransuz pedagogi Jorj Demeni (1850-1917) fiziologiya va jismoniy mashqlar bo'yicha mutaxassis edi. «Jismoniy tarbiyaning ilmiy asoslari» (1903), «Yoshlar jismoniy tarbiyasi» (1917) kabi

kitoblarini yozdi. J.Demeni 1880-yilda Parijda «Muqobil gimnastika» klubini tashkil etgan. Olim umumrivojlantiruvchi tabiiy mashqlar (yurish, yugurish, sakrashlar, yuk ko'tarish, osilish, uloqtirish, himoya va hujum mashqlari, qo'l, oyoq, gavda harakatlari va h.k.) bajarishning foydali jihatlarini asoslab berdi, bolalar, yoshlar va xotin-qizlar gimnastikasi tizimini ishlab chiqdi. Bu bilan gavda harakatlarini fiziologik asoslarga moslashtirish zarurligini ta'kidlagan edi.

3.2. Yevropa mamlakatlarida gimnastika tizimlarining vujudga kelishi.

Gimnastika tizimlari. XIX asrda iqtisod, siyosat, fan va texnikaning rivojlanishi natijasida jismoniy madaniyat ham rivoj topgan. Ayniqsa, harbiy tayyorgarlikda jismoniy tarbiya vositalari maqsadli ravishda qo'llana boshlangan. Gimnastika tizimi uchun oddiy mashqlargina emas, yengil atletika, suzish, boks, qilichbozlik, harbiy qurollardan otish va boshqa ko'p mashqlar asos qilib olingan. Bunday tizimlarni ishlab chiqish va amalda qo'llash ishlariga mutaxassislar o'z hissalarini qo'shganlar.

Nemis gimnastika tizimi. 1810-yilda Berlinda «Pestalotssi do'stlari jamiyati» qoshida birinchi gimnastika to'garagi tashkil topgan. Fridrix Yan (1778-1852) yoshlar harakatiga boshchilik qilgan. 1811- yilda Berlin yaqinidagi joyda gimnastika maydoni tashkil qilingan edi. Bu joyda gimnastika asbob-uskunalari o'rnatilgan. 1812-yilga kelib, to'garak qatnashchilari soni 500 kishiga yetgan. Ularning mashg'ulotlarida gimnastika va harbiy sayohat mashqlariga keng o'rin berilgan.

(19-rasm)

Fridrix Yan «Gimnastika» so'zini «Turnkunst» (epchillik san'ati), shug'ullanuvchilarni esa turnerlar deb nomlagan. Keyingi yillarda turnerlar harakati ancha susaydi. 1862-yilda barcha turnerlar jamiyatlari Umumgermaniya gimnastika ittifoqiga (Doyche

Turnershaft) birlashgan edi. Ularning gimnastika tizimida mashqlarni o'rgatish usullari, mashqlar tasnifi, anatomik-fiziologik xususiyatlari, yuklanma berish me'yorlari bo'yicha yagona talab va nazariya yo'q edi.

Shvetsiya gimnastika tizimi. Per Ling (1776-1839) Shvetsiya hukumatining taklifiga ko'ra, Germaniya va Daniyada jismoniy tarbiyaning ahvoli bilan tanishib chiqqib, o'z mamlakatida shved gimnastika tizimi asoslarini yaratgan.

(20-rasm)

Per Ling 1813-yilda Stokgolmda gimnastika institutini tashkil etgan. Gimnastikaning to'rt turini - harbiy gimnastika, pedagogik gimnastika, davolash gimnastikasi va estetik gimnastikani alohida ajratgan. Bu turlar maktablarda ham o'rgatila boshlangan. Per Lingning o'gli Yalmar Ling (1820-1886) boshchiligida gimnastika asboblari takomillashtirilgan, gimnastika devorchasi, gimnastika skameykasi, uzun kursilar, langar cho'plar, gimnastika narvonlari, arqonlar va boshqa turli xil yangi jihozlari yaratilgan.

Shvedlarning gimnastika tizimi ko'pgina Yevropa mamlakalari, hatto Amerikada ham keng qo'llanilgan.

Fransuz gimnastika tizimi. Fransiyada hukumat tomonidan mamlakatda gimnastika joriy qilish ishlari polkovnik Frantsisko Amorosga (1770-1848) yuklatilgan edi. Frantsisko Amorosga 1817-yilda harbiy gimnastika maktabini tashkil qilgan. Uning «Jismoniy, gimnastika va axloqiy tarbiyaga doir qo'llanma» (1830) kitobi barcha maktablarga joriy etilgan.

«Sokol» gimnastika tizimi. Chexiyada XIX asrning 60-yillarida «Sokol» (Lochin) gimnastika harakati vujudga kelgan. Ular o'z milliy ozodligiga intilib, «Sokol» harakatini yaratdilar. Bu yoshlarning «Sokol» jamiyati tuzilishiga olib kelgan edi. 1871-yilda chexiyada

130 ta «Sokol» jamiyati mavjud boʻlgan. Jamiyatda chex jismoniy tarbiyasining milliy tizimi tarkib topib, ayrim jihatlari nemis gimnastikasiga oʻxshagan. Tizimda mashqlarning gavdaga taʼsiri emas, balki bajariladigan harakatlarga koʻproq eʼtibor berilgan. Keyinchalik gimnastika mashqlarining odam sogʻligiga va uning irodasiga boʻlgan taʼsirini eʼtirof etib, kitoblar yozishgan. Lekin ularda oʻqitish usullari oʻz ifodasini topmagan. Nemis gimnastikasiga nisbatan ancha boy va uslubiy jihatdan ancha mukammal boʻlgan. Oʻqituvchilar baʼzi mashqlarni oʻn martalab takrorlash oʻrniga murakkab mashqlar majmuini bajartirish yoʻllariga oʻtganlar. Chexlar saf mashqlari va kiyimlarga juda katta eʼtibor berishgan. Gavda hamda oyoqlarning nozik, aniq va tashqi koʻrinishi goʻzal harakatlorigina amalda qoʻllanilgan. Gimnastikani juda ham ziynatli qilish uchun har xil buyumlardan: tayoqlar, sharflar, qadimiy qurol turlari nayzalar, qalqonlar va h.k.dan foydalanishgan. Turnik, bruss, konda bajariladigan mashqlar, shuningdek, erkin mashqlar musiqa joʻrligida bajarilib, turli buyumlar yordamida ijro etiladigan mashqlar, piramidalar, akrobatika mashqlari sinchiklab ishlab chiqilgan. Ular quyidagi toʻrt guruhga ajratilgan: asboblarsiz bajariladigan mashqlar - erkin mashqlar va h.k.; asboblarda bajariladigan mashqlar - buyumlar bilan va asboblarda ustida bajariladigan mashqlar; guruh boʻlib bajariladigan mashqlar - piramidalar, oʻyinlar; harbiy mashqlar - qilichbozlik, kurash, mushtlashish mashqlari.

«Sokol» gimnastikasining asosiy muallifi, mashqlarning asosiy texnikasi va usullarini ishlab chiqqan kishi estetika professori Miroslav Tirsh (1832-1884) edi. Shunday qilib, yangi davrda gimnastikaning pedagogik, uslubiyat va tashkiliy asoslari yuzaga kelgan.

3.3. Angliya va AQShda sport va sport oʻyinlarining rivojlanishi. Osiyo, Amerika va Afrika mamlakatlarida jismoniy tarbiya.

Sport oʻyinlari tizimi gimnastika tizimi qatorida jahondagi juda koʻp mamlakatlarda tashkil topgan. Ularning tashkiliy va uslubiy shakllari oʻziga xos tamoyillarda tarkib topdi. Uning asosida musobaqalar uchun moʻljallangan va yaxshi natijalarga erishishni koʻzda tutgan mashqlar ifodalangan edi. Tizim turli mamlakat xalqlarining turmush sharoitida uchraydigan xilma-xil mashqlar va

o‘yinlarni o‘zida mujassamlagan. Shahar va qishloqlarda o‘tkaziladigan bayramlarda kurashchilar, mushtlashuvchilar, akrobatlar, qilichbozlar, yugurish va sakrash ustalari, polvonlar o‘z mahoratlarini namoyish qilganlar. Shimoliy mamlakatlarda chang‘ida va konkida uchish musobaqalari o‘tkaziladigan.

Shahar va qishloqlarning aholisi orasida otda yurish, qilichbozlik, golf o‘yini, kriket, kamon va to‘pponchadan o‘q otish, turli xil ovlar keng rivojlangan. Ko‘pgina davlatlarda o‘quv yurtlari - universitetlar maktablari, kollejlari tashkil qilinib, ularda akademik sport va sport o‘yinlarini rivojlantirishga e‘tibor qaratilgan.

Buyuk Britaniyada sport o‘yinlari tizimi. XVII asr o‘rtalarida Buyuk Britaniyada iqtisodiy, siyosiy va madaniy rivojlanish yuzaga kelib, u yirik kapitalistik mamlakatga aylangan. Shu tariqa Buyuk Britaniyada boshqa mamlakatlarga nisbatan avvalroq sport o‘yinlari tizimi shakllangan edi. Buyuk Britaniya boshqa mamlakatlarni bosib olish, mustamlakachilik yo‘li bilan o‘z boyligini oshirish va davlatni mustahkamlasga erishgan. Bunda ulkan dengiz floti va harakatchan ekspeditsiya bo‘limlari muhim rol o‘ynagan edi. Ular kollejlari, universitetlari va harbiy o‘quv yurtlari bitiruvchilaridan shakllangan.

(21-rasm)

Buyuk Britaniyada sport o‘yinlari tizimining asoschisi Regbi shahridagi kollej direktori pedagog Tomas Arnold (1795-1842) hisoblanadi. U o‘z faoliyatida o‘quvchilarning harakatchanligi va faolligini rivojlantiruvchi, qiyin sharoitlarga tezda mo‘ljall olish, qo‘rqmaslikni tarbiyalovchi sport turlariga katta e‘tibor bergan. Sport o‘yinlari tizimiga yengil atletika, boks, eshkak eshish, suzish, regbi, futbol, kriket kabi sport turlari kiritilgan. Uning ta‘limoti va tizimi mamlakat va chet ellardagi o‘quv yurtlarida keng qo‘llanildi

Sport o‘yinlari tizimi AQSHda keng rivojlangan. XIX asrning 20-30-yillarida mamlakatning turli o‘quv yurtlari, universitetlarida

jismoniy tarbiya darslari kiritilgan. 1850-1870-yillarida ba'zi sport klublari tashkil etilib, musobaqalar o'tkazilgan.

AQSHning milliy aholisi - hindular orasida turli xil o'yinlar davom etgan. Ular qilichbozlik, kamondan o'q otish, nayza uloqtirish, uzoq masofalarga yugurish, sakrash, kurash va boshqa mashqlar bilan doimiy shug'ullanganlar. Yevropadan, ayniqsa, Angliyadan o'tgan sport o'yinlari tizimi AQSHga keng tarqalgan. XIX asrda aristokratlarning o'z vaziyatlarini mustahkamlab olishlarida sport manfaat keltiruvchi omil hisoblangan. Shu tariqa, 1864 y. Buyuk Britaniyada oddiy xalqdan ajralib turish maqsadida sport ishqibozlarining nizomini ishlab chiqilgan. Bunda oddiy mehnatkashlarning musobaqalarda qatnashishi mumkin emasligi ko'rsatilgan. XIX asr oxirlarida inqiloblarning kuchayishi sababli, yoshlar sport musobaqalarida cheklangan holda qatnashish imkoniyatiga ega bo'lganlar. Bir qator yirik mamlakatlarda gimnastika, sport o'yinlarining ko'pgina turlari shakllandi va rivoj topgan.

XIX asr oxiri va XX asr boshida sport-gimnastika harakati rivojlanishida harbiy sohalarning takomillashuvi va harbiy xizmat muddatlarining qisqarishi muhim rol o'ynagan. Ko'pgina mamlakatlarda harbiy xizmat muddati 4-6 yilga kamaytirilgan edi. Bu esa xizmatchilarni uzluksiz tayyorlab turish va chaqiriqqacha bo'lgan yoshlarning jismoniy tayyorgarligini oshirishni taqozo etgan. Shu sababdan, hukumat harbiy doiradagilarning talablariga asosan maktablar, universitetlar va sport jamiyatlarida jismoniy tarbiyani kuchaytirishga qaror qilgan edi. Eski jismoniy tarbiya tizimlari o'rniga yangi va takomillashgan tizimlar ishlab chiqilgan. Maktablar, universitetlarning o'quv dasturlariga sport va o'yinlar kiritildi. Fransiya, Angliya, AQSH, Shveysariya, Belgiya va boshqa mamlakatlarda ommaviy maktablar qatorida «Yangi maktab»lar yuzaga kelgan. Bu maktablar internat xususiyatiga ega bolib, katta mablaglar hisobiga faoliyat ko'rsatgan. O'qitish uchun maxsus mutaxassislar taklif etilgan. Maktab maydoni va atroflarida sport musobaqalari va o'yinlar tashkil qilingan.

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Angliyada yoshlarni tarbiyalashda skaut bo'limlariga katta e'tibor berilgan. Bu bo'lim yoshlar tashkiloti hisoblangan. Skaut otryadlarining asoschisi ingliz harbiy generali Robert Baden Pauel (1857-1941) bo'lgan. Skaut va

boshqa tashkilotlarda harbiy-jismoniy tayyorgarlik, sport o'yinlariga o'rgatgan.

AQSHda 1870-yilda yoshlarning xristian tashkilotlarida sport bilan shug'ullantirish ishlari amalga oshirilgan. Bunda shved va nemis gimnastika tizimi mazmuni va usullaridan foydalanilgan. O'rgatishda diniy xodimlar ruh (jon), aql va tana majmuidagi tushunchalar asosida sport o'yinlarini qo'lladi. AQSH xristian yoshlar ittifoqining g'oyalari, ish shakllari va usullari Yevropa mamlakatlariga ham yoyildi.

Ishchi sportining vujudga kelishi va rivojlanishi. Jismoniy tarbiya harakatining yanada kengroq yoyilishida ishchilar sport klubining tashkil qilinishi va rivojlanishi alohida o'rinda turadi. XIX asrning ikkinchi yarmida inqiloblarning ko'payishi va kuchayishi natijasida demokratiyaning amalga oshishiga imkon yaratildi. Bu esa havaskorlik sporti, gimnastika va turistik (sayohat) tashkilotlarning vujudga kelishiga sabab bo'ldi.

Birinchi marotaba 1850 yilda Germaniyada sport tashkilotlari tuzila boshlandi. Lekin reyxsstagning 1878 yildagi «Qat'iy qonun»i asosida sotsialistik partiyagina emas, hatto kasaba uyushmalari va gimnastika klublari ham ta'qib qilindi. «Qat'iy qonun»ning bekor qilinishi bilan (1890 y.) ishchilar sport tashkilotlari yangidan qad ko'tardi. Shu davrda Berlin, Leypsig va boshqa shaharlarda Ishchilar gimnastika tashkiloti ittifoqining yig'ilishlari bo'ldi. 1813 yilda Germaniya Ishchilar sport uyushmasi tashkil etildi. Bu yillarda birinchilardan bo'lib Angliya XIX asrning 70-yillarida harakat qildi va Londonda o'yinlar uchun maydonlar tashkil qilindi, istirohat bog'lari barpo etildi, turli ijtimoiy harakati faollari sayrlar, o'smirlar va katta yoshdagilar bilan o'yinlar o'tkazishdi.

Rekreatsion harakatni davlat miqyosida tashkil etuvchilardan biri amerikalik shifokor Lyuter Gulik (1866-1918) hisoblanadi. Bu harakatning mohiyatini ilmiy asoslab berish unga tegishlidir. XIX asr o'rtalaridayoq AQSHda «O'yinlar uchun maydonlar kerak» degan harakat mavjud edi. Uning «Sof havo» dasturi asosida bolalar uchun yozgi dam olish oromgohi tashkil qilingan. Boston shahrida 1868-yilda birinchi marotaba o'yinlar uchun maydonlar qurilgan. 1861-yilda Vashington atrofida yozgi dam olish oromgohi qurilgan. Shu davrlarda ilk bor rekreatsion klublar vujudga kela boshladi.

1855-yilda sog'liqni tiklash va jismoniy tarbiya Amerika Assotsiatsiyasi ta'sis etilib, u o'yin maydonlari va sog'lomlashtirish

oromgohlarini qurishda yordam berdi. Shunga o'xshash muassasalar boshqa davlatlarda ham tashkil qilindi. Ular Germaniyada «Yoshlar va kattalarning o'yiniga ko'maklashish Markaziy komissiyasi», Daniyada «O'qituvchilar o'yiniga ko'maklashish milliy komissiyasi» Urugvayda - park va sport milliy kengashi, Polshada - yoshlarning o'yini va hordiq chiqarish komissiyasi, o'yinlar va sayrlar bo'yicha Shveysariya jamiyati bo'lgan.

Havaskorlik va professional sport. Kollejlar va universitetlardagi sport keng jamoatchilik doirasiga yoyilib, jismonan chiniqish va faol dam olish vositasiga aylana borgan. XIX asr oxirlarida sport havaskorlik va professional darajasiga chiqib olgan. Bu 1894-yil Parijda havaskorlik sportining tamoyillarini o'rganish va uni keng yoyishga bag'ishlangan Xalqaro Kongressda rasmiy tasdiqlangan.

Havaskorlik sporti. Havaskorlik sportiga maqom berishdan maqsad aristokratik sport doirasidagilar va boshqa sohalardagi sportchilarni chegaralash, o'z navbatida esa jismoniy mehnat bilan shug'ullanuvchi ishchilar, sport sohasidagi mutaxassislar, murabbiylar, pedagoglarga keng imkoniyat yaratib berishdan iborat. Mehnat jarayonida sport bilan shug'ullanib chiniqish va yana ish haqi olish havaskorlikka ziddir, degan g'oya paydo bo'ldi. Shu sababdan, bu jarayon professionallikni yuzaga keltirgan. Shu tariqa klublar tashkil etilib, havaskorlik sporti harakati rivojlana boshlagan. Klublar ham, davlat ham xususiy ko'rinishga ega edi. Chunki ishchilardan yig'ilgan a'zolik badallari klub xarajatlarini qoplay olmas edi. Avvallari faqat bir sport turi bo'yicha klublar tashkil etilgan. Keyinchalik esa bir necha sport turlari bo'yicha klublar yuzaga keldi. Shular qatorida sport jamiyatlari tashkil etigan. Sport harakatining rivojlanishi musobaqalarning qoidalarini yaratish, rekordlarni rasmiylashtirish, axborotlarni yig'ish kabi faoliyatlarni yuritishni taqozo qildi. Bu avvalo milliy, keyinchalik sport turlari bo'yicha xalqaro uyushmalarni tashkil qilishga olib keldi, ya'ni uyushmalar, ligalar, federatsiyalar yuzaga kelgan.

Birinchi milliy uyushma - AQSHning beysbol milliy federatsiyasi edi. U 1858-yilda ta'sis etilgan. Oradan besh yil o'tgach (1863 y.), ingliz futbol ligasi vujudga keldi. Keyinchalik esa gimnastika, qilichbozlik, boks va boshqa sport turlari bo'yicha milliy uyushmalar Yevropa, Amerika, Osiyo, Avstraliya mamlakatlarida ham tashkil qilindi. Sport harakatining kengayishi, qit'alarda milliy

sport uyushmalarining tashkil etilishi, xalqaro sport federatsiyalarining ta'sis etilishi va musobaqalar o'tkazib turilishi xalqaro Olimpiya o'ynlarini tiklash va o'tkazishga olib keldi. Bu haqda alohida bobda tanishish mumkin.

Professional sport. Havaskorlik sporti qatorida professional sport ham rivoj topdi. XVII-XVIII asrlarda mavjud bo'lgan sovrinli sport o'rniga hozirgi davr professional sporti paydo bo'ldi, bu savdo-ishlab chiqarish va moliyaviy kapital bilan uzviy bog'liq edi. Professional sportchini sotib olish va sotish mumkinligi sababli yollanma ish kuchi predmetiga aylanadi. Chunki u tovarlarni reklama qilish va boshqa sohalarda katta foyda keltira boshladi. Professional sportchi va tadbirkorlarning (menejer) o'zaro munosabatlari shartnomalar asosida rasmiylashtiriladi. «Qanday bo'lmasin g'alaba» shiori ostida katta pul evaziga barcha joylarda reklama qilish professionalizm yo'lida amalga oshirib borildi.

Sportchilarga giyohvand moddalar (doping) berish, ularning jismoniy, ma'naviy xususiyatlari sun'iy ravishda kuchaytirildi. Professional sport ko'rgazmalarida jinoyatkorlik ishlari ham amalga oshirilishi ko'zda tutilgan edi. Professional sportni rivojlantirish bilan kassa yig'imini, reklamalar, turli xil ayyorlik yo'llari bilan katta foydani qo'lga kiritadi.

Professional sportning salbiy tomonlari bilan biigalikda uning targ'ibot yo'lidagi ba'zi ijobiy xususiyatlarini ham tan olishga to'g'ri keladi. Ya'ni ommaning jismoniy mashqlar bilan shug'ullanishi, yoshlarni sport, o'yin va gimnastika bo'yicha tashkil qilingan klublarga jalb etishda bu sport harakatining o'ziga xos xizmatlari mavjud bo'lgan.

Birinchi jahon urushi arafasi, urush yillarida jismoniy tarbiya va sportni milliyashtirish avjiga chiqdi. Imperialistik hokimiyat harbiy qurollanishni kuchaytirish, o'rinbosarlarni (rezerv) harbiy-jismoniy jihatdan tayyorlashishini yaxshilashga katta kuch sarf qila boshladi. 1911-yildan boshlab Germaniyadagi sport uyushmalarining barcha yo'riqnoma va dasturlari yoshlarni milliy ruhda tarbiyalashga da'vat etadi. Bunda ko'proq harbiy-sport o'yinlari, katta guruhda yurishlar, sport klublari tashkil qilish avjiga chiqdi. Nemis maktablarida harbiy-jismoniy tayyorgarlik darslari tashkil qilinib, haftada 3 soatgacha mashg'ulot o'tkazila boshlandi va har kuni 10 daqiqali gimnastika va yurish (marshirovka) tashkil qilindi.

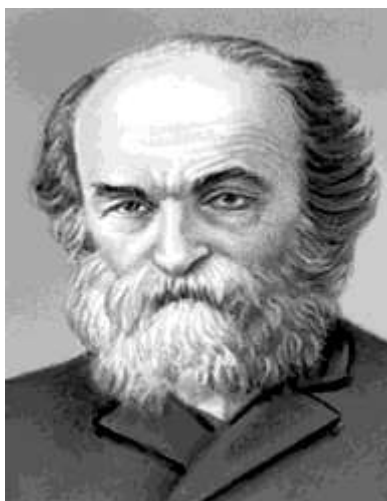
Fransuz harbiy leytenanti Jorj Eber (1875-1957) o'zining harbiy jismoniy tayyorgarlik usulini tashkil etdi. Bunda yurish, sakrashlar, yuk ko'tarish, uloqtirish, suzish, himoya va hujum kabi jismoniy mashqlarga tayanildi. Shuningdek, u harbiylarga miltiq, to'pponcha, shpagadan foydalanish, otda yurish, mototsikl haydash, qayiqlarda eshkak eshish, yelkanlarni tiklash, belkurak, lom, arra, bolta va bolg'alarni qo'llay bilish kabi sifatlarni tezda o'zlashtirishni tavsiya etdi.

Eber sportga qarshi bo'lib, faqat sportdagi professionallikning jiddiy tarafdori edi. U «Sport jismoniy madaniyatga qarshi» nomli kitobini yozadi. U shu sohaga rahbarlik qilsada, ilmiy tayyorgarlikka ega emas edi va o'z uslubiyatini faqat tajribalar asosida tashkil etadi. Eber Demenidan farqli ravishda xotin-qizlarning jismoniy tarbiyasiga qarshi noilmiy fikrlar bildiradi. Uning fikricha, erkaklarning mashqlarini xotin-qizlar ham bajarishi lozim. Buni o'rgatilgan hayvonlar misolida ko'rish mumkinligini ta'kidlaydi.

Eberning uslubiyatini Fransiya va boshqa bir qator mamlakatlardagi harbiy o'quv yurtlarida harbiy-jismoniy tayyorgarlik mashg'ulotlarida qo'lladilar.

Jismoniy tarbiyani milliylashtirish AQSH, Angliya va boshqa mamlakatlarda ham amalga oshirildi. O'q otish jamiyatlari, jismoniy va harbiy tayyorgarlik qo'mitalari, skautlar jangovor otryadlarining tashkil etilishi, shuningdek, o'quv yurtlari dasturlariga harbiy-jismoniy tayyorgarlikning kiritilishidan maqsad salomatligiga ko'ra yaroqli kishilarni harbiy xizmatga tayyorlashdan iborat edi.

Petr Fransevich Lesgaft (1837-1909) pedagog, olim va Rossiyadagi jismoniy tarbiyaning eng faol ijodkori, jismoniy tarbiya ilmiy sistemasining asoschisidir. U o'zining ilmiy asarlarida jismoniy tarbiya jarayonining hamma tomonlarini aks ettirdi.

(22-rasm)

P.F.Lesgaft 1861 yilda meditsina-xirurgiya akademiyasini tamomladi va shu akademiyaning o'zida anatomiya o'qituvchisi bo'lib ishlay boshladi. U 1865-yillarda birin-ketin ikkita dissertatsiya yoqladi hamda meditsina doktori va xirurgiya doktori degan ilmiy darajalarni oldi. Lesgaft dissertatsiyalar tayyorlayotgan vaqtidayoq antropologiyani odam haqidagi fan sifatida keng ma'noda tushundi va uni o'rganishga kirishdi. Xuddi shu vaqtning o'zida u odam organizmining taraqqiy etish nazariyasi asoslari ustida ham ishlay boshladi. U bu ishga taraqqiyotning materialistik g'oyasini asos qilib oldi. Bu g'oyaga ko'ra, odam organizmi asosan tashqi muhit ta'siri bilan to'xtovsiz o'zgargani holda taraqqiy eta boradi.

Lesgaft mashqlarni butun oiganizmni va uning ayrim qismlarini taraqqiy ettiruvchi yagona vosita deb bildi. Gavdaning barcha a'zolarini uyg'un ravishda mashq qildirilganda, organizm juda yaxshi taraqqiy etadi. Bu narsa Lesgaftni, jismoniy tarbiyaning ilmiy ravishda asoslangan tizimini yaratish zarur, degan fikrga olib keldi. U bu ishga ikkinchi dissertatsiyasini yoqlaganidan so'ng bir necha yil o'tgach kirishdi.

P.F.Lesgaft 1872 yildan boshlab doktor Beiglinning xususiy davolash gimnastika ishxonasida konsultant sifatida ishladi. 1874 yilda Lesgaft o'zining gimnastika masalalariga doir birinchi maqolasini chop ettirdi. Maqolada gimnastikaning asoslari haqida, asosan, uning oiganizmga ta'siri to'g'risida gap borar edi. So'ngra Lesgaft harbiy vazirlikning topshirig'i bilan bir yil mobaynida Yevropaning turli mamlakatlarida bo'ldi. Bundan maqsad o'sha

mamlakatlarda jismoniy tarbiyaning qanday yo'lga qo'yilganligi bilan tanishish edi.

P.F.Lesgaft 1876 yilda o'zining «Anatomiyaning jismoniy tarbiyaga munosabati va maktabda jismoniy ta'limning asosiy vazifasi» degan asarini nashrdan chiqardi. Endilikda bu asarda jismoniy tarbiyaning vazifalari anchagina kengroq bayon qilingan edi. U jismoniy tarbiyaning bilim sifatidagi xarakterini ta'kidlab o'tishga harakat qilib, uni jismoniy tarbiya deb emas, balki jismoniy ta'lim deb atadi. Undan keyingi yillarda Lesgaft «Maktab yoshidagi bolalar jismoniy tarbiyasiga doir qo'llanma» (1-qismi 1888 yilda, 2-qismi esa 1901-yilda yozilgan), «Nazariy anatomiya asoslari», «Oila tarbiyasi» va boshqa yirik-yirik asarlarini yozdi.

Lesgaft o'z nazariyasini yarata borib, jismoniy tarbiyani turmushga tatbiq qilish sohasida zo'r tashabbus ko'rsatdi. U 1874 yildan boshlab ko'p yillar mobaynida harbiy o'quv yurtlari o'quvchilarining jismoniy tarbiyasiga rahbarlik qildi. Xuddi shu yillar ichida u jismoniy tarbiya rahbarlari tayyorlash kurslarida jismoniy tarbiya materiallariga doir bir qancha ma'ruzalar o'qidi. P.F.Lesgaft garchi o'quvchi yoshlar jismoniy tarbiyasiga yordam berish jamiyatida faqat kotib bo'lib hisoblansa ham, aslida uning rahbariga aylanib qolgan edi.

P.F.Lesgaftning jamiyat ishlarida ishtirok etishi shunga olib keldiki, jamiyat faoliyati demokratik xarakter kasb etdi. Jamiyatning bolalar maydonchalariga kichik xizmatchilar va hatto ishchilarning bolalari ham qo'yila boshlandi. Bolalar bilan harakatli o'yinlar, ekskursiyalar va sayrlar o'tkazdilar, qishda konki va chanalarda uchilar, yozda esa qayiq va kemalarda suzishar edi.

1894 yil boshlarida jamiyat Lesgaftning tashabbusi bilan jismoniy mashqlar rahbarlarining kurslarini ochish haqidagi masalani xalq maorifi vazirligi oldiga qo'ydi. Vazirlik kurslari erkaklar bilan ayollarning birgalikda ta'lim olishlariga qat'iy ravishda qarshi chiqdi. Vazirlik boshqa to'siqlarni ham yuzaga keltirdiki, ularni bartaraf qilishga ikki yil ketdi. 1896 yilning yanvar oyidagina «Jismoniy mashqlardan ayol rahbarlar tayyorlash uchun muvaqqat kurslar» ochishga ruxsat etildi. Lesgaft kurslarning mudiri qilib tayinlandi. 1898 yilda uning iltimosi bilan kurslarda o'qish muddati 3 yil bo'lgan «Jismoniy ta'limning ayol tarbiyachilari va rahbarlari kurslari» nomi ostida qayta tashkil etildi. Kurslar qayta tashkil etilganidan keyin

jamiyat faoliyati kengayib ketdi. Bolalar o'yinlari va jismoniy mashqlariga kurslarning o'quvchilari ishlab chiqarish amaliyoti tartibida rahbarlik qila boshladilar. Kurslarni tamomlaganlar Rossiyaning ko'pgina shaharlariga borib, bolalar orasida olib boriladigan jismoniy tarbiya ishlarni yo'lga qo'ya boshladilar.

XX asrning boshlarida Lesgaft kurslar o'rniga Oliy erkin maktab yaratdi. U yerda o'sha davrdagi eng yaxshi olimlar leksiylar o'qidilar. Maktab binosida talabalarning har xil yig'ilishlari, ishchilarning yig'ilishlari o'tkazilar edi. Ishchi deputatlarning soveti o'z ishini shu yerda olib boigan. 1907 yil oxirida hukumat Oliy erkin maktabini yopib qo'ydi.

P.F.Lesgaftning butun hayoti va faoliyati chorizm reaksiya kuchlari bilan uzluksiz kurashdan, butun insoniyat manfaatlari yo'lda fan tantanasi uchun kurashishdan iborat bo'ldi. Lesgaft biologiya, antropologiya, pedagogika, anatomiya, tarix va jismoniy tarbiya sohasida ish olib borib hamda o'z ilmiy faoliyatini amaliyot bilan uzviy ravishda bog'lab, o'zining jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasining asosiy tamoyillarini taraqqiy ettirdi.

P.F.Lesgaft ishlab chiqqan jismoniy ta'lim nazariyasining asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

1. Aqliy ta'lim ham, jismoniy ta'lim ham odamni butun jamiyat baxt-saodati uchun serunum mehnat qilishga tayyorlash imkonini berishi kerak. Har qanday ta'limning asosiy maqsadi odamning shaxsiy manfaatini emas, balki jamiyatga foyda keltirishni birinchi o'ringa qo'yishiga erishishdan iborat bo'lmog'i lozim. Odam deydi Lesgaft, butun umrida ijodkor bo'lishi, yodaki uslublardan foydalanmasligi darkor. Shunday qilingan taqdirdagina odamning uzluksiz shaxsiy kamolotiga va butun jamiyat madaniyatining taraqqiyotiga erishish mumkin.

2. Inson aqliy faoliyatida ham, jismoniy faoliyatida ham ijodiy faollikka qo'yilgan maqsadlarga erishish uchun vositalar ongli ravishda tanlangan taqdirdagina erishish mumkin. Shuning uchun Lesgaft mashq qilish natijasida hosil bo'lgan narsalarni bir-biridan farq qila olishga odatlanishni, ularni o'zaro bir-biri bilan taqqoslay olish hamda ularga baho bera bilish, ya'ni tahlil qila olishni jismoniy

ta'limning eng muhim vazifalaridan biri deb hisobladi. Lesgaft ana shu nuqtai nazardan mashqlarni ko'rsatib berishni emas, balki ularni tushuntirib berishning o'zi bilan cheklanishni tavsiya qildi. Bu narsa o'quvchini bajargan harakatini ko'r-ko'rona takror qilib berishga emas, balki uning haqida ongli tasavvur hosil qilishga, undan keyin esa o'sha harakatni takror bajarishga majbur etadi. Odam ongi deydi Lesgaft, uning har bir faoliyatini oldindan bajarishi kerak.

3. «Hech qanday kamchiligi yo'q normal organizm»ga ega bo'lgan odamning har taraflama kamol topishigina serunum va mahsuldorroq mehnat qilishga qodirdir. Har taraflama kamol topishigina juda oz kuch sarflab, juda qisqa vaqt ichida eng yaxshi natijalarga erishib ishlash imkonini beradi.

4. Lesgaft kishining har taraflama kamol topishi deganda, odamning aqliy va jismoniy kuchlarini bir-biriga qo'shib, to'g'ri taraqqiy ettirishni, ong yetakchi rol o'ynagan paytda kishi faoliyatida bu kuchlarning faol ishtirok etishiga imkon beruvchi ulardagi uzviy bog'liqlikni nazarda tutdi.

5. Har bir odam jismoniy kamolotining yosh, jinsiy va individual xususiyatlarini hisobga olib, kuch sarflashdagi asta-sekinlik va izchillik tamoyiliga rioya qilgan taqdirdagina har tomonlama jismoniy kamolotga erishish mumkin.

6. Jismoniy ta'limning ilmiy jihatdan asoslab berilgan tizimi yordamida ish tutgan taqdirdagina to'g'ri jismoniy o'sishiga erishish mumkin. Jismoniy ta'limning tajriba tizimi ko'pchilik avlod tajribasida sinab ko'rilganidan keyingina to'g'ri tajriba deb tan olinishi mumkin.

7. Jismoniy ta'lim tizimining o'zi esa har xil sharoitda va har xil shaklda qo'llanuvchi, ta'lim-tarbiyaviy vazifalarga qarab asta-sekin o'zgaruvchi uncha ko'p bo'lmagan harakatlar tizimidan tarkib topadi. Lesgaft yurish, yugurish, sakrash, uloqtirish yoki irg'itish, kurash, oddiy gimnastik mashqlar, o'yinlar va ekskursiyalarni ana shunday mashqlar deb hisobladi.

P.F.Lesgaft o'zining jismoniy ta'lim tizimini yaratib, G'arbiy Yevropa mamlakatlari jismoniy tarbiya tizimini qattiq tanqid qildi. U

bu gimnastika tizimi mashqlari bola organizmining anatomik tuzilishiga mos emasligini isbotlab berdi. Olim nemis va shved gimnastikasini tanqid qilishda me'yordan oshmadi va umuman, o'zidan keyingi olimlar, jumladan, F.Lagranj (Fransiya) singari gimnastikaning ahamiyatini kamsitmadi. Aksincha, gimnastika mashqlarini keng qo'llagan holda jismoniy ta'limning ilmiy jihatdan asoslab berilgan tizimini yaratish ustida ishladi. U olimlar va pedagoglarni ijodiy faol bo'lishga, gimnastika va sportning odat tusiga kirgan chet el tizimi rus yoshlari jismoniy ta'limiga kirib kelishiga tanqidiy ko'z bilan qaramaslikka qarshi kurashishga da'vat etdi.

P.F.Lesgaft tizimining asosiy kamchiligi shundaki, u jismoniy tarbiyaning sinfiy xarakterini tushunmadi, uni faqat biologik nuqtai nazardan tushuntirib berdi. Bundan tashqari, u boshqa xatolarga ham yo'l qo'ydi. Masalan, u sport musobaqalari va bolalar uchun gimnastika snaryadlarida bajariladigan mashqlarning foydali ekanligini inkor etdi, jismoniy mashqlarga o'rgatishda ko'rsatishning ahamiyatini kamsitdi. U o'zining jismoniy tarbiya tarixiga doir asarlarida rus xalqi badan tarbiyasini tekshirishga yetarlicha e'tibor bermadi. Shunday bo'lishiga qaramasdan, Lesgaft asarlari hozirgi kunga qadar o'zining ilmiy qiymatini saqlab keladi.

Adabiyotlar

1. Djalilova L.A. Olimpiya harakati tarixi. Darslik. T: ITA-press, 2018.
2. Botirov X.A. Jismoniy tarbiya va sport tarixi. T "O'qituvchi" 1993 y
3. B.B.Ma'murov. Jismoniy tarbiya nazaryasi va metodikasi. Darslik. B. "Durdona" 2019.
4. G'.M.Salimov. J.I.Qurbonov. Jismoniy madaniyat nazaryasi va metodikasi. B. "Durdona" 2019

4-Mavzu. Eng yangi davrda jismoniy tarbiya va sport (XX asr boshlari – hozirgi davrgacha).

Reja:

4.1. Yangi davrlarda jismoniy tarbiyaning rivojlanish xususiyatlari.

4.2. Sportning rivojlanishi va xalqaro sport uyushmalarini tuzish.

4.3. Xalqaro sport harakati va olimpiya sportining rivojlanishi.

4.1. Yangi davrlarda jismoniy tarbiyaning rivojlanish xususiyatlari.

Eng yangi davrda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya va sport rivojlanishining xususiyatlari. Jahon urushlari o'rtasidagi davrda chet el mamlakatlarda jismoniy tarbiya va sport. Jismoniy tarbiyaning harbiylashtirilishi. Sportning professional va zamonaviy yo'nalishlari. Xalqaro sport harakati vujudga kelishining asosiy omillari. Sportning taraqqiy etishi va xalqaro sport tashkilotlarining tuzilishi. Xalqaro sport federatsiyalari. Jahon, Evropa va Osiyo chempionatlari. Hozirgi davrda sport harakatining rivojlanishi va dolzarb muammolari.

XX asr boshlarida Ishchilar gimnastika tashkiloti uyushmalari Vengriya, Belgiya, Chexiya, Bolgariya va boshqa mamlakatlarda ta'sis etildi. Tadbirkorlik sport klublari ham muhim ahamiyat kasb etdi. Ular zavod, fabrika va turli muassasalarning rahbarlari tomonidan tashkil etilib, ishchi va xizmatchilarga qaratilgan. Bu faoliyat faqat sport va turizm bilan shug'ullanishgagina qaratilib qolmasdan, ishchi va xizmatchilarning rahbarlari bilan aloqasini yaxshilash hamda turli oqimlarga qo'shilmasligining oldini olishni ham nazarda tutgan.

Tadbirkorlik sport va gimnastika tashkilotlari Germaniya, AQSH, Angliya, Fransiya va boshqa mamlakatlarda ham vujudga keldi. 1913 yil Gente shahrida (Belgiya) Germaniya, Fransiya, Belgiya, Avstriya mamlakatlarining ishchilar sport tashkilotlari vakillari «Xalqaro ishchilar madaniyat va sport uyushmasi» Markaziy byurosini tuzdi. U 1914 yil fevraldan boshlab Bryusselda o'z faoliyatini boshladi. Birinchi jahon urushi yillarida ham bu tashkilot o'z faoliyatini susaytirmadi.

Jismoniy madaniyatda rekreatsion harakatlar. Rekreatsiya - qayta tiklash, sog'lomlashtirish, hordiq chiqarish ma'nolarini bildiradi. Jismoniy madaniyatning taraqqiyotida rekreatsion harakat muhim

o'rin tutadi. Chunki u faol dam olishning mujassamlashgan vosita, usullaridan hisoblanadi.

Rekreasion jismoniy madaniyat harakatining rivojlanishiga obyektiv sabablar ko'p. Ya'ni zavod-fabrikalar, maktablar va boshqa joylarni qurish uchun joylarni band qilish, shaharlarning kengayishi, ekologiyaning buzilishi, ishchi va mehnatkashlar ish vaqtining ko'payishi, dam olish hamda hordiq chiqarishga imkoniyatlarning kamayishidir. Yoshlar o'rtasida ichish, chekish, bezorilik va tartibsizlikning o'sishi ham ularga qarshi tadbirlar olib borishni taqozo etdi. Yana bir tomoni shundaki, fan-texnika taraqqiyoti va ba'zi kishilarning turmush sharoiti faol harakat qilishdan orqada qolib ketdi. Natijada, gipodinamiya hollari rivojlana boshladi. Bularning barchasi salomatlikning susayishi va kasalliklarning ko'payishiga olib keldi. Ana shu illatlardan saqlanish yo'lida jismoniy tarbiyadan foydalanish ishiari shakllandi.

XX asrning 80-90-yillarida shunga o'xshash istirohat bog'lari AQSH, Germaniya, Polsha, Kanada, Fransiya, Avstraliya, Urugvay va boqsha mamlakatlarda ham bunyod etildi.

Jismoniy tarbiyaning harbiylashtirilishi va fashistlashtirilishi.

Birinchi jahon urushidan keyin kapitalistik mamlakatlarda jismoniy tarbiyani to`gridan-to`gri keng ko`lamda harbiylashtirish ayrim mamlakatlarda esa uni fashistlashtirish boshlanib ketdi. Chet el mamlakatlari o`quv yurtlarida olib borilayotgan jismoniy tarbiya dasturlari qayta ko`rib chiqildi. Mehnatkashlarning sport tashkilotlariga kirishini yengillashtirdi, ularni korxonaga egasiga qarashli fabrika-zavod sport klublariga, skaut tashkilotlariga, jismoniy tarbiyaning katolik hamda xristian uyshmalariga jalb etish ishlarini avj oldirib yubordi. Chet el mamlakatlari sport tashkilotlarida yoshlarni jismoniy jihatdan har tomonlama o`stirish emas, balki ularga harbiy bilimlar, ko`nikma va malakalar berish, o`z g'oyalarini majburan singdirishga uringan.

Germaniyada agressiv doiralar nemis harbiy imkoniyatlarini qayta tiklash planlarini ko`tarib chiqa boshladilar. Ular nemis yoshlarini jismoniy jihatdan baquvvat, «Buyuk Germaniya»ni tiklashni hamda nemis militaristlarining «Germaniya hammadan yuqori» degan chaqirig`ini amalga oshirishni to`la istaydigan qilib tarbiyalashga intildilar. Fashistlar qattiq terror qilish natijasida keksa

nemis sport tashkilotlarining qarshiligini yengishga hamda sport harakatini fashistlar yo`lga solishga muvaffaq bo`ldilar.

Fashistlarning «sport» tarbiyasi «Quvonch tufayli kuch» tashkiloti yonida tuzilgan «mehnat fronti» (fashist kasaba soyuzlari) vositalari ham amalga oshirildi. 1936-1939 yillarda sportni fashistlashtirish yanada kuchaydi. 1938 yilda ta`sis etilgan Jismoniy mashqlar millatchilik imperiya soyuzida o`z ifodasini topdi. Fashistlar Italiyasida ham jismoniy tarbiya va sport ishlari keng miqyosda harbiylashtirildi va fashistlashtirildi. 1922 yilda xokimiyat tepasiga kelgan Italiya fashizmining siyosati «Buyuk Italiya»ni tuzish uchun yangi imperialistik urushga tayyorlanishga qaratildi.

Italiyada maktab yoshidagi bolalar hamda yoshlarning jismoniy jihatdan o`ssishi va ularga fashistlar tomonidan beriladigan tarbiya ishlariga maorif ministrligining jismoniy tarbiya departamenti va maxsus ijtimoiy tashkilot «Opera natsionale Balilla» rahbarlik qildi. «Balilla» asosan 8-13 yoshlardagi o`g`il bolalarni birlashtirgan. 14-18 yoshdagi o`smirlar «Avangardisti» tashkilotiga kirganlar. 8-13 yoshdagi qizlar «Pikoli italiyane» («Kichik yoshdagi italiyan qizlar»), 14-18 yoshdagi qizlar esa «Djivaniye italiyani» («yosh italiyan qizlar») tashkilotlariga birlashtirilganlar.

«Opera natsionale Balilla»ning 93 ta bo`limi bo`lgan. Fashistlar «sekretarlari» rahbarligidagi bu bo`limlarning 4000 ga yaqin mahalliy tashkiloti bor edi. «Balilla» faoliyati davlat tomonidan ajratilgan yirik mablag`, kapitalistlar va burjua tashkilotlarining yordami bilan ta`minlandi.

«Balilla» tashkilotlarida yengil atletika, qilichbozlik, gimnastika, eshkak eshish va hakazo keng qo`llaniladi. Shu bilan bir qatorda har bir joyda geografik va iqlim sharoitlariga qarab, maxsus sport turlari: Alpda tog` chang`i sporti, dengiz bo`yida suzish, yelkan sporti, daryolarda suzish, eshkak eshish, tekislikda ot sporti, hamma joyda sport o`yinlari (regbi, futbol, basketbol, voleybol), otish, velosiped sporti va sportning motorli turlari ham taraqqiy ettirildi.

Bularda sportning avtomobil, mototsikl, aviatsiya, planer va parashyut turlari, qilichbozlik, kurash, boks, og`irlik ko`tarish va gimnastikani taraqqiy ettirishga katta ahamiyat berildi. Italiyada fashistlar armiyasiga rezervlar tayyorlash maqsadida «Opera natsionale dopolivora» nomi bilan juda ko`p tashkilotlar vujudga keltirildi.

Yaponiyada jismoniy tarbiya va sport ishlarini harbiylashtirish nihoyatda tez sur`atlar bilan olib borildi. Siyosati yangi bosqinchilik urushiga tayyorlanish vazifalariga bo`ysundirilgan yapon imperialistlari ana shu maqsadlarda maktab, sport va gimnastika tashkilotlaridan keng foydalandilar. O`quv yurtlari va sport tashkilotlari harbiy-jismoniy tarbiyaning, shovinistik va militaristik kayfiyatlarni propaganda qilishning asosiy markazlari bo`lib qolgan edi. Eng yaxshi komandir va sport kadrlari yetishtirib chiqargan kolledj va universitetlarda harbiy-jismoniy tarbiyaning asosiy vositalari dzyu-do, qilichbozlik, otish, gimnastika, suzish, yengil atletika, voleybol, regbi va b.edi. 1927-yilda hukumatning ko`rsatmasiga muvofiq Yaponiyaning o`quv yurtlariga o`quvchi yoshlarga harbiy ta`lim berish Gaulgofer va Shtrayxerni kuchaytirish uchun ofitserlarning katta bir guruhi yuborildi.

Jahonda jismoniy tarbiya va sport rivoji bir xilda bo'lmagan. G'arbda sport bilan shug'ullanuvchilarning ijtimoiy guruhlarining turli yo`nalishlari vujudga kelgan.

«Sport hamma uchun». 1975-yilda «Sport hamma uchun» Yevropa xartiyasi qabul qilingan, unda jamiyatning dasturi ishlab chiqilgan. «Sport hamma uchun» harakatining umumahamiyatga ega bo'lgan dasturida yugurish, yurish, aerobika, atletik gimnastika, oddiy musobaqalar uyushtirish, turli xil o'yinlar, shahardan tashqariga sayohat va sayrlar asosiy mashg'ulot bo'lib hisoblanadi. Bu jarayonlar yangi davrda vujudga kelgan rekreatsion harakatning davomi desha bo'ladi. Bu harakat turli mamlakatlarda har xil nom bilan yuritiladi. Masalan, Norvegiya va Germaniya Federativ Respublikasida «Trimm», Italiyada - «Biz sizlarga taqlid qilamiz», AQSHda «Jismoniy faollik» deb nomlanadi.

«Sport hamma uchun» harakati rekreatsion jismoniy mashqlar shaklidagi jismoniy tarbiya mashg'ulotidir. Bu o'z navbatida, mehnatkashlar ommaviy-jismoniy madaniyatining ajralmas bir qismi hisoblanadi. Bu harakatni keng targ'ibot qilishga ommaviy axborot vositalari jalb qilindi. Ko'p sonli ishlab chiqarish firmalari, aholining turli xil jismoniy tarbiya vositalariga qiziqishini hisobga olgan holda juda ko'p miqdorda sport buyumlari, kiyimlarini bozorga chiqarmoqda.

Sport va biznes. Tijorat va biznes uchun tadbirkorlar professional sportdan keng foydalandilar. Ular boks, futbol, xokkey,

beysbol, avtosport va boshqa turlarni daromad manbaiga aylantirib yuborishdi. Professional sportchilarni sotib olish va sotish kuchaydi. Professional sport ham, havaskorlik sporti ham siyosat bilan uzviy bog'lanib qoldi. AQSHda professional sportchilardan prezident va senatorlarni saylashda keng foydalandilar. Turnirlarda siyosiy arboblarni professional sportchilar bilan birga chiqadilar. Bu siyosiy partiyalarda, turli kompaniyalarda o'z mavqelarini yaxshilash yo'lida ularga manfaat keltiradi. Urushdan keyingi yillarda jahonda jismoniy tarbiya va sportga monopoliyalar, trestlar, matbuot homiylari, kino va televideniya rahbarlarining qiziqishi ortib bordi.

Siyosatdan yiroqlik, insonparvarlik, havaskorlik. Urushdan keyingi davrlarda G'arb mamlakatlari sport-gimnastika harakatining nazariy-amaliy faoliyatida sportdagi asosiy tamoyillardan yuz o'girish holatlari yuzaga keldi. Ya'ni siyosatdan yiroqlashuv, insonparvarlik va havaskorlik yangi yo'nalishlarda davom etdi. Sportda kamsitish, chegaralanishga yo'l qo'yilmaslik g'oyalari rivojlandi. Lekin kamsitish o'rniga siyosiy jihatdan b'azi mamlakatlarni o'z yo'lidan qaytarishga kirishildi. Bu xalqaro sport maydonlaridagi ba'zi davlatlarni siqish, xalqaro ahvolning keskinlashuvi (Vengriyada – 1956, Chexoslovakiyada -1968, Afg'onistonda – 1979 voqealar va h.k.) sabab bo'ldi. Bunday holatlar sportdagi gumanizm tamoyillariga ham ta'sir o'tkazdi.

Iqtisodiy jihatdan rivojlangan mamlakatlarda insonparvarlik g'oyalaridan uzoqlashishning asosiy sabablaridan biri sportchilarning yuqori natijalarni ko'rsatishi uchun doping ishlatilishi (giyohvandlik), sportga aloqador bo'lmagan turli xil musobaqalarning uyushtirilishi (xotin-qizlar, odamlarning itlar bilan olishuvi va h.k.) sabab bo'ldi.

Havaskorlik harakatining halokatga uchrashi esa urushdan so'nggi davrlardagi milliy va tashqi sabablar bilan bog'liqdir. Ichki sabablardan biri shuki, har yili sportda eng yuqori natijalarni ko'rsatish talabi kuchayadi, sportdan keladigan daromadlarni yo'q qilish, bunda ommaviy axborot vositalarini ishga solish kuchaydi. Tashqi sabablar esa sportdagi havaskorlikning susayishi, xalqaro sport maydonlarida kuchlar tengligining o'zgarishlari hisoblanadi. Shu sababdan, havaskorlik sport tamoyillarini saqlash eski yo'lga qaytdi, ya'ni havaskorlik sporti professional sport chegarasi doirasida rivoj topa boshladi. Olimpiya xartiyasidan «Havaskorlik» atamasi o'chirib yuborildi.

1984 yilda Los-Anjelesda o'tkazilgan XXIII o'yinlardan boshlab, Xalqaro Olimpiya qo'mitasi (XOQ) va bir qator sport federatsiyalarining (XSF) ruxsati bilan professional sportchilar Olimpiya o'yinlarida qatnashish huquqini oldilar. Asosan, ular futbol, basketbol, xokkey tennis, figurali uchish kabi turlarda ishtirok etdilar.

Inqiroz holatlaridan ustun kelish yo'lida sportda ilmiy-texnik taraqqiyot natijalarini qo'llash amalga oshirildi. Bu sportdagi yuksak natijalariga erishish yo'llarida ko'mak bo'ldi. AQSH, GFR, Yaponiya, Fransiya, Angliya, Italiya kabi taraqqiy qilgan yirik mamlakatlarda tibbiyot, fiziologiya, psixologiya sohalarida ilmiy tadqiqot o'tkazildi. Sportga o'rgatish va mashg'ulotlarni tashkil qilish usullari ishlab chiqildi. Ilmiy-tadqiqot natijalariga asosan, universitetlar va kollejlarning majmualarida hamda yuqori malakali sportchilarni jalb etish yo'li bilan ilmiy markazlarda katta sinov-tajribalar amalga oshirib borilgan. Ikkinchi jahon urushidan keyingi yillarda jismoniy tarbiya va sport jahonning barcha mamlakatlarida tezlik bilan rivojlandi.

4.2. Sportning rivojlanishi va xalqaro sport uyushmalarini tuzish.

Xalqaro sport va olimpiya harakatining vujudga kelish sabablaridan eng muhimi sportni rivojlantirish va xalqaro sport uyushmalarini (XSU) tuzish harakati bo'ldi. Hozirgi davr sporti XX asrlardagi yirik ijtimoiy o'zgarishlar, ishlab chiqarish jarayonidagi inqiloblar, harbiy ishlar, fan, madaniyat va san'atdagi taraqqiyot mahsulidir.

XX asrning ikkinchi yarmida juda ko'p hozirgi zamon sport turlari va o'yinlari rivojlandi. Turli mamlakatlarda sport klublari tashkil etildi, musobaqalar o'tkaziladigan bo'ldi, sport inshootlari qurildi. Jahonda Olimpiya o'yinlari xalqaro miqyosida o'tkazishiga asta-sekin zamin tayyorlangan.

1920 yilda birinchi jahon urushdan keyingi davrdagi olimpiada o'yinlari bo'lib o'tdi. Bu o'yinlar Belgiya poytaxti Antverpen shaxrida o'tkazildi. Urush natijasida yetkazilgan zarar iqtisodiy qiyinchiliklar o'yinlarni tayyorlash va o'tkazishga ta'sir qildi.

Belgiya hukumati zarur bo'lgan sport inshootlarini qurishga yetarli darajada mablag` olmagan uchun ham sport inshootlari ayrim

metsenat- kapitalistlar bergan yordam va sportchilar ortasida yig`ilgan mablag` hisobiga qurildi.

1920 yilda bo`ladigan Olimpia o`yinlari xalqaro ahvol keskinlashib ketgan bir vaqtda tayyorlanildi. Dunyoning oltidan bir qismi jahonda birinchi ishchi-dehqonlar davlati vujudga keldi. Birinchi marta VII olimpiada o`yinlarida besh qit`a sportchilarining birligi va do`stligining simvoli - beshta xalqaro olimpiada bayrog`i hirpiradi. Ammo, bunga qaramasdan, Germaniya va uning jahon urushidagi ittifoqchilarining sportchilari olimpiada o`yinlariga qo`yilmadi.

VII Olimpiada o`yinlarida 29 mamlakatdan 2606 sportchi qatnashdi. Urushda qatnashmagan yoki undan kam zarar ko`rgan mamlakatlarning sportchilari yaxshigina muvaffaqiyatlarga erishdilar. O`yinda 13 ta yangi rekordlar o`rnatildi, shundan 6 tasi jahon rekordidan yuqori edi. Qo`lga kiritilgan medallarning g`ayri rasmiy hisobi va hisoblab chiqilgan ochkolar (bu 1912 yildagi olimpiada o`yinlardan boshlab yuritilgan) bo`yicha birinchi o`rinni AQSh, ikkinchi o`rinni Shvetsiya, uchinchi o`rinni Angliya, to`rtinchi o`rinni Finlyanda sportchilari egalladilar.

VIII Olimpiada o`yinlari 1924 yili Parij (Fransiya) da o`tkazildi. Bunda 44 mamlakatdan 3092 sportchi qatnashdi. AQSh sportchilari Yevropaga yengilgina g`alabaga to`la erishish ishonchi bilan keldilar. Ammo Yevropa sportchilari, ayniqsa, finlar, inglizlar ularga qattiq qarshilik ko`rsatdilar.

Futbol o`yinlari ayniqsa qiziqarli o`tdi. Sportning bu turida Urugvay komandasi g`olib chiqqan edi. IX Olimpiada o`yinlarida 46 mamlakatdan 3015 sportchi qatnashadi, jumladan Germaniya sportchilari ham qatnashdilar. Sport nuqtai nazaridan olib qaraganda bu o`yinlar uncha ahamiyatga ega emas edi. Sportning ko`pgina turlaridan erishilgan texnik natijalar 1924 yildagi Olimpia o`yinlaridagi natijalardan past edi. Uncha ko`p bo`lmagan yaxshi natijalar IX Olimpiadaning sport texnika natijalarining umumiy manzarasi, yani musobaqalarda qo`lga kiritilgan past ko`rsatgichlarni o`zgartira olmagan.

X Olimpiada o`yinlari 1932 yilda Los-Anjeles (AQSH)da o`tkazildi. Amerikaning hukmron doiralari Amsterdamda ancha putur yetgan AQSHning sport sohasidagi obrosini tiklashni ko`zlab, X Olimpia o`yinlarini katta dabdaba bilan o`tkazishga qaror qildilar.

Los-Anjeles sport inshootlarining yirik kompleksi – olimpiada stadioni, suzish xavzasi, mashq qilish maydonchalari maydonlar va olimpiada qishlog`i qurildi. AQSH jamoasining muvaffaqiyat qozonishini ta`minlash uchun unga juda ko`p mashhur negr sportchilari kiritilgan. Ammo AQSH xukmron doiralarning X Olimpiada o`yinlaridan kutgan umidlari to`la ro`yobga chiqmadi. Olimpia o`yinlarida 38 mamlakatdan 1408 sportchi qatnashdi. Yaponiya vakillari suzishda g`olib chiqdilar. Ular 6 ta imkoniyatdan 5 ta oltin medal oldilar. XOQ 1936 yilda bo`ladigan XI Olimpiada o`yinlarini fashistlar Germaniyada o`tkazishga qaror qildi. Bu jahonning ilg`or kayfiyatdagi barcha sportchilarining qat`iy noroziligiga sabab bo`ldi. Jahonning ilg`or jamoatchilik fikri Berlin o`yinlariga baykot e`lon qilishdi.

IX Olimpiada o`yinlarini fashistlar Germaniyadan birorta demokratik mamlakatga ko`chirishini talab qildi. Ammo shunga qaramasdan, o`yinlar Berlinda o`tkazildi. XOQ jahon sport jamoatchiligining ovozigacha quloq solmadi.

XI Olimpiada o`yinlarida 49 mamlakatdan 4069 sportchi qatnashdi. Sport musobaqalarida, ayniqsa yengil atletika musobaqalarida negr sportchilari ustunlik qildilar. Keyinchalik XOQ «o`yinlarda qayg`uli o`qibatlariga olib kelgan harbiylashtirish va natsizmning kuchli ruhi hukmronlik qilganligini» tan oldi.

Birinchi va ikkinchi jahon urushlari o`rtasidagi davrda qishki olimpiada o`yinlari ham o`tkazila boshlandi. **I qishgi Olimpiada** 1924 y. Fransiyada Shamoni degan joyda bo`lib o`tdi. Olimpiada dasturiga chang`ida yugirish, slalom, trampinkida figurali yugirish kiritildi. II Qishgi olimpiada 1928 yili Shvetsiyada Sent-Moritseda o`tkazildi. Bu olimpiada 1932 va 1936 yillardagi olimpiada o`yinlarida g`alaba qozongan novregiyalik figurachi Soniya Xenii katta yutuqqa erishdi. Oq olimpiada 1932 y. AQSHda, Leyk Plesidada o`tkazildi. Bu olimpiada 1936 yilda Germaniyada, Garmish-Partenkirkenda bo`ldi. Barcha qishki olimpiada o`yinlarida Skandinaviya mamlakatlari, ayniqsa Norvegiya sportchilari katta muvaffaqiyatga erishdilar.

Urushdan keyingi yillarda Olimpiya o`yinlari yana davom ettirildi. 1948-1952 yillarda Olimpiya o`yinlarida AQSH g`olib chiqdi va keyingi o`yinlarda esa ikkinchi o`ringa tushib ketdi, ya`ni Melburn (1956), Rim (1960), Myunxen (1972), Barselona (1992) olimpiadalarida ikkinchi o`rinni egallaganlar. Uchinchi o`rinlarni esa

1976-yilgi qishki (Insburg) va yozgi (Monreal), 1988-yilda Seulda o'tkazilgan Olimpiya o'yinlarida oldilar. Amerika sportchilari ko'proq yengil atletika, suzish, o'q otish, basketbol, boks, figurali uchish kabi turlarda doimo ustun bo'lib kelmoqda.

Olimpiya sporti urushdan keyingi yillarda chet el mamlakatlarida keng miqyosda rivojlanib ketdi. Bunga, asosan, bu mamlakatlarda ikki yozgi va qishki Olimpiya o'yinlarining o'tkazilishi sabab bo'ldi. Shu asosda gimnastika, dzyu-do hamda qishki sport turlari Yaponiyada; konkida uchish va chang'i sport turlari, xokkey Kanada, Skandinaviya mamlakatlari va Finlyandiyada; konkida figurali uchish, tog' chang'i sporti Fransiya, GFR va Avstraliyada; futbol-Braziliya, Angliya, GFR, Gollandiya, Italiya, Argentina va boshqa mamlakatlarda rivoj topdi.

4.3. Xalqaro sport harakati va olimpiya sportining rivojlanishi.

G'arb mamlakatlarining ko'pchiligi olimpiya sport turlarini rivojlantirishga katta e'tibor bermoqda edi. Urushdan keyingi yillarda G'arb davlatlarida Olimpiya sport turlarini rivojlantirishda bir qator asosiy yo'nalishlar vujudga keldi.

Birinchidan, Olimpiya sportini rivojlantirishda davlatlarning roli o'sib bordi.

Ikkinchidan, Olimpiya sportiga ta'sir etuvchi monopoliyalar, korporatsiyalar, firmalarning moliyaviy ta'minoti davlat bilan birgalikda amalga oshirildi.

Uchinchidan, katta sportda ilmiy-texnik taraqqiyot natijalari keng qo'llanila boshladi.

To'rtinchidan, sportchilarni tayyorlash maqsadida maxsus markazlar, bir necha davlatlar birlashib mashg'ulotlar o'tkazish joylari amalda qo'llanildi. Bunda Oliy o'quv yurtlariaro Milliy assotsiatsiya (NKAA), Havaskorlik atletika jamiyati (AAYU), Milliy Olimpiya qo'mitasi (MOQ) faol ishtirok etadi. Uzoq vaqtlar bu uch tashkilot o'rtasida mustahkam aloqa bo'lmagan, chunki o'zaro kelishmovchiliklar kuchli bo'lgan edi. Bunda moliyaviy ta'minot, milliy jamoani tarkib toptirish, Olimpiya o'yinlarida ishtirok etish, boshqa xalqaro musobaqalarda qatnashish kabi masalalarda o'zaro kelisha olmaganlar. Bunday holatlarni tugatishga AQSHda «Havaskorlik sporti haqida»gi qonunning qabul qilinishi (1978) sabab bo'lgan.

AQSHda Olimpiya sportining deyarli barcha turlari mavjud. Ular orasida suzish, velosport, o'q otish, boks, yengil atletika kabi turlar kengroq tarqalgan. Ma'qul bo'lgan sport turlaridan ot va yelkan sporti, golf, qilichbozlik kabilar hisoblanadi. Bu turlar bilan ko'pincha xususiy sport klublari shug'ullanadi. Ularga badavlat kishilar a'zo bo'ladilar. Shular qatorida baliq ovi, sayohat (turizm), amerikacha futbol, Sokker (Evrone futbol) beysbol va regbi ko'p qo'llaniladi. Amerika terma jamoalarini tayyorlash o'quv mashg'ulot markazlari Kolorado-Springs va Skvo-Vellida o'tkaziladi. Kolorado-Springs sport majmuida bir yo'la 800 sportchi shug'ullanishi mumkin. Olimpiya sportining yuqori natijalarga ko'maklashuvchi masalalarini Agoya, Arizona, Janubiy Kaliforniya universitetlarining laboratoriyalarida o'rganiladi.

Xalqaro sport harakati va Olimpiya o'yinlarining o'tkazilishi yoshlarni sportga jalb etish, iqtidorli yoshlarni tarbiyalash va ularning sport mahoratlarini oshirishda katta rag'batlantiruvchi kuch bo'ldi. Bu jarayonlar AQSH, GFR, Fransiya, Italiya, Skandinaviya mamlakatlari hamda Sharqda Yaponiya, Koreya kabi mamlakatlarda keng rivojlandi.

Germaniya. Nemis sportchilarining xalqaro sport va Olimpiya maydonlariga chiqish yo'li oson kechmadi. Xalqaro Olimpiya qo'mitasining (XOQ) qaroriga binoan Birinchi jahon urushining asosiy sababchisi sifatida Germaniya 1920 y. (Antverpen) va 1924-yilgi (Parij) Olimpiya o'yinlariga qo'yilmadi. Lekin Germaniya hukumati va jamoatchi sport tashkilotlari mamlakatda sportni rivojlantirish uchun barcha imkoniyatlardan foydalandilar. 1926 yilga kelib, nemis sportchilari og'ir atletika, ot sporti, yengil atletika, yunon-rum kurashi, suv polosi kabi turlari bo'yicha jahonda oldingi o'rinlarni egalladi. 1928 yilda Amsterdamdagi o'yinlarda nemis sportchilari paydo bo'lib, birdaniga yuqori natijalarga erishdi. Ular olgan medallari soniga ko'ra ikkinchi o'rinni egalladi. AQSH sportchilari birinchi o'rinda edi.

1930 yilda Germaniya 1936-yildagi Olimpiya o'yinlarini o'tkazish huquqiga ega bo'ldi. Shu tariqa XI Olimpiyada Berlinda va IV qishki Olimpiyada o'yinlari Gormish - Partenkirxenda o'tkazildi.

1933 yilda Gitler mamlakatda fashistik va militaristik tartiblarini o'rnatib, Olimpiya o'yinlari bayrog'i ostida o'zining qabih siyosatidan foydalandi. Bunday sharoitda Olimpiya o'yinlarini o'tkazishga qarshi

demokratik kuchlar qanchalik harakat qilmasin, o'yinlar Berlinda tashkil qilindi. Germaniyadagi totalitar tuzum o'zining Yevropadaga «Yangi tartibini» namoyish qildi.

Germaniya o'z hududida o'tkazilgan Olimpiya o'yinlarida hammadan ko'proq medallar olishga erishdi. Umuman, medallar quyidagicha taqsimlandi: Germaniya - 89 (33-26-30)ta, AQSH - 56 (24-20-12)ta edi. Germaniyaning akademik eshkak eshish (baydarka va kanoe), og'ir atletika, gimnastika, ot va yelkan sporti, boks, besh kurash kabi turlari ustunligi bor edi.

1936 yilgi qishki Olimpiyadada tog' chang'isi bo'yicha erkaklar va ayollar o'rtasidagi musobaqalarda Germaniyaga teng keladigan raqiblar ham yo'q edi.

1938 yilda XOQ yana bir katta xatoga yo'l qo'ydi. Ya'ni sportni rivojlantirishdagi xizmatlari uchun gitlerchilar Germaniyasini «Quvonch orqali kuch» kubogi bilan taqdirladi.

Italiya. Jismoniy tarbiya va sport bu mamlakatda keng doirada taraqqiy etdi. Mussolinining siyosati yangi urushga tayyorgarlik va buyuk Italiyani yaratishga qaratildi. Harbiy-sport ishlari sport klublar, jamiyatlar va uyushmalarda olib borildi.

Italiya sport tashkilotlari Milliy Olimpiya qo'mitasi (MOQ) tomonidan boshqarildi va xalqaro sport hayotida faol ishtirok etdi. Italiya sportchilari 1900-yildan boshlab, uzluksiz ravishda Olimpiya o'yinlari, Yevropa chempionatlari hamda boshqa xalqaro sport musobaqalarida ishtirok etib keldi, Italiyaning futbol bo'yicha terma jamoasi («Skuadra Adzurra») ikki marotaba (1934, 1938 y.y.) chempion bo'ldi. U 1936 yilda Olimpiya oltin medaliga sazovor bo'ldi. Jahon va Yevropa chempionatlarida italiyalik qilichbozlar, velosipedchilar, o'q otuvchilar, tog' chang'ilari, gimnastikachilar va boshqa bir qator sport turlari vakillari g'alabalarni qo'lga kiritdi. Italiya deyarli barcha xalqaro sport uyushmalari tarkibidan o'rin egallagan edi.

Yaponiya. Bu mamlakatda milliy xususiyatlar asosida jismoniy tarbiya va sport rivojlanishi yuqori darajada o'sib bordi. O'sha davrlarda Yaponiyaning siyosati Osiyoni bosib olishga qaratilgan edi. Shu maqsadda maktablar va sport-gimnastika tashkilotlaridan unumli foydalanildi. O'quv yurtlari va sport klublari jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishning asosiy markaziga aylantirildi. Bo'lajak oddiy harbiylarni tayyorlash boshlang'ich maktablarda, amalga oshirildi.

Bunda eski milliy jismoniy mashqlar, ya'ni dzyu-do, kenzo (tayoqlarda qilich tushish), kamondan o'q otish va hozirgi zamon sport turlari: gimnastika hamda o'yinlar qo'llanilgan. Kollejlar va universitetlarda harbiy kadrlar tayyorlanib, ularda ham dzyu-do, karate, qilichbozlik, o'q otish, gimnastika, beysbol, regbi, suzish, yengil atletika mashqlaridan maqsadli foydalanilgan. Yaponiyada sumo milliy kurashi keng tarqalgan.

Yaponiya sportchilari xalqaro sport musobaqalarida faol ishtirok etib keldilar. Ular 1912 yilgi V Olimpiadadan 1936 yildagi XI Olimpiyadagacha doimiy ravishda ishtirok etdi. Birinchi oltin medalni M.Oda 1928 yilda uch hatlab sakrash bellashuvlarida qo'lga kiritgan. 1932 yilgi Olimpiya o'yinlarida (Los-Anjeles) yaponiyaliklar suzish bo'yicha 6 turdan beshtasida g'alabaga erishadi. 100 m. masofaga erkin suzish bo'yicha 15 yoshli Ya.Miyazaki birinchi o'rinni egalladi. 1500 m.ga erkin suzish bo'yicha 14 yoshli K.Kitamura g'olib chiqdi. U yosh bo'lsa-da, bu masofani 19 daqiqa 12,4 soniyada bosib o'tib, jahon rekordini o'rnatdi. Bu natijani boshqalar faqat 20 yildan keyin o'zgartirishga muvaffaq bo'lishgan. Yaponiyalik chavandoz T.Insi o'yinlarda oltin medal sohibi bo'lishga erishdi. 1936 yilgi Olimpiadada yaponlar suvda suzish bo'yicha 11 ta medalga ega bo'lib (4-2-5), bu sport turida peshqadam bo'lishdi.

Berlin-Rim-Tokio uchligidagi siyosiy munosabatlar va urush harakatlari bosqinchilik hamda fashistlashish darajasiga ko'ra bir-birini to'ldirdi. O'quvchilar va yoshlarni harbiy-jismoniy jihatdan tayyorlash, harbiy xizmatlarning jangovarligini oshirishda sport-gimnastika burjua tashkiloti davlat hokimiyatiga yaqindan yordam berdi. Xalqaro sport harakati va uning g'oliblariga ma'lum darajada itoat etgan bu davlatlar Olimpiya o'yinlarida ongli faollik hamda ustunlik bilan ishtirok etib keldi. Bunday jihatlar har bir mamlakatdagi sportchi yoshlarning qiziqishlarini rivojlantirishga muhim hissa qo'shganligi bilan e'tiborga molikdir.

Demokratiya vakillari deb yuritilgan AQSH, Fransiya, Buyuk Britaniya, Skandinaviya mamlakatlarida jismoniy tarbiya va sport-gimnastika harakati birmuncha o'zgacha rivojlana boshladi. Ular haqida quyidagi ma'lumotlar guvohlik qilishi mumkin.

AQSH. Urushlar oralig'i davrida AQSHda moliyaviy iqtisodiy holatga katta e'tibor berildi, bu jahonda taraqqiy etgan kapitalistik dunyoni vujudga keltirdi. AQSH jahonda hokim bo'lish siyosatini

olg'a surdi. Boshqa davlatlarga amerikacha yashash tarzini targ'ib qila boshladi. Bu yo'lda sportchilarning xalqaro musobaqalarda ishtirok etishi maqsadga qaratilgan tadbirlardan biri bo'ldi.

Yoshlarni tarbiyalashning muhim vazifasi sifatida sportga alohida ahamiyat berildi va sport tashkilotlari faoliyatini qattiq nazorat ostiga oldi. Ko'pgina shtatlardagi maktablarda jismoniy tayyorgarlik haqida qonunlar qabul qilishdi. Shu qonunlar asosida moliyaviy yordam berish, jismoniy tarbiya o'qituvchilarini tayyorlash, jismoniy tarbiya darslariga ajratilgan vaqtlarni belgilash ko'zda tutildi. Shu tariqa umumiy tarbiyaning bir bo'lagi sifatida jismoniy tarbiya qonunlashtirildi. 17 yoshgacha bo'lgan bolalar va o'smirlar maktablar sport skaut tashkilotlarida jismoniy tarbiyani olishadi. Bunda gimnastikaga nisbatan sport o'yinlariga ko'proq e'tibor kuchaytirildi. Boylarning bolalari kollejlarda, universitetlarda ta'lim olib, jismoniy tarbiya bilan sport klublarida mashg'ul bo'lishdi. Amerikada kollejlarda va universitetlarda asosan sport ishlarining markazi hisoblanar edi. Amerikaning kollej va universitetlarida ko'proq yengil atletika, suzish, basketbol, eshkak eshish sporti, tennis, beysbol, amerikacha futbol bilan shug'ullanish tashkil qilindi. Oliy o'quv yurtlaridagi universitet sportining milliy assotsiatsiya (NKAA) yetkachi tashkilot hisoblanar edi. Bu tashkilot 1906 yilda tuzilgan edi.

Amerikada havaskorlik sporti harakatida tashkil etilgan atletika uyushmasi asosiy rol o'ynaydi. Bu tashkilot Amerikada mavjud bo'lgan barcha sport tashkilotlari ustidan rahbarlik qildi, faqat universitet sporti mustaqil edi. Atletik uyushma boshida yirik moliyaviy va ishlab chiqarish kapitali turar edi. Ikki urush oralig'ida Amerika sport bo'yi-cha jahondagi eng yirik va kuchli davlatga aylandi. Amerika sportchilari yozgi va qishki Olimpiya o'yinlari, jahon miqyosida o'tkazilgan sport musobaqalarining doimiy qatnashchisi bo'lib qoldi.

Professional sport ancha rivojlanib, bunda turli xil reklamalar, matbuot, radio va keyinchalik televideniya uzluksiz targ'ibot olib borish muhim rol o'ynadi. Bu o'z navbatida sport trestlari, kompaniyalar, yirik stadionlar qurish kabi maxsus tijorat ishlab chiqarish sohasini yuzaga keltirdi. Bunday sharoitlarda o'tkazilgan matchlar (uchrashuv) va tadbirlar tadbirkorlarga ulkan boyliklar keltirdi. Amerikada professional sport biznesga (savdo, tijorat) aylandi. Ishbilarmonlar sportchilarni ekspluatatsiya qilish yo'li bilan

katta boyliklar to'plashdi. Masalan, 1927-yilda boks bo'yicha jahon chempionati o'tkazilib, Tunney va Demis uchrashuvi uyushtirildi va undan 2 mln.dan ortiq dollar foyda olinadi. Shu tariqa Amerikada bokschilar, basketbolchilar, futbolchilar, regbichilar, beysbolchi va xokkeychi sportchilar tovar sifatida sotiladigan va sotib olinadigan darajaga yetib, bu jarayon keng tarmoqlanib ketdi.

Fransiya. Yoshlar jismoniy tarbiyasi va sporti Fransiyada o'ziga xos tarzda rivojlanib bordi. 1920 yilda maktab yoshigacha bo'lgan bolalar va maktab o'quvchilarining jismoniy tarbiyasi haqida qonun qabul qilindi. Harbiy vazirlik o'quv yurtlarda jismoniy tarbiya va sport to'g'risidagi nizomni tasdiqladi. Jismoniy tarbiyaning vosita va usullari asosi uchun Joq Eberining tabiiy-tayanch gimnastikasi tizimi qayta ishlangan holatda va shvedlar gimnastikasining ba'zi qismlari olingan edi. Ko'p sonli sport klublari va tashkilotlarida Olimpiya o'yinlari turlari, ayniqsa, futbol, tog' chang'isi sporti va figurali uchish kabilar keng rivojlandi.

20-yillar oxiri va 30-yillar boshida mamlakatda faol dam olish jarayonida sportdan foydalanishga katta e'tibor berildi. Bunda rekreatsion sport keng quloch yozdi. 1936 yilda sport ishlari va faol dam olish davlat boshqarmasi tashkil etilishi bilan rekreatsion sport o'z maqomiga ega bo'ldi. Parijda ikki marotaba Olimpiya o'yinlari o'tkazildi, ya'ni 1900 yilda - II, 1924 yilda - VIII o'yinlari. 1924 y. Shamoni shahrida I qishki Olimpiya o'yinlari tashkil etildi. Bu davrlarda Parijda ko'pgina xalqaro sport uyushmalarining shtab-kvartirallari joylashgan edi.

Rossiyaga yo'llanma yubordi. Natijada, 1951 yil 7 mayda Venadagi XOQning sessiyasida Sovet mamlakati Milliy Olimpiya qo'mitasi (MOQ) Xalqaro Olimpiya qo'mitasi tomonidan tan olingan. Shu davrdan boshlab sovet sportchilari Xalqaro sport va olimpiya o'yinlarining eng faol ishtirokchilariga aylandi. 1952 y. Xelsinkida (Finlyandiya) sovet sportchilari jahonning eng kuchli sportchilari bilan ilk bor uchrashgan.

XXII yozgi Olimpiya o'yinlari Rossiyaning markazi Moskvada 1980-yilda o'tkazilgan. Bu o'yinlar sotsialistik tizimdagi barcha mamlakatlar uchun birinchi bo'lgan. O'sha vaqtdagi siyosiy qarama-qarshiliklarning kuchayishi, harbiy tahdid haqidagi turli xil uydirmalarning ortib borishi sovetlar va AQSH o'rtasidagi munosabatlarni keskinlashtirgan edi. AQSH hukumatining

Moskvadagi Olimpiya o'yinlarini boykot qilishiga olib kelgan. Shu sababdan, AQSH va bir qator kapitalistik davlatlarning sport-chilari Moskvadagi o'yinlarda qatnashmaganlar.

1984 y. Los-Anjelesda (AQSH) o'tkazilgan XXIII Olimpiya o'yinlarida sovet sportchilari ishtirok etmagan, chunki yuqorida qayd etilgan siyosiy va harbiy tahdidlar, AQSH sportchilarining Moskvadagi Olimpiya o'yinlarida ishtirok etmaganligiga javob tariqasida shunday xulosalarga kelingan edi.

1988 y. yozgi XXIV Olimpiya o'yinlari Seulda (Janubiy Koreya) tashkil etilgan. Sovet va AQSH sportchilari jahondagi eng kuchli sportchilarning raqobati yana davom etdi. 1992 y. Barselona (Ispaniya) shahrida XXV Olimpiya o'yinlari o'tkazilgan. Bunda sobiq sovet sportchilari so'nggi bor uyushgan terma jamoalarni tuzib, o'yinlarda muvaffaqiyat bilan ishtirok etgan.

1996 y. (Atlanta), 2000-yil (Sidney) Olimpiya o'yinlarida Rossiya va sobiq respublikalar mustaqil ravishda o'yinlarda ishtirok etgan.

Olimpiya kongresslari va ularning ahamiyati.

Olimpiya xartiyasi bo'yicha Olimpiya kongresslari 8 yilda bir marta o'tkaziladi. Olimpiya kongresslarini o'tkazish muddatini XOQ belgilab beradi. Kongress XOQ prezidenti tomonidan chaqiriladi va konsultativ ahamiyatga ega.

(23-rasm)

X Olimpiya kongressi 1973 y. Varnada (Bolgariya) o'tkazilgan. Uning kun tartibida: hozirgi davr olimpiya harakati va uning rivojlanish istiqbollari; XOQ, XSF va MOQning o'zaro munosabatlari, keyingi olimpiya o'yinlarining qiyofalari kabi masalalar muhokamaga qo'yilgan. Kongressda uch tomonlama - XOQ, MOQ va XSF - komissiya tuzilgan. Kongress yakuniy hujjatlari - «Uch tomonlama komissiyaning xulosalari», «Jahonning barcha sportchilariga murojaat» - olimpiya harakatining keyingi

demokratlashuviga ta'sir etgan. Kongress jahondagi barcha sportchilarga murojaat qabul etib, ularni xalqaro tinchlik va do'stlikni mustahkamlash, Olimpiya harakatining sofligi yo'lida kurashishga chaqirgan.

Olimpiya harakatini yanada rivojlantirishda 1981-yilda Baden-Badenda (Germaniya) o'tkazilgan XI kongress muhim ahamiyat kasb etdi. Bunda uchta masala muhokamaga qo'yildi: keyingi olimpiya o'yinlari; sportda xalqaro do'stlik aloqalari; olimpiya harakatining istiqbol yo'llari. Muhokama jarayonida keyingi olimpiya o'yinlarini o'tkazish masalasi munozaralar, bahslarga sabab bo'ldi, turli munosabatlar izhor etildi. Shuningdek, hozirgi davr olimpiya harakati xususida ham har xil fikrlar bildirildi.

Zamonaviy olimpiya harakatining dolzarb muammolari.

Zamonaviy olimpiya harakatining dolzarb muammolariga quyidagilar kiradi: professional sport va tijorat sporti muammosi; sport inshootlari muammosi; olimpiya o'yinlari dasturi muammosi; doping va sportda haqqoniy hakamlik qilish muammosi; XOQ, MOQ, XSF faoliyatida hamkorlik muammosi; irqchilik va millatchilik muammosi; sportda terrorizm muammosi; olimpiya ta'limi muammosi va h.k.

Hozirgi kunda xalqaro olimpiya harakatining ko'p muammolari hal qilingan. Jumladan, dastlabki Olimpiya o'yinlarida paydo bo'lgan irqchilik va millatchilik muammosi XX asrning ikkinchi yarmida sportda kamsitish holatlariga qarshi olib borilgan keskin kurash natijasida bartaraf etilgan.

1930 yillarda olimpiya harakatida vujudga kelgan inqiroz, olimpiya harakatining asosiy tashkilotlari o'rtasidagi o'zaro hamkorlik rishtalari uzilishiga olib kelgan. Bu muammo 1973 yil Varna shahrida (Bolgariya) o'tkazilgan X Olimpiya kongressida muhokama qilingan. Uning kun tartibida: hozirgi davr olimpiya harakati va uning rivojlanish istiqbollari; XOQ, XSF va MOQning o'zaro munosabatlari, keyingi olimpiya o'yinlarining qiyofalari kabi masalalar muhokamaga qo'yilgan. Bu masalalarning muhokamasi natijalari asosida uch tomonlama XOQ, MOQ va XSF komissiyasi tuzilgan. Kongress yakuniy hujjatlari olimpiya harakatining demokratiyalashuviga turtki bo'lgan. Olimpiya harakati tizimining asosiy tarmoqlari - XOQ, MOQ, XSF o'zaro munosabatlarining mustahkamlanishi olimpiya harakatining yanada rivojlanishiga olib keldi.

1950-yillarda doping muammosi paydo bolib, bugungi kunda sport harakatining eng dolzarb muammolaridan biriga aylangan. Doping (ingl. *dope* – ogʻu, giyohvand) preparatlari katta sportga koʻrsatkichlarni sunʻiy ravishda oshirish maqsadida qoʻllanilgan.

1968 yildan boshlab Olimpiya oʻyinlarida doping nazorati kiritilgan. XOQ va Jahon Doping nazorati Assotsiatsiyasi tomonidan doping isteʼmol qiluvchi sportchilarni yanada qattiqroq nazorat qilish choralari ishlab chiqilgan.

Professional sport muammosi Olimpiya xartiyasi boʻyicha hal qilingan. 1980-yillargacha professional sportchilar Olimpiya oʻyinlariga kiritilmagan, chunki Pyer de Kuberten tomonidan ishlab chiqilgan tamoyillari boʻyicha Olimpiya oʻyinlari faqat havaskor sportini rivojlantirishga qaratilgan. Bugungi kunda sport oʻyinlari va musobaqa qoidalarida katta farqi boʻlmagan ayrim sport turlari boʻyicha professional sportchilar Olimpiya oʻyinlariga kiritiladi.

XX asrning 90-yillarida olimpiya taʼlimi muammosi paydo bolib, olimpizm gʻoyalari va olimpiya tamoyillari asosida sportchilarda yuksak insoniy fazilatlarni shakllantirish orqali hal qilinmoqda.

Hozirgi zamon xalqaro sport va olimpiya harakatida XII Kongressdan keyin ham qator jiddiy muammolar saqlanib qolayotganligi maʼlum boʻldi. Ular qatorida eng dolzarb muammolardan biri dopingdan foydalanish va musobaqalarda obʻektiv hakamlilik qilish masalasi hisoblanadi.

Hozirgi davrda sport natijalarining oʻsishi tufayli sportchilarni tayyorlashda maʼlum qiyinchiliklar vujudga kelmoqda. Baʼzi bir murabbiylar va sportchilar sunʻiy ravishda, doping asosida sport koʻrsatkichlarini oshirmoqdalar. Turli xil moddalarni qabul qilish sportchilar salomatligiga zarar yetkazmoqda. Bundan tashqari, olimpiya tamoyillari va sportda xaqqoniy kurash olib borish toʻgʻrisidagi tartib-qoidalar buzilmoqda.

Ushbu masalalarni hal qilish maqsadida, 1962-yil Moskvada boʻlib oʻtgan XOQ sessiyasida maxsus rezolutsiya qabul qilingan, unda dopinga qarshi kurashda faol ishlash zarurligi taʼkidlangan. 1970-2005-yillar orasida har xil sport turlarida oʻnlab jiddiy, hatto fojiaiy hodisalar hisobga olingan. IX Panamerika mintaqaviy oʻyinlarda AQSHning 13 ta yengil atletikachisi doping ishlatganligi uchun oʻyinlardan chetlashtirilgan.

XII Osiyo o'yinlarida (Xirosima, 1994) 11 ta xitoy sportchisi man etilgan gormonal preparatlarini ishlatganligi uchun musobaqalardan ozod qilingan. Shu sababdan, XOQ tomonidan so'nggi olimpiya o'yinlarida dopingga qarshi xizmat komissiyalari tuzildi. Xalqaro sportda doping ishlatish hollarining ko'payishi sababli XOQ 1999 yil 2-4 fevralda Xalqaro konferensiyada buni maxsus masala qilib ko'tarib chiqdi. Sportda bellashuvlarning halol, odilona bo'lishini ta'minlashda hakamlik omili ancha ustuvor turadi. XOQ xartiyasi va XSFlaming nizomlarida hakamlarning haqqoniy, adolatli bo'lishi alohida ta'kidlangan.

Sportda xaqqoniy hakamlik qilish muammolarini hal etish uchun ilmiy-texnik modernizatsiya, eng zamonaviy texnik vositalardan foydalanish maqsadga muvofiq. Ularning dalillari esa hakamlar hay'ati va nazorat qo'mitalarining ko'z oldida qayta namoyish etiladi. Bu o'rinda futbol o'yinidagi jiddiy harakatlarni video tasvirga olish va qayta ko'rsatishni misol tariqasida keltirish mumkin.

Olimpiya harakatida o'yinlar dasturi masalasi qattiq kurashlarga sabab bo'lmoqda. Sport turlari hozirgi davrda jamiyat taraqqiyotiga mos kelishi lozim hamda jahonning 75 mamlakati va 4 ta qit'asida keng ommalashgan bo'lishi lozim.

Adabiyotlar

1. Djalilova L.A. Olimpiya harakati tarixi. Darslik. T: ITA-press, 2018.
2. Botirov X.A. Jismoniy tarbiya va sport tarixi. T "O'qituvchi" 1993 y
3. B.B. Ma'murov. Jismoniy tarbiya nazaryasi va metodikasi. Darslik. B. "Durdona" 2019
4. G'.M. Salimov. J.I. Qurbonov. Jismoniy madaniyat nazaryasi va metodikasi. B. "Durdona" 2019

II-modul . O'zbekistonda jismoniy tarbiya va olimpiya harakati.

5- mavzu. Markaziy Osiyoda qadimgi davr va o'rta asrlarda

jismoniy tarbiya.

Reja:

5.1. Qadimgi davrida markaziy osiyoda jismoniy tarbiya.

5.2. O'rta asrlar davrida Markaziy osiyoda jismoniy tarbiya.

5.1. Qadimgi davrida markaziy osiyoda jismoniy tarbiya.

Sharqning buyuk alloma va mutafakkirlarining jismoniy tarbiya to'g'risidagi fikrlari. Abu Ali Ibn Sinoning "Tib qonunlari" asarida jismoniy tarbiya to'g'risida. Amir Temurning harbiy-jismoniy ta'limoti. O'rta asrlar davrida Markaziy Osiyo xalqlarining jismoniy mashqlari va milliy o'yinlari.

Markaziy Osiyo xalqlari dunyoning eng qadimiy tarixga ega bo'lgan xalqlari qatoriga kiradi. Markaziy Osiyo hududida yashagan ajdodlarimiz yuksak va o'ziga xos madaniyatni vujudga keltirgan.

O'zbekiston xalqlari madaniyati tarixi turli manbalarda o'z ifodasini topgan. Ularning mazmuni umumiy madaniyatning tarkibiy qismi sifatida jismoniy madaniyat bilan bog'liqdir. Qadimgi ajdodlar taraqqiyot jarayonlari ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy rivojlanish bilan chambarchas bog'lanib kelgan. Shunga asosan ajdodlarimizning jismoniy madaniyatini va uning rivojlanish tarixini turli ijtimoiy tuzumlar davridagi madaniyat, ma'rifat, tarixiy voqealar, urf-odatlar, an'analar bilan birgalikda o'rganish lozim.

Qadimgi ajdodlarimizning madaniyati, jumladan jismoniy madaniyatini o'rganishda uch asosiy manbaga tayanish mumkin:

- arxeologik qazilmalar natijasida topilgan ashyoviy dadillar,
- xalq og'zaki ijodi - qadimgi afsonalar, rivoyatlar,
- xalq ertaklaridan olingan ma'lumotlar,
- buyuk mutafakkirlar, allomalarning ijodiy merosi, qo'lyozmalari,
- qadimgi yozma manbalar, tarixiy kitoblar.

Tarixiy manbalarga qaraganda bundan 150-140 ming yil avval o'rta paleolitda Muz davri bo'lgan. Odamlar yashash uchun tabiat bilan kurashganlar. Toshlardan qurol yasashni takomillashtirib, yirik hayvonlarni va baliq ovlash keng tarqalgan. O't chiqarish vositalarini ixtiro qilib, yashash uchun gor, yer to'la, chayla, boshqa boshpanalardan foydalanishgan. Bu jarayonlar esa barchaning jismonan baquvvat; epchil, kuchli, chaqqon bo'lishini talab etgan.

Ilmiy tadqiqotlarning guvoh berishicha, Teshiktosh (Surxondaryo), Afrosiyob (Samarqand), Xo‘jakent, Obirahmat (Toshkent viloyati), Farg‘ona vodiysida So‘x daryosi bo‘yidagi makonlar va boshqa joylarda topilgan yodgorliklar, turli ashyoviy dalillar o‘rganilgan. Tadqiqotlarning natijalariga qaraganda yuqorida nomlari qayd qilingan hududlarda odamlar turli qurollardan hayvonlarni ov qilish uchun foydalanishgan. Jismoniy chiniqish va o‘ljani qo‘lga kiritish uchun turli murakkab harakatlarni bajarishga to‘g‘ri kelgan. Bolalarni ham bunday faoliyatlarga tayyorlaganlar. Natijada, jismoniy tarbiyasining ayrim namunalari (sakrash, yugurish, kurashish, uloqtirish, suzish va h.k) yuzaga kelgan.

Yuqori paleolit davri miloddan oldingi 40 ming yillikdan keyingi 12 ming yillikka qadar davom etadi. Bu davrda Markaziy Osiyoda iqlim quruq, o‘zgarib turuvchi bo‘lgan. Sovuq iqlim sharoitida yashagan hayvonlar-serjun karkidonlar, yovvoyi otlar, kiyiklar va boshqalar paydo bo‘lgan. Hayvonlarni ovlashga ixtisoslashuv o‘sha davr odamlarining yashash manbalariga aylangan.

Amudaryo, Sirdaryo va Zarafshonning quyi oqimidagi qator ko‘llarda baliq ovi bilan shug‘ullanish, ularning o‘troq holda yashashiga sabab bo‘lgan. Markaziy Osiyoning nihoyatda boy ovchi va baliqchi jamoalari yodgorliklari ichida Markaziy Farg‘onaning neolit yodgorliklari - Zambar, Taynoq, Yangiqadam, Madiyor, Sariqsuv, Ming buloq kabilar ajralib turadi. Ibtidoiy podadan yuqori paleolitga o‘tilishi bilan islilab chiqaruvchi kuchlar, ijtimoiy munosabatlar va odam qiyofasida o‘zgarishlar paydo bo‘lgan. Bu davrga kelib, mehnat qurollari ancha takomillashgan, suyak va shoxdan yasalgan buyumlar; igna, bigiz, qarmoq, kamon o‘qi va har xil bezaklar yasagan, tosh va suyaklarni parmalaganlar. Toshlarga, sopol idishlarga odamlar, hayvonlarni rasmini chizganlar.

So‘nggi paleolit davrining yutuqlaridan biri - nayzaning ixtiro qilinishi bo‘lgan. Nayza tufayli ovchilik rivojlangan, tirik hayvonlarni birgalashib ovlash keng tarqalgan. Nayzani ushlab, uni mo‘ljalga olib, uzoqqa uloqtirish kabi mashqlar, hayvonlarni ovlash, ularni quvib yetish yetarli darajada chaqqonlik va chidamlilikni talab etadi. Bu natijalarga erishish uchun maxsus tayyorgarliklar, ularni o‘rgatuvchilar, tarbiyachilar bo‘lgan. Shu sababdan, oilalarda bolalarni maxsus tayyorgarlik va jismoniy jihatdan tarbiyalash ishlari olib borilgan. Oilada bolalarni tarbiyalashda tabiiy harakatlar (yurish,

yugurish, sakrash, uloqtirish, suvda suzish va h.k.) va turli harakatli o'yinlar eng asosiy vositalardan biri bo'lib xizmat qilgan.

Bolalarning yoshi, jismoniy rivojlanish holatlarini hisobga olgan holda, ularni guruhlarga ajratib, o'ynlar va jismoniy mashqlarga o'rgatish vujudga kelgan. Kichik yoshdagi bolalarga turli harakatli o'yinlarni o'rgatish boshlangan. O'rta yoshdagi bolalarga chaqqonlik, chidamlilik kabi sifatlarni rivojlantirishga qaratilgan o'yinlar, to'siqli yugurishlar qo'llanilgan. Katta yoshdagi bolalarga esa tez yugurish, kuch sinashish, kurash, mushtlashish, tosh ko'tarish, daraxtlarga tirmashib chiqish, suvda tez suzish, nayza sanchish kabi murakkab o'yinlar, mashqlar o'rgatilgan.

Eng qadimgi davrda yashagan ajdodlarimizning dastlabki urf-odatlarini, an'anaviy marosimlari, ommaviy tadbirlari, kundalik turmush tarzi qadimgi afsonalar, rivoyatlar, xalq ertaklarida o'z aksini topgan. Bu rivoyatlar, afsonalar massagetlar, saklar, xorazmiylar, so'g'dlar, parfiyaliklar yashagan davrlarga borib taqaladi. «Avesto», «Alpomish», «Go'ro'g'li», «Qirqqiz», «Manas», «To'maris» kabi tarixiy manbalarda qadimgi davrda jismoniy tarbiya vositalarining - turli o'yinlar, otda yurish, kurash, kamondan o'q otish va boshqa mashqlarning qo'llanilishi haqida ma'lumotlar bor.

Hozirgi Markaziy Osiyo hududlarida yashagan eng qadimgi ajdodlarimizning ijtimoiy-madaniy turmushi haqida ma'lumotlarga oid daliliy ashyolar ko'p uchraydi. Ularning eng muhimlari Toshkent, Samarqand, Termiz va boshqa shaharlardagi tarix, arxeologiya va san'at muzeylarida saqlanmoqda. Toshlarga chizilgan rasmlarda kishilarning ov qilishdagi shakl va harakatlari, ov qurollari, hayvonlar aks ettirilib, ularning tarixi ham bir necha o'n ming yillik davrlarni o'z ichiga oladi.

Ajdodlarimizning ijtimoiy hayotida turli xil jismoniy mashqlar, o'yinlar ko'p qo'llanilgan. Ular asosan ijtimoiy mehnat va tarbiya jarayonida keng qo'llanilgan. Tarixiy manbalarga qaraganda mamlakatimizda yashab, hayot kechirgan ilk ajdodlarimiz bundan 40 ming yillar avvalgi davrga to'g'ri keladi. Ular haqidagi ma'lumotlar Surxondaryoning Dalvarzin tepa, Teshiktosh, Afrosiyob, Toshkent viloyatining Sirdaryo sohillari va boshqa joylarda o'tkazilgan arxeologik topilmalar guvohlik beradi.

Qadimgi yunon va sharq manbalarida, xususan «Avesto», «Alpomish», «Shohnoma» va boshqa manbalarda madaniyat

markazlar sifatida Sug'diyona, Xorazm, Parkana, Baqtriya podshohligining katta qismi aynan, respublikamiz mintaqalariga to'g'ri keladi.

Miloddan avvalgi II-I ming yilliklarda Markaziy Osiyoda Baqtriya, Xorazm, So'g'diyona, Marg'iyona, Parfiya kabi yirik quldorlik davlatlari paydo bo'lgan. Ular Rim va Gretsiyadagi quldorlik tuzumidan o'ziga xos ravishda anchagina farq qilgan. Markaziy Osiyodagi davlatlarda ishlab chiqarish yuqori darajada bo'lmaganligi uchun asosan dehqonchilik, chorvachilik va mayda hunarmandchilik asosida qullar majburiy ishlatilgan.

Miloddan avvalgi 481 (480) – 431 (425) yillarda yashagan yunon tarixchisi Gerodotning «Tarix» kitobida qadimgi forslar, saklar va massagetlarning jismoniy tarbiyaviy qarashlariga oid muhim ma'lumotlar berilgan. Saklar, massagetlar va forslarning eng sharaflaydigan narsasi jasurlik bo'lgan. Saklar dunyodagi barcha merganlar orasida o'qni zoye ketkazmaydigan juda mohir merganlar sifatida shuhrat qozongan edilar, – deb yozgan Gerodot. Shunga ko'ra ular ko'proq o'g'illarga ega bo'lishdan faxrlanishgan. Podshoh ham kimning o'g'li ko'p bo'lsa, unga har yili sovg'a-salomlar yuborgan, bolalarning yoshiga ham e'tibor berishgan. O'g'il bolalarni 5 yoshdan 20 yoshgacha faqat uch narsaga: otda yurishga, kamondan otish, to'g'rilikka o'rgatishgan. Bolani 5 yoshgacha otasiga ko'rsatmaganlar, ayollar tarbiyasida bo'lgan. Mabodo o'g'il bola vafot etsa, otasining qayg'urmasligi uchun shunday qilganlar. O'g'il hech qachon ota-onasini behurmat qilmagan. Ular ota-onaga hurmatsizlikni faqat nikohsiz tug'ilgan yoki tashlandiq bolalardangina kutish mumkin, deb hisoblaganlar.

Gerodot forslar uchun yolg'onchilik va qarzdor bo'lish sharmandalik hisoblangan, deydi. Yana ular daryo suviga tupurmaganlar, hatto qo'l yuvmaganlar. Ular daryo suvini muqaddas sanaganlar. Gerodotning bu ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, bizning ajdodlarimiz farzandlariga jasoratli, o'z vatanining haqiqiy himoyachisi, kuchli va botir etib tarbiyalashga katta e'tibor berganlar.

Xitoy tarixchisi Syuan Tzyan esa Samarqand aholisining ahloqiy va hulq-odob qoidalariga rioya etishda boshqalarga o'rnak bo'lganligini aytib o'tgan. Bu ma'lumotlar qadimda bolalar o'qitiladigan savod maktablari bo'lganligi va maktablardan tashqari bolalar maxsus murabbiylar tomonidan harbiy-jismoniy mashqlarga

va hunarga o'rgatilganligi, ta'limdan maqsad – bolalarni hayotga tayyorlash ekanligi haqida ma'lumot bergan.

Qadimgi davrlarda ta'lim-tarbiyaga oid ma'lumotlarni xalq og'zaki ijodi namunalari – afsonalar, qahramonlik dostonlari, qo'shiqlar, maqol va iboralardan ham olish mumkin. Xalq og'zaki ijodida xalq pedagogikasiga xos bo'lgan tarbiya tajribalari umumlashtirilgan. Ayniqsa, tarixiy shaxslar bilan bog'liq rivoyatlar buning dalilidir. Ularda muayyan shaxs faoliyati, qahramonliklari ulug'langan. Dostonlarda xotin-qizlarning aql-idroki, jasorati, erkaklar bilan teng sharoitda faoliyat ko'satganliklari ifodalangan.

Sak va xorazmiylarning ayollari harbiy yurishlar va janglarda qatnashgan, matonatda erkak jangchilardan qolishmagan. Buni miloddan avvalgi II asrda Rim manbalarida quyidagicha tasvirlangan: “Sak ayollari, xuddi qochib ketayotgandek, ayyorlik bilan ot ustida erkaklardek orqaga burilib o'q uzar edilar”.

Yunon tarixchisi Diodor ham miloddan avvalgi I asrda saklar haqida: “Bu qabilaning ayollari mard bo'ladilar va urush xatarlarini erkaklar bilan baham ko'radilar”, deb yozib qoldirgan. Tarixdan ma'lumki, dastlab Amudaryoning o'ng qirg'oidagi yerlar Turon, chap qirg'oidagi yerlar esa Eron, deb yuritilgan. Miloddan oldin ahamoniylar saklar va massagetlarning yerlariga hujum qilib turgan. Eron shohi Kir sak va massagetlarga qarshi urushib 529 yilda mag'lubiyatga uchragan. Gerodotning «Tarix» kitobida massagetlar malikasi To'marisning Eron shohi Kir bilan olib borgan jang voqealari tasvirlangan. Jangda To'maris g'olib chiqib, Kirning boshini olib, qon bilan to'ldirilgan meshga solib: «Sen umr bo'yi qonga to'ymading. O'z ontim bo'yicha seni qon bilan sug'ordim», deydi. O'sha davrlarda To'maris kabi ayollardan sarkardalar chiqqan va janglarda har tomonlama kuch ko'rsatgan.

Poliennning “Harbiy hiylalar” asarida saklarga qarshi Doroning bosqinchilik yurishi to'g'risida ma'lumotlar bor. Bu asarda saklar qahramoni Shiroqning vatanparvarligi va jasorati ibrat sifatida ko'rsatilgan.

Eng qadimgi yozma manbalardan biri zardushtiylik dinining muqaddas kitobi “**Avesto**” hisoblanadi.

Zardushtiylik ta'limotida ta'lim-tarbiya quyidagi bo'limlar:

- 1) ma'naviy va diniy tarbiya;
- 2) jismoniy va mehnat tarbiyasi;

3) aqliy va axloqiy tarbiyadan iborat bo'lgan.

“Avesto” bo'yicha bolalarga 5 yoshdan savod o'rgata boshlaydilar; o'qishni o'rganishi bilan savdo ishlariga o'rgata boshlaydilar. Bu ma'lumotlar qadimda bolalar o'qitiladigan savod maktablari bo'lganligi va maktablardan tashqari bolalar maxsus murabbiylar tomonidan harbiy-jismoniy mashqlarga va hunarga o'rgatilganligi, ta'limdan maqsad – bolalarni hayotga tayyorlash ekanligi haqida ma'lumot beradi. Zardusht ta'limotida 15 yosh balog'at yoshi sanalgan. Du yoshda ularga davlat qonunlari, axloqiy qoidalar o'rgatilgan. Zardushtiylikning axloqiy qoidalariga binoan insonning o'z burchini his etishining eng birinchi belgisi ma'naviy poklik hisoblangan.

“Avesto”da insonning barkamol bo'lib etishishida ezgu fikr, ezgu so'z, ezgu amallar birligiga katta e'tibor berilgan. Qadimgi ajdodlarimiz insonda juda qadrlaydigan xislatlar jasurlik, adolat, sadoqat, insoniylik bo'lgan. Bu xislatlar o'z-o'zidan shakllanmagan. Tabiat va jamiyatdagi o'zgarishlar, ibtidoiy urug'chilik-qabilachilik turmush tarzi buni taqozo etgan. Ikkita katta kuch – yaxshilik va yomonlik o'rtasidagi ayovsiz kurash insondagi bu xislatlarning bevosita shakllanishiga turtki bo'lgan.

Qadimgi ajdodlar ijtimoiy turmush madaniyati, ayniqsa, sihat-salomatlik, jismonan chiniqish, mehnat hamda uzoq umr ko'rib yashash uchun yaratgan ta'lim-tarbiya jarayonlari «Avesto»da chuqur ma'no va o'rin egallagan.

Markaziy Osiyoni Eron Ahamoniylari, keyinchalik (miloddan avval 329-327 yillarda) Aleksandr Makedonskiy bosib olib, o'zlarining madaniyati, dini va ijtimoiy-iqtisodiy boshqarish ish usullarini o'rnatganlar. O'sha davrlarda Markaziy Osiyo hududida yashagan xalqlar bosqinchilarga qarshi qo'zg'olonlar ko'targan, jiddiy kurashlar olib borgan. Bunday hollarda askarlar va xalqning asosiy jangovorlik qurollari kamondan o'q otish, nayza bilan sanchish, qilichbozlik, turli xil vositalar (to'qmoq, kaltak, bolta, pichoq va h.k.) bo'lgan. Jangchilarning ma'lum qismi otda yurishgan. Bu holat jangchidan ot ustida turib barcha qurol vositalari bilan jang qilish, otni choptira bilish hamda boshqa imkoniyatlardan o'ta ustalik bilan foydalanishni talab etgan.

Tarixiy manbalarning guvohlik berishicha, Aleksandr Makedonskiy miloddan avvalgi 334 yilda 30000 piyoda va 5000 otliq

askar bilan kichik Osiyoga, keyin Markaziy Osiyoga jangovar yurish qilgan. 327 yilda hozirgi Buxoro, Samarqand, Panjakent atrofidagi yerlarni bosib olgan. Bunda lashkarboshi Spitamen bosqinchilarga katta qarshilik ko'rsatgan. Lekin uning xotini xoinlik qilib, Spitamenning boshini kesib, Aleksandr Makedonskiyga topshiradi. Podshoh bu bevafo xotinni hamda 120 ming aholini ham qirib tashlagan, chunki uning ta'biri bo'yicha eriga, eliga vafolik qilmagan ayol boshqalarga vafodor bo'lmaydi. Markaziy Osiyo xalqlarining ijtimoiy tuzumi, madaniyati haqidagi ma'lumotlar Xitoy manbalarida ham uchraydi. Miloddan avvalgi 138 yilda Markaziy Osiyoga kelgan Xitoy elchisi - Chzyan Syan o'zining "Tarixiy bitiklar" kitobida qiziqarli ma'lumotlar qoldirgan.

Kushonlar davri Markaziy Osiyo, Afg'oniston, Pokiston va Hindiston xalqlari tarixida va butun dunyo madaniyatining taraqqiyotida alohida o'rin egallagan. Markaziy Osiyodan qadimgi Ipak yo'li o'tganligi bu yerdagi xalqlarning madaniy hayotida katta burulishlarga sabab bo'lgan, Sharq mamlakatlar bilan g'arb davlatlari o'rtasidagi savdo va madaniy aloqalarni o'rnatgan. Termiz yaqinidagi Ayritom, Xorazmdagi Tuproqqal'a va boshqa joylardan topilgan buyumlar, suyak, tosh, sopolga chizilgan rasmlarda qadimgi kurash, nayza uloqtirish, qilichbozlik, otda jang qilish kabi tadbirlar aks ettirilgan.

O'zbekiston hududida qadimgi yashagan xalqlarning turmush sharoitlarida, o'z vatanlarini himoya qilishda jismoniy tarbiya vositalaridan foydalanish kabi madaniy hamda jangavorlik faoliyatlari alohida o'rin tutadi. Bu davrdagi yashagan xalqlar o'rtasida jangavorlikni oshirish o'z hududlarida osoyishtalikni ta'minlash, xalq farovonligini yuksaltirish uchun o'tkazgan diniy, madaniy marosimlar, to'ylar va turli an'analarida kamondan o'q otish, qilichbozlik va nayzabozlik qilish, kurash, ot o'yinlari hamda boshqa xalq milliy harakatli o'yinlari bilan mashhur bo'lganlar.

Qadimgi ajdodlar jismoniy madaniyati xalq og'zaki ijodida, ayniqsa, ko'proq ifodalangan. «Alpomish» dostonida kurash, otda poyga, kamondan o'q otish merganlik kabi jismoniy sifatlar, vatanparvar va xalq uchun jonini ham fido qilish kabi eng ulug' insoniy fazilatlar madh etilgan.

«Alpomish» dostonining ijtimoiy-tarbiyaviy xususiyati shundaki, bundan bir necha ming yillar mavjud bo'lgan urf-odatlar,

marosimlar, ayniqsa, yigit va qizlarining bir-biriga vafodorligi, jismoniy jihatdan o'ta barkamolligi, dushmanlarga shafqatsiz kurashlari odilona bayon etilgan.

Dostonlarning tarbiyaviy jihatlari shundaki, xalq irodasi, an'analar, urf-odatlar mazmunida otda chopish, jang qilish, qilichlashish, kurash, kamondan o'q otish kabi jismoniy faoliyatlar yuqori saviyada madh etilgan. Bunda dushmanlar bilan mardonavor jang qilishgan yigit va qizlar timsoli tasvirlanadi. Xalq og'zaki dostonlarida xalq irodasi, yigit-qizlarning muhabbat, sadoqat, jasur, botir, pahlavon, chavandoz kabi sifatlari o'z ifodasini topgan. Xalq milliy o'yinlari bir necha yo'nalishlarga ega bo'lib, ularning tarkibida raqslar, laparlar, aytishuvlar, askiyalar va juda ko'p janrlardagi san'at ancha ustun turadi. Shuningdek, ular qatorida ajdodlardan meros bo'lib kelayotgan qator harakatli o'yinlar va sportga xos o'yinlar ham juda ko'p. O'zbek xalq o'yinlari va milliy jismoniy mashqlarini quyidagi asosiy guruhlariga ajratish mumkin:

- kamondan o'q otish; qilichbozlik;
- kurash (buxorocha, farg'onacha, xorazmcha usullar);
- ot o'yinlari (poyga, olomon poyga, ko'pkari, uloq va h.k.);
- kuch sinashish (tosh ko'tarish, arqon tortishish, ot, buqa, tuya ko'tarish);
- dorboz o'yinlari (dor ustidagi mashqlar);
- harakatli milliy o'yinlar;
- yugurish musobaqalari (batba);
- ov qilish (o'rgatilgan qushlar bilan –lochin, burgut va h.k.).

Bunday o'yinlarning deyarli barchasi ommaviy bayramlar, musobaqalar va to'ylarda keng qo'llanilgan. Qadimgi manbalar Oks (Amudaryo) va Yaksart (Sirdaryo) daryolari o'rtasidagi vodiya ot musobaqalari keng tarqalgan. So'g'diyona va Baqtriyada kurash, ot poygasi, uloq, dorbozlik juda ommalashgan.

Milodiy IV-V asrlarda yangi ijtimoiy siyosiy munosabatlar yuzaga kelib, Xorazm, Farg'ona, Shoshda yangi davlatlar vujudga kelgan. Nafaqat harbiy yurishlar, balki savdo-sotiq maqsadlari uchun ham chiniqqan chavandozlar va otlar kerak bo'lgan. Bu esa ot musobaqalarining ommalashib ketishiga sabab bo'lgan.

5.2. O'rta asrlar davrida Markaziy osiyoda jismoniy tarbiya.

O‘zbekistonning mustaqillikka erishgan dastlabki kunlaridanoq mamlakat tarixini qayta yoritish va barcha voqeliklarni ochiq-oydin ko‘rsatish vazifa qilib qo‘yildi. Ma‘lumki, Vatanimiz jahon madaniyatiga beqiyos hissa qo‘shgan ulug‘ allomalar, buyuk olimlar, mohir sarkarda va davlat arboblari bilan mashhurdir. Milliy madaniyat taraqqiyotida O‘zbekiston dunyo davlatlari, Markaziy Osiyo mamlakatlari orasida o‘ziga xos xususiyatlari, o‘zining geografik va tabiiy qulayliklariga ko‘ra qadimdan insoniyat tarixining ilg‘or madaniy markazlaridan joy olib kelgan.

VII asr boshlarida Arab xalifaligi tashkil topib, unung tarkibiga butun Arabiston yarim oroli, Eron, Kavkaz orti, Suriya, Shimoliy Afrika, Janubiy Ispaniya kiritilgan. VII asr o‘rtalariga kelib esa arab bosqinchilari tomonidan Markaziy Osiyo yerlari ham zabt etilgan edi. Arablarga qarshi mahalliy xalqlar uzoq yillar davomida urush olib borganlar. Lekin arablar bu yerlarni to‘la istilo qilib, o‘z dini va madaniyatini o‘rnatish, Markaziy Osiyo xalqlarini Islom diniga bo‘ysunishiga erishdilar. Arab xalifaligining amalga oshirgan ijtimoiy-siyosiy islohotlari, yagona islom dinining tarkib topishi madaniy, ma‘naviy hayotga ham ta‘sir etdi. Islom qadriyatlari xalq ma‘naviy hayotining uzviy qismi sifatida uning turmush tarzidan, xatti-harakatidan munosib o‘rin oldi. Islom dinida musulmonlar jismni toza tutish, dam olish, bolalarni yoshlikdan odobli bo‘lishga o‘rgatishga da‘vat qilindi. Lekin ayollarning erkinligi, ochiq yuz bilan yurishi, avvalgidek erkaklar bilan birgalikda teng mehnat qilishi, kurash, ot o‘yinlarida bellashuvi taqiqlangan edi.

VII-VIII asrlarda Arab xalifaligida ilm-fan taraqqiyoti, ijtimoiy-iqtisodiy yuksalish Movarounnahr va Xurosonda IX asrlarga kelib ma‘naviy ko‘tarilish – «Sharq Renessansi» – Uyg‘onish davrini boshlab berdi. Xalifa Xorun ar-Rashid (786-833) va ning o‘g‘li Ma‘mun davrida Bag‘dodda “Baytul hikma” (Donishmandlik uyi) Akademiyasi tashkil etilgan. Butun Sharqda bo‘lgani kabi Movarounnahrda ham ilm-fan va ma‘rifat sohasida o‘z xizmatlari bilan dunyoga mashhur bo‘lgan al-Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, al-Farg‘oniy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino kabi qomusiy olimlar yetishib chiqdi.

Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy (783-850). Jahon ilm-ma‘rifatining buyuk namoyondasi Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy

taxminan 783 yilda Xorazmda dunyoga kelib, 847-850 yillar oralig'ida Bag'dodda vafot etgan.

Xorazmiy ilmiy merosi bilan bilish nazariyasiga o'zining ulkan hissasini qo'shdi. «Al kitob al muxtasarfi hisob aljabr va muqobala» asarida («Aljabr va al hisobi haqida qisqacha kitob») sonli kvadrat va chiziqli tenglamalar, ularni yechish yo'llarini bayon etadi. Risola 3 qismdan iborat bo'lib, birinchisi – algebraik qism, uning oxirida savdo muomalasiga oid kichik bir bo'lim keltiradi. Ikkinchi – geometrik qism algebraik usul qo'llab o'lchashlar haqida, uchinchi qism vasiyatlar haqida bo'lib, muallif uni «Vasiyatlar kitobi» deb nomlagan.

(24-rasm)

Xorazmiy bilim olishda talabning shaxsiy kuzatishlariga hamda olgan bilimlaridan foydalanishiga katta e'tibor bergan. Bunda u ilm izlovchilarning ilmiy manbalarni to'plash, ularni ifodalash va kuzatilganlarni tushuntira olish malaka va ko'nikmalarini hosil qilishiga katta baho beradi. Xorazmiy bilim berishning ko'rgazmali tajriba usullari, savol-javob, malaka va ko'nikmalarni shakllantirish, bilimlarni sinash usullaridan foydalangan. Xorazmiy bilishni sezgidan mantiqiy tasavvur orqali farq qilish haqida fikr bayon etgan: Sezgi orqali bilish bu qisman bilish bo'lsa, «mantiqiy» bayon, bilish esa haqiqiy, bilishning muhim tomonini namoyon etadi. Xorazmiy bilish nazariyasiga muhim hissa qo'shgan. U birinchilardan bo'lib, sinov-kuzatish va sinov usullariga asos solgan, samoviy jismlarning harakatini aks ettiruvchi jadval asosida, matematik masalalarni algoritm usulida yechishni ishlab chiqqan. U matematik g'oyalar asosida odamlarning hayotiy zaruriyati yotishini, ilmiy kashfiyotlar odamlarning amaliy talablari natijasida yuzaga kelishini asoslagan.

Abu Nasr Forobiy (873-950). Oʻrta asr ijtimoiy-falsafiy fikr taraqqiyoti mutafakkir Abu Nasr Forobiy nomi bilan bogʻliq boʻlib, uning inson kamoloti haqidagi taʼlimoti taʼlim-tarbiya sohasida katta ahamiyatga ega. Mashhur yunon faylasufi Arastudan soʻng Forobiyni yirik mutafakkir – «Muallimi soniy» - «Ikkinchi muallim» deb ataydilar.

Abu Nasr Forobiy (toʻliq ismi Abu Nasr Muhammad ibn Muhammad ibn Uzaliq ibn Tarxon al-Forobiy) Shosh-Toshkentga yaqin Forob degan joyda harbiy xizmatchi oilasida tugʻilgan. Forobiy Bagʻdodda matematika, mantiq, tibbiyot, musiqa, tabiiyot, huquq, tilshunoslik, poetika bilan shugʻullandi, turli tillarni oʻrgandi. Baʼzi manbalarda Forobiy 70 dan ortiq tilni bilganligi haqida aytilgan. Forobiy taʼlim-tarbiyaga bagʻishlagan asarlarida taʼlim-tarbiyaning muhimligi, unda nimalarga eʼtibor berish zarurligi, taʼlim-tarbiya usullari va uslubi haqida fikr yuritadi. «Fozil odamlar shahri», «Baxt-saodatga erishuv toʻgʻrisida», «Ixso-al-ulum», «Ilmlarning kelib chiqishi», «Aql maʼnolari toʻgʻrisida» kabi asarlarida ijtimoiy-tarbiyaviy qarashlari oʻz ifodasini topgan.

(25-rasm)

Forobiy inson kamolotga yolgʻiz erisha olmaydi, boshqalar bilan aloqada boʻlish, ularning koʻmaklashuvi yoki munosabatlariga muxtoj boʻladi, deb hisoblagan. Bunga Forobiy taʼlim-tarbiyani toʻgʻri yoʻlga qoʻyish orqali erishish mumkin, degan. Chunki maqsadga muvofiq amalga oshirilgan taʼlim-tarbiya insonni ham aqliy, ham axloqiy jihatdan kamolotga yetkazadi. Inson tabiat va jamiyat qonun-qoidalarini toʻgʻri bilib oladi va hayotda toʻgʻri yoʻl tutadi, boshqalar bilan toʻgʻri munosabatda boʻladi, jamiyat tartib-qoidlariga rioya qiladi. Forobiy taʼlim-tarbiyaning asosiy vazifasi jamiyat talablariga

javob bera oladigan va shu jamiyat uchun xizmat qiladigan yetuk insonni tarbiyalashdan iborat deb biladi.

Forobiy ta'lim va tarbiyaga birinchi marta ta'rif bergan olim sanaladi. Ta'lim – insonga o'qitish, tushuntirish asosida nazariy bilim berish, tarbiya – nazariy fazilatlarni, ma'lum hunarni egallash uchun zarur bo'lgan xulq normalarini va amaliy malakalarni o'rgatishdir, deb takidlagan.

Forobiyning ta'lim-tarbiya yo'llari, usullari, vositalari haqidagi qarashlari ham qimmatlidir. U insonda go'zal fazilatlar ikki yo'l – ta'lim va tarbiya yo'li bilan hosil qilinadi, degan. Ta'lim nazariy fazilatlarni birlashtirsa, tarbiya esa tug'ma fazilat – nazariy bilimlar va amaliy kasb-hunar, xulq-odob fazilatlarini birlashtiradi, ta'lim so'z va o'rganish bilan, tarbiya esa amaliy ish, tajriba bilan amalga oshiriladi, degan. Insonning kamolotga yetishida ham aqliy, ham axloqiy tarbiyaning o'zaro aloqasi muhim ahamiyat kasb etadi. Forobiy tavsiya etgan ta'lim va tarbiya usullari hozirgi davrda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan.

Abu Rayhon Beruniy (973-1048). Qomusiy olim Abu Rayhon Muhammad ibn Ahmad al-Beruniy X asrning ikkinchi yarmi va XI asrning boshlarida yashagan va ijod qilgan. Abu Rayhon Beruniy Xorazmning Qiyot shahrida dunyoga kelgan. Beruniy xorazm tili bilan birga so'g'diy, forsiy, suryoniy, yunon, qadimgi yahudiy tillarini, hatto qadimgi hind tili - sanskritni ham o'rgangan. U yunon klassik ilmi, astronomiya, geografiya, botanika, matematika, geologiya, tarix, etnografiya, falsafa va filologiya sohalari bo'yicha ham chuqur bilimga ega bo'lgan. Beruniy «Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar» asarini yozgan. Bu asar Beruniy nomini Yaqin va O'rta Sharqqa mashhur qilgan. Beruniy yana «Qimmatbaho toshlarni bilib olish bo'yicha ma'lumotlar to'plami» («Mineralogiya»), «Dorivor o'simliklar haqida kitob» («Kitob as-saydona fi-t-tibb») kabi asarlarni ham yozgan. «Mineralogiya» Sharqdagina emas, Yevropada ham mashhur bo'lgan. Beruniyning ilmiy bilimlarni egallash yo'llari, usullari haqidagi fikrlari hozirgi davr uchun ham dolzarbdir.

Beruniyning asarlarida, o'quvchiga bilim berishda:

- o'quvchini zeriktirmaslik;
- bilim berishda bir xil narsani yoki bir xil fanni o'rgatavermaslik;

- uzviylik, izchillik;
- yangi mazvularni qiziqarli, ko'rgazmali bayon etish kabi jihatlariga e'tibor berish kerakligi uqtiriladi.

Beruniyning inson kamolotida axloqiy tarbiyaning muhim o'rnini ta'kidlashini uning yuqorida qayd etilgan «Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar», «Hindiston», «Mineralogiya», «Kitob as-saydona», «al-Qonuni al-Mas'udiy», «Geodeziya» va boshqa asarlarida ko'rish mumkin. Beruniy fikricha, axloqiylik insonning eng asosiy sifati bo'lishi kerak. Bu xislat birdaniga tarkib topmaydi. U kishilarning o'zaro muloqoti, ijtimoiy muhit - jamiyat taraqqiyoti jarayonida tarkib topadi, degan.

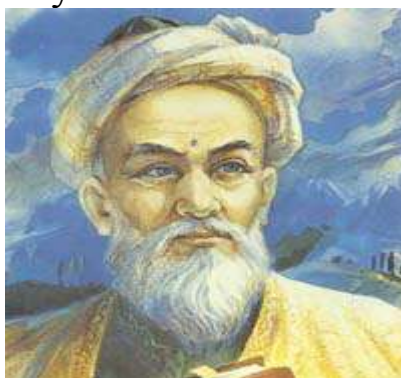
(26-rasm)

Beruniy inson kamolotida uch narsa muhimligini ta'kidlaydi: irsiyat, muhit, tarbiya. Bu hozirgi davr pedagogikasida ham e'tirof etilgan. Yoshlarni tarbiyalashda axloqiy mehnat tarbiyasi, nafosat tarbiyasi, oila tarbiyasi, insonning shaxsiy gigiyenasi muhim ahamiyatga ega, degan olim.

Abu Ali Ibn Sino (980-1037). Jahon tibbiyot fanining buyuk olimlaridan biri Ibn Sino falsafa, adabiyot, musiqa va boshqa ko'p sohalarni mukammal bilgan donishmanddir. Ibn Sinoning ilmiy-pedagogik meroslari beqiyos ko'p. Abu Ali Ibn Sinoning eng mashhur asari «Tib qonunlari» bo'lib, alohida ahamiyat kasb etadi. Bu asar boshqa xalqlar tillariga tarjima qilishgan O'zbek tilida ilk bor 1153-yilda, keyinchalik (1956, 1980, 1993) bir necha bor qayta nashr etilgan. Respublika hukumati va jamoat tashkilotlarining tashabbusi bilan 1980-yilda Buxoroda Abu Ali Ibn Sinoning tavalludiga 1000 yil to'lishi munosabati bilan katta ilmiy anjuman o'tkazilgan. Bunda Ibn Sinoning asarlarida ta'lim-tarbiya va jismoniy tarbiya masalalariga

katta ahamiyat berilganligi takidlangan. Mutafakkir olimning 30 dan ortiq tibbiy asarlari shu kungacha yetib kelgan. Muallifning asarlarida jismoniy tarbiyaning mohiyati, jismoniy mashqlarga oid ilg'or fikrlari va amaliy mashqlar mazmuni uchraydi.

Ibn Sino jismoniy mashqlarning shakli va mazmuni hamda uning mohiyatlarini gigiyena, sog'liqni saqlash va kasalni davolashdagi majmuiy tadbirlarda berib borgan. Ibn Sino ilk bor har bir insonning jismoniy mashqlar bilan qachon va qaysi tartibda shug'ullanishini belgilab beruvchi ta'limni, yani jismoniy mashqlarning klassifikatsiyasini yaratib bergan. Ibn Sinoning fikricha, «Sog'liqni saqlashning asosiy tadbiri - badan tarbiyadir».

(27-rasm)

«Tib qonunlari» kitobning birinchi qismi inson salomatligini saqlash va uni rivojlantirishga bag'ishlangan. Kitobda inson tanasi va uning a'zolari, insonni shakllantirish hamda uning kamolotida yuz beradigan anatomik tuzilishlar, fiziologik va ruhiy jarayonlarning holati, kasalliklarning kelib chiqish sabablari ilmiy jihatdan bayon qilingan.

Ibn Sino o'z asarlarida jismoniy mashqlar kishining yoshiga, jinsiga, sog'lig'i, salomatligiga va kasalligiga qarab, turlicha shakl va uslublarda o'tkazish kerakligi haqidagi tavsiyalari juda muhimdir. Ibn Sino faoliyati va tajribalari asosida bolalik, o'smirlik, yigitlik va qarilik davrlarida kishi jismoniy mashg'ulotga turlicha munosabatda bo'lishi kerakligi masalalari bo'yicha alohida ko'rsatmalar bergan. Bu ilmiy-pedagogik ta'lim merosi jahon xalqlari jismoniy madaniyati rivojlanishiga katta hissa ko'shgan.

Ibn Sino «Badantarbiya kishini chuqur va ketma-ket nafas olishga majbur qiluvchi ixtiyoriy harakat», deb ta'rif bergan. Ibn Sinoning ta'kidlashicha, badantarbiya bilan mashg'ul bo'lmay qo'ygan kishi ingichka og'riq (a'zolarning torayishi) kasaliga uchraydi, chunki

harakatsizlik natijasida uning a'zolari zaiflashadi. U badantarbiya turlarini asosan ikki guruhga ajratgan:

1) odamning ish jarayonlarida qiladigan harakatlari;

2) maxsus badantarbiya harakatlari. Buyuk olim badantarbiya deganda, asosan maxsus badantarbiya harakatlarini nazarda tutgan. Badantarbiya turlari juda ko'p bo'lib, ular tez, nozik, yengil, kuchli va kuchsiz guruhlarga ajratib bergan.

Ibn Sino tortishish, mushtlashish, yoydan oq otish, tez yurish, nayza otish, osilish, bir oyoqda sakrash, qilichbozlik, nayzabozlik va otda yurishlar badantarbiyaning tez bajariladigan turlariga kiritgan. Nozik va yengil turiga arg'imchoq uchish, belanchakda tik yoki yotib uchish, qayiq va kemalarda sayr qilish va boshqa harakatlar kiritgan. Badantarbiyaning kuchli turiga, kishining o'z soyasi bilan olishishi, katta va kichik koptoklar bilan chavgon o'ynash, kurash, tosh ko'tarish, chopayotgan otni jilovidan tortib to'xtatish kabi mashqlarni kiritgan.

Ibn Sinoning tavsiyasiga ko'ra badantarbiya vaqtida tez va shiddatli harakatlar, yengillari bilan doim almashtirib turish, ma'lum bir harakatni uzoq vaqt bajarmaslik uslublari ko'rsatlgan. Turli kasalliklarni davolashda ruhiy ozuqa berish, xursandchilik yo'llarini, ya'ni turli xil sayrlar, sayohatlar, kemalarda suzish, tabiat manzaralaridan bahramand bo'lish omillarini ishlatishni tavsiya etgan.

Ibn Sino har bir a'zoning kasalini tuzatish uchun maxsus harakatlar - jismoniy mashqlarni tavsiya etgan. Bunda uqalash mashqlarini ham ko'zda tutib, ularni quyidagi turlarga bo'lgan:

- gavgani baquvvat qiluvchi kuchli uqalash.
- gavgani yumshatuvchi kuchsiz uqalash.
- ozdiruvchi davomli uqalash.
- gavgani o'stiruvchi mo'tadil uqalash.

Olimning fikricha, uqalash dag'al yoki yengil bo'ladi. Dag'al uqalash dag'al latta bilan amalga oshiriladi. Yengil uqalashni yengil mato bilan bajariladi. Uqalashlar asosan bo'shashgan a'zolami zichlatish, yumshoqlarini qotirish, dag'alini mayin qilish va qattiqlarini yumshatish maqsadida qilinishini bildiradi. Bundan tashqari, badantarbiya bilan bog'liq uqalashlar to'g'risida ham ta'lim beradi: 1) badantarbiyaga tayyorlovchi uqalash; 2) badantarbiyadan keyin qilinadigan uqalash. Uqalash mashqlarining qon aylanish

tizimini tezlatish, nafas olishni yaxshilash, hazm qilish a'zolarining ish faoliyatlarini to'g'ri yo'lga solishda muhim ahamiyat kasb etishi allomaning ilmiy-amaliy ta'limida to'la mazmun topgan.

Ibn Sino salomatlikni saqlashda dam olish, uyqu va me'yorida ovqatlanish hayotiy zaruriyatligini eng asosiy omillardan deb bilgan. Ibn Sinoning badantarbiya haqidagi ta'limida eng asosiy o'rinlardan birida kurash turlari turadi. Kurashning turlari ham bir nechadir. Ulardan biri: ikki kurashuvchining har biri o'z raqibining belbog'idan ushlab tortadi, shu bilan birga kurashuvchi o'z raqibidan qutilishning chorasini qiladi. Ikkinchisi esa qo'yib yubormaslikka harakat qiladi. Boshqa turi: ikki kurashuvchidan biri ikkala qo'li bilan ikkinchisini mahkam quchoqlab o'ziga tortadi va yonga ag'daradi, bu vaqtda birinchi kurashuvchining o'ng qo'li ostidan o'tishi kerak, (kurashuvchilar) goh qadlarini tiklab, goh egiladilar (kurash) turlari yana ko'krak bilan zarbani qaytarish, ikkinchi bir kishining bo'ynidan ushlab egish, bir-birovlarining oyoqlarini o'z oyoqlari bilan chalkashtirib, chalib yoki oyoqlari bilan ikkinchisining oyoqlarini yirib qilinadigan va polvonlar ishlatadigan harakatlar ham kiradi, deb yozgan.

Ibn Sino inson salomatligini jismoniy tarbiya vositalari bilan yaxshilash va uni kamolotga yetkazishda gavdaning har bir qismi uchun maxsus harakatlar borligini aniq misollarda ko'rsatib bergan. Qo'l va oyoq harakatlari, ko'krak va nafas a'zolarining hamda boshqa barcha a'zolarining tabiiy harakatlarini ishga soluvchi mashqlar majmuasini o'z asarlarida mujassamlashtirgan. Bunda tovush-og'iz bo'shli'g'idagi bar-cha a'zolari harakatlantirish, baland-past ovoz chiqarish, tilni chiqarish, tortish, burash, tuflash kabi mashqlarini bergan. Ichki a'zolari ishga tushirish mashqlariga qayiqalarda, arg'imchoqda uchish, belanchakda tebratish, aravalarda yurish va boshqa mashqlarni tavsiya etgan.

Ibn Sinoning jismoniy tarbiyaning eng muhim vositalari sifatida hammomda cho'milish, sovuq suvda cho'milish, suv va ichimliklarni iste'mol qilish, ovqatlanish, uyqu va dam olish tartiblari ham joy olgan. Keksalik davridagi jismoniy tarbiya va umuman safar vaqtlarida fasllarga qarab harakat qilish asoslarini ham ko'rsatgan.

Ibn Sinoning jismoniy tarbiya sohalaridagi ilmiy-pedagogik ta'limotini chuqur o'rganish, uni insonlarning yoshi, jinsi, ijtimoiy turmush sharoitlariga qarab qo'llash usullarini hozirgi davrda ham

ahamiyatga ega. Buning uchun jismoniy tarbiya ta'limini aholi orasida keng targ'ib qilish, uning insonlar salomatligini yaxshilash hamda jismoniy kamolotga erishish mohiyatlarini barcha kishilar ongiga singdirish lozim. Ibn Sinoning turli xil kasalliklarni oldini olish va uni davolashda badantarbiya mashqlaridan foydalanish tajribalarini jahonning barcha tadqiqotchilari va tibbiyot ilmining mutaxassisleri ham ma'qullaydi.

Maxmud Qoshq'ariy Ta'lim va tarbiyaga doir asarlarda jismoniy tarbiya masalalari XII asrda yashab ijod etgan Maxmud Qoshq'ariy nomi bilan mashxur bo'lgan vatandoshimiz Maxmud Ibn Muhammad Qoshg'ariy bundan 900-yil ilgarigi qadimgi turkman, o'g'uzlar, yagmolar, qirg'iz xalqlarining shaharu qo'rg'onlarini, qishlog'u yaylovlarini kezib chiqib, ularning So'z va atamaları to'g'risida lug'at – qomus tuzish niyati bilan turkiy urug'larning so'zlarini to'plabdi. Olim turli xil so'z manolarini o'rgandi, ularni muayyan bir tartibga, solib “Devonu Lug'atit - turk”, ya'ni turkiy so'zlar devonini qariyb olti-yil davomida yozdi. Bu devonda Turkistondan to Termiz shahrigacha va Kaspiy Orol sohillaridan Tyan-Shan tog'i etaklarigacha bo'lgan hududda yashagan xalqlar ota - bobolarining tarixi, o'lkamiz geografiyasi, urug', qabila, elatlarning til xususiyatlarini yozma va og'zaki adabiyotining ko'chmanchi tuyaqushlar, -yilqichilar, cho'ponlar, o'troq Dehqonlar, bog'bon va kosiblarining tirikchilik usullari, so'z talaffuzlari va turli so'z atamalarini o'z davriga nisbatan mukammal va aqlan lol qoldiradigan darajada zukkolik bilan o'rganib chikdi.

(28-rasm)

Maxmud Qoshq'ariy o'zining “Devonu Lug'atit - turk” asarida suvda cho'milish, suv kechish, suvda quvish, sho'ng'ish musobaqalari

Oʻrta Osiyo elatlari oʻrtasida keng tarqalganligi toʻgʻrisida maʼlumotlar beradi.

Maxmud Qoshqʻariy devonining yana bir muhim xususiyati shundaki, yuqorida taʼkidlab koʻrsatilgan sohalardan tashqari, oʻnda xalq oʻyinlarining 150 ga yaqin turlari tilga olinadi va shundan 20 ga yaqin oʻyinlarga tarif beriladi. Olim oʻyin turlari, oʻyinlarning bola va kattalarning yosh xususiyatlariga nisbatan taqsimoti, mashgʻulot, musobaqa turlarini bayon qiladi. Maxmud Qoshqʻariy bayonida oʻyinlar nafaqat jismoniy, balki aqliy mashgʻulotlarga ham boʻlinadiki, ular diqqat bilan oʻrganilishga loyiq. Biz devondan hozirgi sportning (agar shunday atama bilan atash joiz boʻlsa) deyarli koʻp sohasi, shu jumladan kurash ham oʻsha davrlarda, yaʼni XII asrda mavjudligini bilib olamiz.

Oʻrta Osiyoda uy hayvonlarini oʻrgatishda, otdan ulov sifatida, mehnatni yengillashtiruvchi vosita sifatida eng qadim vaqtlardan foydalanib kelingan. Shuning uchun Oʻrta Osiyo xalqlarini ot (uy hayvoni, ulov) siz tasavvur qilishi qiyin. Binobarin xalqning koʻp udumlarida toʻy tomoshalari, “Qiz quvdi”, “Yetib ol”, “Uloq” kabi oʻyin tomoshalarida ot doimo ular hamrohi boʻlib kelgan. Shuningdek, otda yurib ov qilish, ot ustida turib kamon tortish, ot ustida kurash tushish, ot poygasi, koʻp kari singari oʻyinlar Oʻrta Osiyo xalqlari orasida eng qadimdan paydo boʻlgan va ular takomillashib, keyinchalik boshqa xalqlar oʻrtasida ham keng tarqalgan deb qarash haqiqatga yaqinrokdir. Chunonchi, Oʻrta Osiyo xalqlarining harakatdagi milliy oʻyinlarining koʻpchiligi ot bilan amalga oshirilgan. Demak, yaxshi chavandoz, mohir mergan, kuchli pahlavon, alp bahodir degan tushunchalar ham mana shunday, millat oʻyinlar natijasi oʻlaroq yuzaga kelgan, deyish mumkin. Shuning uchun xalqimiz oʻrtasida keng rivojlangan oʻyinlaridan biri – kurashdir.

Jaloliddin ibn Alovuddin Muhammad (1198-1231-yillarda) Xorazm shohlar davlatining soʻnggi hukumdori (1220-1231 y.) mohir sarkarda Jaloliddin hoji (ma-k) boʻlgani uchun Manguberdi nomi bilan atalgan. Keyinchalik bu nom talaffuzda oʻzgarib “Manguberdi” nomi bilan mashhur boʻlib ketgan.

(29-rasm)

Jaloliddin Manguberdi otasining harbiy yurishlarida ishtirok etib, o'zining jasur jangchi, iqtidorli sarkardalik qobiliyatlarini namoyish etgan.

Jaloliddin qorachadan kelgan, o'rta bo'yli, turk lafzli odam edi. Fors tilini ham yaxshi bilardi. Uning botirligiga kelganda shuni aytish kerakki, qaddi-qomati kelishgan kuchli, baquvvat, zabardast, sulton arslonlar orasidagi eng kuchli sher edi. Bir so'zli, kek saqlamaydigan, ochiq ko'ngil to'g'ri odam edi. U jiddiy shaxs edi, hech qachon qo'rqmasdi. Juda nari borsa jilmayib qo'yardi. U adolatsizliklarni yomon ko'rardi. Jaloliddin o'ta qatiyatli, nihoyatda irodali, murakkab vaziyatlarda, taqdirning qaltis sinovlarida o'zini yo'qotib qo'ymaydigan favqulotda mard va botir sarkarda edi.

Jaloliddin Manguberdi – o'zbek xalqi tarixidagi ulug' shaxslardan biridir. Mo'g'ul bosqinchilariga qarshi ko'rsatgan bemisl jasorati va murosasiz kurashi tufayli u buyuk vatanparvar va milliy qahramon sifatida butun Sharqda dong taratdi. Jaloliddinning hayoti nihoyatda qiyin va murakkab sharoitda kechdi, mo'g'ullarning to'xtovsiz hujumlari, tayziqi va tahlikasi ostida bo'lishiga qaramay otasi sulton Alovuddin Muhammad tomonidan boy berilgan, barbod bo'lgan Xorazmshohlar imperiyasini mamlakatning janubiy-g'arbiy qismida Yangidan barpo etadi va vatan mustaqilligini saqlab qolish uchun o'n bir-yil mobaynida bosqinchilarga qarshi matonat bilan kurashda, aql bovar qilmas qahramonliklar ko'rsatdi.

Chingizxon bo'yida turgan Jaloliddinga etib oladi va uning qo'shinlarini o'rab oladi. Shu paytda Jaloliddin daryo yoqasida turgan onasi va haramidagi xotin-qizlarni mo'g'ullar qo'lga tushmasliklari uchun daryoga tashlattirdi. Ular daryoga g'arq bo'ldilar. Jaloliddin mo'g'ullar xalqini tobora siqib kelayotgan va qutulish chorasi qolmagan bir lahzada oti bilan daryoga tik tashlab narigi sohilga suzib o'tdi. Joni omon qolgan Xorazmliklar ham unga ergashdilar.

Jaloliddinning jasorati va qahramonligiga qoyil qolgan Chingizxon o‘z hayratini yashirishda ojiz qoldi va “Bir otaning ana shunday o‘g‘li bo‘lishi lozim” dedi.

Jaloliddin vaqtida armiyani tashkil etgan unsurlarga qator o‘zgartirishlar kiritilgan:

Turkiylarda qadimdan mavjud an’anaga ko‘ra qo‘shin o‘ng va so‘l qanotlarga ajratilgan. Xorazmshohlar davrida qo‘shinga oid boshqaruv ishlari bilan buyuk devonning bo‘lim – devoni arz shug‘ullangan. Davlat xazinasidan olingan mablag‘lar va ularning sarf to‘g‘risidagi barcha yozuvlar shu devonda saqlangan. Xorazmshohlar zamonida ham ikkita tizimi bor edi. Qo‘shinda xizmat qilgan harbiylarning hammasi ma’lum qiymatdagi ikkitalarga ega bo‘lishgan. Xususan katta, kichik sarkardalar, qo‘mondonlar bor edi. Katta ikkitalar hukumdorlarning marhammatiga muvofiq kamayishi yoki yana yiriklashishi mumkin edi. Kichik ikkitalar bo‘lsa o‘zgarmagan. Ular ota meros edi. Ikkita egalari chaqirilgan zahoti o‘z amirlari qanoti ostiga to‘planishar va yurish tugagach, yana o‘z yurtlariga qaytib ketishardi. Xorazmshohlar Yangi bir ulkani zabt etgach u yerdagi yerlar darhol ikkitalarga bo‘linib, mansabdorlar o‘rtasida taqsimlanar va devoni arz daftariga qayd qilinar edi.

Jaloliddin maydon va muqobil janglarda o‘z qo‘shinini an’anaviy bir shaklda, ya’ni o‘ng markaz va sul qanoti saflangan. Markazga uning o‘zi qo‘mondonlik qilgan. Markaz odatda gvardiya qo‘shinlaridan iborat edi. O‘ng va sul qanotlarga xon, malik, amirlar qo‘mondonlik qilishardi. O‘ng va sul qanotlar har holda viloyat qo‘shinlaridan tashkil topar edi.

Jaloliddin maydon janglarida ham, muqobil janglarda ham pistirma qo‘yish usullaridan foydalangan.

Amir Temur (1336-1405) – buyuk davlat va siyosiy arbob, yirik markazlashgan davlat asoschisi, sarkarda. Turon davlatining rivoj topishi va madaniyatning taraqqiy etishida Sohibqiron Amir Temurning faoliyati muhim tarixiy ahamiyatga ega. Sobiq Ittifoq davrida Amir Temurning ijobiy xislatlari va amalga oshirgan tadbirlari tilga olinmagan yoki soxtalashtirilgan, aksincha, u josus, bosqinchi, mustamlakachi, deb tavsiflangan. Biroq, Fransiya, Buyuk Britaniya, Germaniya kabi yirik mamlakatlarda Amir Temur haqida tarixiy dalillar asosida uning ijobiy fazilatlari ta’riflab berilgan.

O‘zbekiston mustaqilligi tufayli Sohibqiron Amir Temurning haqiqiy faoliyati to‘g‘risida xalqimizga to‘la ma‘lumotlar berildi va uning nomi oqlandi. 1996-yilda Amir Temur tavalludining 660 yilligi munosabati bilan xalqaro anjumanlar va tadbirlar o‘tkazildi. Toshkent, Samarqand va Shahrizabzda Amir Temurga bag‘ishlab katta hiyobonlar barpo etildi va uning haykallari o‘rnatildi. O‘zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti I.A. Karimov Sohibqiron Amir Temur haykalining ochilishiga bag‘ishlangan tantanada so‘zlagan nutqlarida uning mohiyatini ochib bergan edi: «Bugun bunyod etilgan bobokalonimiz haykalida teran ramz bor – go‘yoki jahongir tulporining jilovini tortib turibdi, qilichsiz qo‘lini oldinga cho‘zib jahon xalqlariga omonliq sog‘inmoqda, «Kuch - adolatdadir» demoqda.

(30-rasm)

Amir Temur hayoti va faoliyatiga mansub manbalar juda ko‘p. «Temur tuzuklari» ilk bor rus tiliga tarjima qilinib, (1894, 1934) Markaziy Osiyo xalqlariga ham yetib kelgan. U qayta nashr etilmaganligi uchun deyarlik sobiq Ittifoq davrida Amir Temur to‘g‘risida bironta ijobiy baho beruvchi kitob bo‘lmagan. Buyuk davlat arbobi Amir Temur o‘z saltanatini idora qilganligi va jahon xalqlariga Islom dini ma‘rifatini yoyish haqida amalga oshirgan faoliyatlarini «Temur tuzuklari» kitobida bayon qilib bergan.

«Temur tuzuklari»da qo‘shin va askarlarning harbiy-jismoniy tayyorgarlik masalalariga bag‘ishlangan alohida boblari mavjud bo‘lib, bunda piyoda va otda jang qilish, qilichbozlik va nayzabozlik, jangchining harbiy va jismoniy jihatdan tayyorgarligi, eng baland tog‘li joylardan o‘tish, daryolardan o‘tish va h.k. haqida batafsil bayon qilingan. O‘sha davrlardagi piyoda, otda yurish hamda jang qilish

jarayonlari juda murakkab bo'lgan. Bir necha kunlab tinmay piyoda yurish, qilich, nayza, to'qmoq, xanjar va boshqa qurol-aslahalarni ishlatish, dushmanni yengishda oyoq-qo'l, gavda kuchlari, epchillik, tezlik, hushyorlikni talab etgan. Fursat kelganda raqibi bilan yakkama-yakka kurashib, uni yiqitish, taslim qilish uchun qanchadan-qancha amaliy kuch, mahorat, ustomonlik, jasurlik kerak bo'lgan.

Amir Temur o'zining amirlari, vazirlari, mingboshi, yuzboshi, o'nboshi va askar yigitlariga ko'p mashqlarni o'zi o'rgatgan, shogirdlar tayyorlagan. Otda jang qilishda qilich, nayza, kamon-yoy, to'qmoq, kaltak, qamchi, arqon va hokazolardan foydalangan. Bu qurollar bilan jang qilish mahoratiga barcha askarlar mukammal ega bo'lishi shart bo'lgan. Har bir jangchi kuchli, epchil, jasur, mergan bo'lgan. Jangchilar yakkama-yakka ot ustida olishuv, tortishuv, ag'darish kabi harakatlardan ham foydalanganlar. Bu faoliyatlarni ham Amir Temur va uning maxsus sarkardalari jangchilarga o'rgatgan.

Amir Temur dam olish vaqtlarini ov qilish, sahro va tog'larga sayr qilish bilan o'tkazgan. Bunday hollarda otda va piyoda tog'larga chiqish, arqon, tayoqlardan foydalanish usullarini o'ylab topgan. Jangchilarga dam olish bergan paytlarda ularni poyga, kurash, qilichlashish, ko'pkari kabi mashg'ulotlar bilan shug'ullanishga da'vat etgan. Shaharlardagi qal'alarni egallashda narvon, arqondan osilib chiqish, tushish usullaridan keng usullaridan foydalanganlar. B.Ahmedov «Amir Temur» tarixiy romanida tog'dagi yurish va janglar haqida shunday yozgan: «Hammayoq yaxmalak edi. Shuning uchun ba'zilar arqon, narvon vositasida, arqoni yo'qlar sirpanib daraga tushdilar. Hazrat Sohibqiron maxsus o'zi uchun yasalgan bir yuz ellik gazlik cho'p narvon yordamida daraga tushdi... ertasi kuni quyosh tig' urmasdan, yana bir tog' cho'qqisiga ko'tarildilar. Yana ikki kun shu tariqa kechdi». Daryolardan o'tganda esa suzish, qayiq'larni boshqarish, tezkor va katta daryolardan kechib o'tishda havo to'ldirilgan meshlar yordamida keng joylardan suzib o'tish usullaridan foydalanganlar. Amir Temur jangovorlik faoliyatida manzilga to'g'ri yo'l topib borish, yo'lda quyosh, oy, yulduzlardan foydalanishni yaxshi bilgan. Amir Temur faoliyatida harbiy-jismoniy mashqlardan foydalanish eng ustuvor tadbirlardan biri bo'lgan.

Alisher Navoiy (1441-1501-yillar) Navoiy odamlarga istak bildirib: "Har tuning qadr ulubon, har kuning o'lsun navro'z" desa,

Sadriddin Ayniy: “Navro‘zda tabiat jonlanibgina qolmay, inson tabiati ham uyg‘onar edi” deydi.

O‘rta asrda hozir O‘zbekiston hududining turli joylarida “Navro‘z” o‘ziga xos usullarda uyushtiriladigan bo‘ldi. Uni nishonlash vaqti uch kundan tortib, to dalalarda ekin tikish boshlanguncha davom etgan. “Navro‘z” kirishdan oldin joylarda maxsus yig‘inlar bo‘lib unda bayram raisi yoki korfarmoni tayinlangan, tantanalar jadvali: tomoshalar, sayllar, musobaqalar o‘tkazish tadbirlari haqida so‘z borgan.

(31-rasm)

“Navro‘z” odatda bozor qoshidagi maxsus maydonlarda va shahar chekkalaridagi maxsus saylgohlarda uyushtirilgan. Odatda bayramning birinchi kuni quyidagicha bo‘lgan: ertalab bayram boshlangandan keyin, karnay – surnaychi mushriblar, darbozlar va polvonlarning chiqishlari, kun o‘rtasida musiqachilar va boshqa san’atkorlarning ijrolari, kechki payt esa sayllar, xalq o‘yinlari, bazmlar uyushtirilgan.

Kun sayin tomosha va musobaqalar avjga chiqqa boshlagan. Masharabozlar bayramning eng diqqat markazida turgan. Har xil musobaqalar: ko‘pkari, kurash, poyga bayramning kurki sanalgan. Shu bilanbirga “Navro‘z” da bedana, xo‘roz, qo‘chqor urishtirishlar o‘tkazilgan.

Zahriddin Muhammad Bobur (1483-1530) - Temuriylar orasida davlatni idora qilish, madaniy-marifiy jihatdan tarixda katta o‘rin egallagan. Boburiylar sulolasi Hindistonda 300 yildan ortiqroq hukm surgan. Boburning otasi Umarshayx Mirzo Amir Temurning nabirasi, Farg‘ona davlatining hokimi bo‘lgan. Bobur yoshligidan ilm-fanga, she‘riyatga qiziqqan, Dovyurakligi va jasurligi uchun u

yoshligidan «Bobur» (Sher) taxallusini olgan. Otasining vafotidan keyin (1494 y.), 12 yoshida taxtga o'tirgan.

Qisqa qilib aytganda, u taxt uchun bo'lgan kurashlarda mag'lubiyatga uchrab, o'z yaqinlari va askarlari bilan Afg'oniston, Hindistonga yurish qilib, bir umr o'sha yerda hukmronlik qilgan. Bobur o'z hayoti, zamonasi va barcha voqealarni «Boburnoma» asarda yozib qoldirilgan. Unda Hindikush tog'laridan otda uzoq mamlakatlarga o'tgani, tog'u-toshlarda chiniqish uchun yalangoyoq yuigani, kuch- g'ayrat to'plab jang qilgani haqida hikoya qilgan.

(32-rasm)

Buyuk sarkardalar Amir Temur, Zahiriddin Muhammad Bobur va undan keyingi davrdagi hokimlar o'z jangchilarini jang qilish san'atini o'rgatish bilan birgalikda, askarlarni jismonan kuchli, epchil, chaqqon, chidamli bo'lishiga, ularni jangovorlik ruhida tarbiyalashga e'tibor berganlar.

Buyuk sarkarda Amir Temurning yoshlarni harbiy va jismoniy tayyorlashdagi amaliy faoliyatlarini o'rganish bugungi kunda juda dolzarb masalalar qatoriga kiritilgan. Xalqimizning jismoniy madaniyati mazmun jihatdan ijtimoiy-tarbiyaviy sohada o'ziga xos milliy xususiyatlar bilan boyib kelgan. Ularning tarixiy yo'nalishlari va ilmiy-nazariy jihatlarini mukammal o'rganish bugunning dolzarb muammolaridan biridir.

Adabiyotlar

1. Djalilova L.A. Olimpiya harakati tarixi. Darslik. T: ITA-press, 2018.
2. Botirov X.A. Jismoniy tarbiya va sport tarixi. T "O'qituvchi" 1993 y
3. B.B. Ma'murov. Jismoniy tarbiya nazaryasi va metodikasi. Darslik. B. "Durdona" 2019

4. G'.M.Salimov. J.I.Qurbonov. Jismoniy madaniyat nazaryasi va metodikasi. B. "Durdona" 2019

6- Mavzu. Markaziy Osiyo va O‘zbekistonga hozirgi zamon sportining kirib kelishi (XIX asr oxiri – XX asrning boshlari)

Reja:

6.1. XIX asrning oxiri XX asrning boshlarida Markaziy Osiyoda zamonaviy sportning rivojlanishi.

Maktab va gimnaziyalarda jismoniy tarbiya. Ma’rifatparvar jadidchilik harakati namoyandalarining jismoniy tarbiya to‘g‘risidagi fikrlari. A.Avloniyning “Turkiy guliston yoxud axloq” asarida jismoniy tarbiya to‘g‘risidagi qarashlari. Turkistonda ilk sport to‘garaklari va sport jamiyatlarining tuzilishi.

O‘zbekiston mustaqilligi sharoitida sobiq Ittifoq davrida nashr etilgan o‘quv qo‘llanmalar va turli manbalarni o‘iganishda xolisona va tanqidiy yondashishni taqozo etmoqda. Milliy xususiyatlarimizni kamsitish, aholining jismoniy tarbiya va sport bilan shug‘ullanishini ta’minlashda bir tomonlama yondashganlik hodisalari tanqidiy ravishda ifoda etilmagan. Sobiq ittifoq davrida Turkiston o‘lkasidagi tarixiy voqealar ataylab buzib ko‘rsatildi. Chunki chor Rossiyasining bu o‘lkaga turli bahonalar bilan kirib kelishining asosiy sababi bosqinchilik edi. Rossiyaning bosqinchilik yurishi XIX asrning ikkinchi yarmiga to‘g‘ri keladi.

Tarixiy manbalardan ma’lumki, XVI asrdan – XIX asrning birinchi yarmigacha O‘rta Osiyo hududi uchta xonlikka bo‘lingan edi: Buhoro amirligi, Hiva va Qo‘qon xonliklari. O‘zbek xonliklaridagi ijtimoiy va davlat tuzumi feodal tuzumidan iborat edi. Bu davlatlarning boshqaruv shakli feodal monarxiyalardan iborat bo‘lgan.

XVIII-XIX asrlarda xonliklarda qo‘shinlar muntazam armiya tariqasida bo‘lmasdan, balki asosan otliq navkarlardan iborat edi. Navkarlar xon xizmatkorlarining alohida toifasi bo‘lib, soliqlardan ozod qilib qo‘yilar va urush boshlanib qolgan taqdirda butun qurol-yaroqlari va o‘zlarining jangovar otlari bilan kelib, viloyat hokimi yoki bekning qo‘l ostida to‘planishga majbur edilar.

Buxoro amirligida davlat boshqaruvi va qo‘shin. Xonlikda hokimiyat huquqi chegaralanmagan amirlar ixtiyorida bo‘lgan. Jamiyat hayoti shariat qonunlariga asoslangan holda shakllantirilgan edi. Xonlikda shayxulislom katta mavqega ega bo‘lgan. U eng yirik ruhoniylar va sud ishlarining sardori hisoblanib, jamiyatning ma’naviy

hayotini boshqargan. Undan keyingi o'ringda qozikalon (oliy sud) turgan. Shuningdek, qo'shin uchun alohida qozi tayinlangan.

Xonlikdagi qo'shin tuzilishiga doir ayrim ma'lumotlarga ko'ra, u asosan otiqlardan tashkil topib, markaz, o'ng va chap qanotlarga bo'lingan. Markaz harbiy qismining oldingi safida bayroqdor jangchilar turgan. Rus manbalarining ko'rsatishicha, xonlik qo'shinida misdan 13 ta kichkina to'p, yetarli darajada porox bo'lgan. XVIII asrning oxirgi choragiga doir ma'lumotlarga qaraganda, xon 10 ming kishi atrofida qo'shin to'plash imkoniga ega edi. XIX asrning boshlarida cho'yandan yasalgan to'plardan foydalanilgan.

XIX asrning boshlarida yollanma askarlarning soni 19 ming kishiga borib, turli shahar va harbiy istehkomlarda harbiy xizmatni o'taganlar. XIX asrning o'rtalarida esa, harbiy qismlarning soni ancha oshib, to'plardan va miltiqlardan foydalanish nisbatan kuchayib bordi. Qo'shinda askarlarning soniga qarab yuzboshi va mingboshi singari harbiy lavozimlar mavjud edi. Umumiy qo'mondonlikni lashkarboshi ado etgan. Harbiy sarkardalarga qilgan xizmatlari uchun tanho yer tomorqalari tortiq qilingan, oddiy navkarlarga esa xizmatlari evaziga har yili bug'doy, kiyim-kechak va bir oz pul berilgan. Navkarlarning oti o'lib qolsa hazina hisobidan unga boshqa ot berilgan. Navkarlarning bir oz qismidagina piltalari miltiqlar bo'lib, ko'pchiligi nayza va qilichlar bilan qurollangan edi. Hatto, XIX asrning boshlarida ham kamon o'qlar keng tarqalgan edi. Ba'zi navkarlarning temir yoki chirm qalqonlari bo'lib, ular sovut kiyib olishardi.

XIX asrning boshlarida Buxoro amirligida 3600 ga yaqin navkar bo'lgan. Bu navkarlarning bir qismi professional jangchilar bo'lib, otish va nayza uloqtirishda mohir mergan bo'lganlar. Ular Buxoroning o'zida turar edilar.

Buxoroda muntazam qo'shinlar faqat XIX asrning 30-yillarida paydo bo'ldi va ular sarbozlar deb atalardi. 2 ming nafar sarbozlar o'ziga xos kalta, qizil forma mundir kiyib yurar, nayzali miltiq va to'pponchalar bilan qurollangan edilar. Sarbozlar oddiy xalq orasidan tanlab olinar edi. Har yili ularga harbiy yurish va qurolni ishlatish usullari o'rgatilardi. Sarbozlar qo'shini XIX asrning o'rtalarida 80 ga yaqin to'p bilan qurollangan va amirning asosiy kuchi hisoblangan. Sarbozlar shahar tashqarisida, qishloqda oilalari bilan birga yashar va xizmatdan bo'sh vaqtlarida o'z xo'jaliklari bilan shug'ullanardilar. Urush vaqtida qamal va boshqa ishlarni bajarish uchun dehqonlardan

yordamchi lashkarlar – qoracherik olinar edi. Bu majburiyat dehqonlar uchun juda og'ir edi.

Madaniy hayotda ham ancha ishlar qilingan. Xon saroyida nodir asarlarni o'z ichiga olgan kutubxonaning bo'lishi diqqatga sazovordir. Misol tariqida Abdulazizxon va Abdullaxonning kutubxonalarini ko'rsatish mumkin. Bu ilm-ma'rifat dargohida mohir xattotlar va musavvirlar ishlab nodir asarlarni tayyorlash va bezashga alohida ahamiyat berilgan. Adabiyot, tarix va boshqa fanlar sohasida qimmatli asarlar yaratilganligi ma'lum.

Xiva xonligida davlat boshqaruvi va qo'shin. Xonlik taxtida eng ko'p o'tirgan xonlardan biri Sayid Muhammad Rahim II (1865-1910) bo'ldi. Xonlikda davlat tuzilishi Buxoronikidan deyarli farq qilmagan. Xon huquqi chegaralanmagan holda davlatni boshqargan. Undan keyingi eng nufuzli lavozim vazir yoki qushbegi hisoblanib, soliqlarni to'plash va umuman xonning barcha topshiriqlarini bajarish bilan shug'ullangan. Shaharlarni hokimlar va ularning yordamchilari bo'lmish yuzboshilar va oqsoqollar idora qilganlar. Xonlik hayotida shayxulislom (oxun) va mufti salmoqli o'rin egallagan.

Xonlikning qo'shini asosan otliqlardan iborat bo'lib, unga lashkarboshi qo'mondonlik qilgan. Xiva xonligida otliq qo'shin bilan bir qatorda piyoda qo'shini ham bor edi, lekin otliq qo'shinlar piyoda qo'shinlarga qaraganda 8-9 baravar ko'p edi. Xiva xonligida 13 mingdan ko'proq otliq navkarlari bor edi. Navkarlarga qilgan xizmatlari evaziga suvli yerlar berilib, ular soliqlardan ozod qilinardilar.

Askarlar tinchlik paytlarida dehqonchilik va boshqa kasblar bilan shug'ullanganlar. Bunday askarlikka yozilgan kishilar soni XIX asrning 30-yillarida 40 ming kishiga borgan. Askarlik xizmatidagilar soliqlardan va jamoa ishlaridan ozod etilib, har bir kishi yurishda qatnashganligi uchun 5 oltin tanga olgan. Xonning xohishiga ko'ra o'zini ko'rsatgan harbiy lavozimdagilar 10, 20, 50, 100 va undan ko'proq miqdorda oltin tanga olishgan. Biylarga 50 tangadan 100 tangagacha, yuzboshilarga 10 tangadan 20 tangagacha maosh tayinlangan.

Xon saroyida yaxshi qurollangan 1000 kishi xizmat qilgan. Qo'shinning asosiy qismi qilich, o'q-yoy va nayza bilan qurollangan. Oz miqdorda piltalari miltiq va to'plar bor edi. Unda o'zbeklar bilan bir

qatorida turkmanlar, qozoqlar va qoraqalpoqlar xizmat qilganlar. Xiva xonligining qo‘shini harbiy texnika jihatdan ancha orqada edi.

Xonlikda madrasalar qurishga katta e‘tibor qaratilgan. 14 madrasa bunyod etilgan. Mingdan ortiq masjidlar din va xalq xizmatida edi. Maktablarda ham hayot qaynagan. Madrasalarning ko‘pligi savodxonlikning ancha yuqori darajada bo‘lganligidan darak beradi. Xonlikda san‘at sohasida ham olg‘a siljishlar yuz berganligi haqida ma‘lumotlar bor. Bu davrda Xiva xonligi uzoq va mashaqqatli yo‘lni bosib, siyosiy tomondan ko‘proq o‘zaro chiqishmovchiliklar va qonli urushlar girdobida hayot kechirdi. XVIII asr va XIX asrning birinchi yarmida xonlikda birmuncha qulay sharoit yuzaga kelgan bo‘lsada, lekin fan va madaniyatning izchillik bilan rivojlanishiga o‘zaro yo‘l urushlar yo‘l bermadi.

Qo‘qon xonligida davlat boshqaruvi va qo‘shin. Qo‘qon xonligidagi hokimiyatni boshqaruv tartiblari Buxoro va Xiva xonliklaridan deyarli farq qilmagan. Bu yerda ham xon cheklanmagan huquqqa ega bo‘lib, o‘zining xohish-irodasiga ko‘ra ish yuritgan. Qo‘shinda mingboshi, beshyuzboshi, yuzboshi va o‘nboshi lavozimlari bo‘lgan. Uning muayyan qismi muntazam xizmatni o‘tab, ko‘pchiligi tinchlik paytida dehqonchilik, hunarmandchilik va boshqa ishlar bilan shug‘ullangan. Harbiy xizmatni o‘tovchilarga bir ot va egar-jabduq berilgan. Yuzboshi bir yilga – 147 so‘m, ellikboshiga – 98 so‘m, o‘nboshiga – 65 so‘m, oddiy sarbozga – 48 so‘m haq to‘langan. Viloyatlardagi qo‘shin hokim tomonidan ta‘minlangan, poytaxtdagisi hukumat zimmasida bo‘lgan. Qo‘shin qilich, nayza, piltali miltiq va to‘plar bilan qurollangan bo‘lib, harbiy mahorat ancha pastlashib ketgan edi. Ichki o‘zaro to‘qnashuvlar, ayniqsa, Buxoro xonligi bilan urushlar qo‘shinning tinkasini quritgandi.

XIX asr davomida qimmatli tarixiy asarlar yaratildi. 1822-yili Mirza Qalandar Isfaragiy tomonidan «Shohnoma» asari nihoyasiga yetkazildi. Bu manbada xonlikning tarixiga doir qiziqarli ma‘lumotlar keltirilgan.

Xonlikda maktab-madrasalarda savod chiqarish bilan birga diniy va qisman dunyoviy fanlar bo‘yicha mashg‘ulotlar o‘tkazilgan. Ularda ta‘lim va tarbiya olgan kishilar orasidan mashhur shoirlar, olimlar yetishib chiqqan.

Ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot va uchta xonlikda yuzaga kelgan salbiy o‘zgarishlar ular o‘rtasidagi aloqalarning uzilishi, o‘zaro

nizolar, tashqi kuchlarning ta'siri va ichki ziddiyatlar bilan bog'lik bo'lgan. XIX asr boshida yuz bergan ma'lum iqtisodiy jonlanish Afg'oniston, Eron, Xitoy, Misr va Rossiya bilan o'rnatilgan iqtisodiy aloqalarga borib taqaladi. Xonliklarda tashqi mamlakatlar bilan iqtisodiy va diplomatik aloqalarni rivojlantirish bilan birga adabiyot, san'at, tarix va boshqa muhim ijtimoiy fanlar, me'morchilik va hunarmandchilik sohalari ravnaqiga katta e'tibor berilgan.

Xonliklarning ijtimoiy-siyosiy va madaniy hayotiga asketizm (yunoncha *askesis* - his-tuyg'ular ta'siri va dunyoviy hayot tarzidan voz kechish da'vatiga tayangan diniy tamoyil) diniy aqidalariga asoslangan musulmon dini katta ta'sir ko'rsatib kelgan. Xonliklarda ta'lim tizimi faqat diniy o'quv muassasalaridan iborat bo'lgan. Ta'lim muassasalarining asosiy turlariga boshlang'ich ma'lumot beradigan maktab hamda o'rta va oliy diniy ta'lim beradigan madrasalar kirgan edi. Madrasalarda talabalar diniy falsafa, arab tilining grammatikasi, musulmon huquqlari, mantiq ilmlarini o'rganishgan. Maktab va madrasalarda jismoniy tarbiya darslari bo'lmagan. Jismoniy mashq bajarish, hatto serharakat o'yinlar o'ynash ham ruhsat etilmagan. Shunga qaramasdan, xalq o'zlarining milliy o'yinlarini tashkil qilishni davom ettirdi. Kurash, poyga, uloq, darbozlik, akrobatika, harakatli o'yinlar keng tarqaldi. Navro'z, hosil bayrami va boshqa udumlarga bag'ishlangan xalq sayllari hamda katta to'ylarda polvonlarning bellashuvi, mohir chavandozlarning chaqqonligi, darboz o'yinlari, arqon tortishish, tosh ko'tarish kabi o'yin va namoyishlari hammani hayratga solar va juda qiziqarli bo'lgan.

Markaziy Osiyo hududida yashagan ajdodlarimizdan meros qolgan juda ko'p boy manbalar mavjud. Bunday tugamas boyliklar orasida jismoniy madaniyat alohida ahamiyat kasb etadi. Jismoniy madaniyat insonlarni bolalikdan sog'lom qilib o'stirish, ularning jismoniy va madaniy kamolotini ravnaq toptirishi, sog'lom turmush kechirish, mehnat qobiliyatini oshirish, uzoq umr ko'rishga ko'maklashuvchi muayyan faoliyatdir. Bunda ajdodlarimizning ov qurollarini yasash, tog', daryo, cho'llarda vahshiy hayvonlarni tutish uchun kuch-quvvat, epchillik, merganlikni o'rganganlar. Bunda otda turib kamondan o'q otish, nayza sanchish, kurashish, piyoda yugurish, to'siqlardan o'tish, an'anaviy urf-odatlar, ommaviy sayllarda harakatli o'yinlarni tashkil qilish kabi murakkab mashqlarni bajaiganlar. Turli janglarda bu qurollardan mohirona foydalanganlar.

Xalq o'z udumlari va an'analarida kurash, ot o'yinlari, qilichbozlik, darboz, poyga va turli harakatli o'yinlardan foydalanganlar. Bu tadbirlar yoshlarni kuchli bo'lishi, Vatanni sevish, kasbni egallash va uddaburonlikka chorlagan.

Markaziy Osiyoda jismoniy tarbiya doimo an'anaviy hususiyatlarga ega bo'lgan. Jismoniy mashqlar empirik tarzda (yunoncha *empeiria* - tajriba yo'li bilan) vujudga kelgan va ilmga asoslanmagan bo'lsa ham, hamisha chuqur halq an'analarini o'zida saqlab kelgan. Jumladan, milliy jismoniy madaniyat asosini ifodalovchi jismoniy tarbiyaning milliy shakllari, vositalari va uslublari shakllantirilib borilgan.

Markaziy Osiyoda asosan kurash turlari va chavandozlik sport sifatida shakllangan bo'lib, musobaqalar halq bayramlari, milliy sayillar va turli tantanalarda tashkil qilingan. Askarlar harbiy-jismoniy tayyorgarligi milliy jismoniy tarbiya shakllari yordamida amalga oshirilgan va mamlakatni jasurona himoya qilish yo'lida ko'p asrlar davomida to'plangan tajribalar umumlashtirilgan.

XIX asrning ikkinchi yarmida Toshkent, Samarqand va Farg'onada hukm surgan Turkiston general-gubernatorlik hududida jismoniy madaniyat rus madaniyatining tarkibiy qismi bo'lib kelgan va dastavval mahalliy milliy madaniyat bilan uzviy bog'liq bo'lmagan. Shu yillar davomida Turkistonda zamonaviy sport turlari joriy etilmay kelgan va mahalliy millatga mansub aholi tarkibidan etakchi sportchilar etishib chiqmagan. Turkiston general-gubernatori mahalliy millat vakillarining sport jamiyatini tuzishga qat'iy qarshilik qilgan.

XIX asr oxiri – XX asrning dastlabki yillari O'zbekistonda zamonaviy sport turlari kirib kelgan va keng tarqalgan. Bunda rus madaniyati bilan o'rnatilgan aloqalar jismoniy madaniyat va sport tizimida ham kuzatiladi.

Turkiston o'lkasi - O'zbekistonda jismoniy madaniyat va zamonaviy sport tizimining shakllanishi va rivoshlanish tarixini shartli ravishda quyidagi davrlarga ajratish mumkin:

- 1860–1890 yillar – ruslarning dastlab ilmiy ekspeditsiyalar tarkibida, keyin esa rus armiyasi bosqini oqibatida Turkistonga kelishi.

- 1890–1920 yillar – rus aholisini Turkistonga ommaviy ko‘chib kelishi va ular tarkibida mavjud bo‘lgan ko‘plab ziyolilar va pedagoglarning mahalliy aholi o‘rtasida rus madaniyatini shakllantirishlari.
- 1920–1950 yillar – O‘zbekistonda sobiq ittifoq jismoniy tarbiyasi tizimiga asoslangan jismoniy madaniyat va sportni shakllanishi hamda rivojlanishi.

XIX asr oxiri – XX asrning dastlabki yillarida O‘rta Osiyo hududlarida sport turlarining rivojlanishiga real imkoniyatlar paydo bo‘lgan. Rus xalqini Turkiston o‘lkasiga ommaviy ko‘chib o‘tishi, birinchidan zamonaviy sport turlarini rivojlantirishga imkon yaratgan bo‘lsa, ikkinchidan mahalliy aholini jismoniy tarbiya va sport bilan shug‘ullanishiga turtki bergan.

Turkistonda ishlagan ko‘plab pedagog ziyolilar, ayniqsa ularning o‘lkada muqim qolib faoliyat ko‘rsatgan qismi avvalo Turkistonning yirik shaharlarida yashagan evropalik aholi, keyin mahalliy aholi jismoniy madaniyatini shakllanishiga hissa qo‘shganlar. Bu davrda Turkiston o‘lkasi ijtimoiy–iqtisodiy taraqqiyotida ham sezilarli o‘zgarishlar sodir bo‘lgan: birinchidan, O‘rta Osiyoga kapitalizmning kirib kelishi, turli banklar tarmoqlarini tashkil etilishi, zavod va fabrikalar, temir yo‘llarni qurilishi, ikkinchidan - mahalliy ziyolilarning etishib chiqishi va milliy progressiv harakatning faollashishi o‘lka aholisi bilimi va madaniyatini yanada o‘shishiga sabab bo‘ldi. Aynan shu davrda o‘zbek halqi hayoti va turmushida madaniyat sohasiga doir yangiliklar tashviqiy-targ‘ibiy nashr vositalari, jurnallar va kitoblar orqali aholi ongiga singdirila boshladi. O‘lkada ko‘plab sanoat va qishloq ho‘jalik ko‘rgazmalarining o‘tkazilishi nafaqat iqtisodiy aloqalarning o‘rnatilishiga, balki barcha halqlar madaniyatini o‘zaro yaqinlashishiga asos bo‘lgan.

XIX asrning ikkinchi yarmida Turkiston o‘lkasida rus o‘quv yurtlari tizimi yaratildi. 1875 yilda Toshkent, Farg‘ona, Samarqand va boshqa shaharlarda gimnaziyalar tashkil etildi, lekin ularda mahalliy millat vakillarining foizi juda kam edi. Bu o‘quv yurtlarining dasturida jismoniy tarbiya darslari umuman nazardan chetda kolgan edi. Hukumat halq ma‘rifati to‘g‘risida g‘amxo‘rlik qilmas edi. Masalan, 1914 - 1915 yillarda Turkiston halq ta‘limiga o‘lka byudjetining 2,3%, harbiy politsiya apparatini ta‘minlash uchun esa 86,7% ajratilgan.

1914 yilda Turkiston o'lkasida 160 ta maktab bo'lib, ularda 17 ming bola ta'lim olgan. Turkiston o'lkasidagi maktablarda jismoniy tarbiya muvaqqat bo'lib, hech qanday tizimga asos solinmagan, chunki jismoniy tarbiya va sport bo'yicha ishlab chiqilgan maxsus dasturlar bo'lmagan.

1890-yil Turkiston o'lkasining harbiy maktab va bilim yurtlarida gimnastika, qilichbozlik, otish va turli o'yin mashg'ulotlari o'tkazila boshlangan. Bu davrda Turkiston o'lkasidagi ayrim o'quv yurtlarida jismoniy tarbiya joriy qilishga birinchi marta urinib ko'rilgan. Biroq jismoniy tarbiya mashg'ulotlari muntazam o'tkazilmas edi, chunki o'qituvchilar, binolar va jihozlar etishmas edi.

XIX asr oxiri – XX asrning boshlarida Turkistonda milliy ziyolilarning ma'rifatparvar jadidchilik harakati (arabcha jadid – yangi) vujudga kelib, ular tomonidan yangi maqomga hos maktablar tashkil qilingan. Jadidchilar dasturi ta'lim tizimini islohot qilishga qaratilgan bo'lib, quyidagi vazifalarni o'z oldiga qo'ygan edi: yoshlarga amaliy ahamiyatga ega bo'lgan bilimlarni berish; ta'lim sohasida, musulmon maktablaridan farqli o'laroq, o'qitishning yangi zamonaviy shakllarini qo'llash. Yangi usul maktablarida o'rta asr individual o'qitishdan sinflardagi dars tizimiga o'tilgan. Sinflarda geografik haritalar, globuslar va boshqa ko'guzmali qurollar paydo bo'lgan, darslar orasida tanaffuslar kiritilgan, o'quvchilarni urib jazolash bekor qilingan.

Shunga o'hshash barcha o'zgarishlar katta ahamiyatga ega bo'lgan. Biroq bu maktablarda ham jismoniy tarbiya darslari muntazam o'tkazilmagan, faqatgina tanaffuslarda o'qituvchilar rahbarligida harakatli o'yinlar tashkil qilingan.

Abdulla Avloniy (1878-1934). Taniqli o'zbek pedagogi va olimi Abdulla Avloniy Toshkent shahrida, mayda hunarmand-to'quvchi oilasida dunyoga kelgan. XX asr boshlarida O'zbekistonning ijtimoiy-siyosiy hayotida va pedagogik fikrlarning rivojida Abdulla Avloniy alohida o'rin egalladi, butun faoliyati davrida u o'z xalqiga xizmat qiladigan komil insonni yetishtirish, uning ma'naviyatini shakllantirishga alohida e'tibor bergan.

A. Avloniy «Usuli jadid» maktablari uchun 4 qismdan iborat «Adabiyot yohud milliy she'rilar» hamda «Birinchi muallim», «Turkiy guliston yohud axloq», «Ikkinchi muallim», «Maktab gulistoni» kabi darslik va o'qish kitoblari yaratdi. «Turkiy guliston yohud axloq»

asari axloqiy va ta'limiy tarbiyaviy asardir. Asarda insonlarni yaxshilikka chaqiruvchi, yomonliklardan qaytaruvchi ilm-axloq haqida fikr yuritiladi.

Abdulla Avloniy bola tarbiyasini nisbiy ravishda quyidagi 4 bo'limga ajratdi: 1. «Tarbiyaning zamoni». 2. «Badan tarbiyasi». 3. «Fikr tarbiyasi». 4. «Axloq tarbiyasi». «Tarbiyaning zamoni» bo'limida tarbiyani yoshlikdan berish zarurligini, bu ishga hammani: ota-ona, muallim, hukumat va boshqalarning kirishishi kerakligini ta'kidlaydi. «Al-hosil tarbiya bizlar uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidir» deb uqtiradi. Tarbiya xususiy ish emas, milliy, ijtimoiy ishdir. Har bir xalqning taraqqiy qilishi, davlatlarning qudratli bo'lishi avlodlar tarbiyasiga ko'p jihatdan bog'liq, deb hisoblaydi Avloniy.

Tarbiya zurriyot dunyoga kelgandan boshlanib, umrning oxiriga qadar davom etadi. U bir qancha bosqichdan – uy, bog'cha, maktab va jamoatchilik tarbiyasidan tashkil topgan. Avloniy tarbiyaning doirasini keng ma'noda tushuntiradi. Uni birgina axloq bilan chegaralab qo'ymaydi. U birinchi navbatda bolaning sog'ligi haqida g'amxo'rlik qilish lozimligini uqtiradi. Avloniyning fikricha, sog'lom fikr, yaxshi axloq, ilm-ma'rifatga ega bo'lish uchun badanni tarbiya qilish zarur. «Badanning salomat va quvvatli bo'lmog'i insonga eng kerakli narsadir. Chunki o'qumoq, o'qutmoq, o'rganmoq va o'rgatmoq uchun insonga kuchli, kasalsiz jasad lozimdir».

A. Avloniy badan tarbiyasi masalasida bolani sog'lom qilib o'stirishda ota-onalarga murojaat qilsa, bolani fikr tomondan tarbiyalashda o'qituvchilarning faoliyatlariga alohida e'tibor beradi.

Abdurauf Fitrat (1886-1934). Abdurauf Abdurahim o'g'li Fitrat Buxoro shahrida tug'ilgan. «Fitrat» Abduraufning adabiy taxallusi bo'lib, bu so'z tug'ma tabiat, tug'ma iste'dod degan ma'noni anglatadi.

XX asr boshida butun Sharqda bo'lgani kabi Buxoroda ham ijtimoiy fikr taraqqiyotida jiddiy uyg'onish boshlanib, jadidchilik harakati keng yoyiladi. Amir istedodining og'irligi Buxoro jadidlarini maxfiy jamiyat tuzishga majbur qildi. Buxoroda jadidlar «Yosh buxoroliklar» nomi bilan ish olib bordi. A. Fitrat mana shu harakatning rahbarlaridan biri edi. Yosh buxoroliklar o'z faoliyatlarining boshlarida yangi usuldagi maktablar ochib ularda boy hamda kambag'allarning bolalarini o'qitdilar.

Abdurauf Fitrat 1909-yili «Jamiyati hayriya»ning ko‘magida Turkiyaga o‘qishga ketadi. 1913-yil 4 yillik o‘qishdan so‘ng Fitrat Turkiyadan Buxoroga qaytib keladi. U Turkiyadan ilg‘or qarashlar bilan qaytgan edi.

Fitrat 1916-yili «Oila» nomli falsafiy asarini yozadi. Fitrat 1922-23-yillarda Buxoro Xalq Respublikasidan Germaniyaga, Turkiyaga talabalar yuborish, u yerdagi ilg‘or Yevropa ta‘lim-tarbiyasi, ilm-fan, texnika sirlarini o‘rganish, yangi Buxoro Xalq Respublikasi va Turkistonda maorif va madaniyatni rivojlantiruvchi mahalliy kadrlar tayyorlash tashabbuskori va tanlovchilaridan biri bo‘ldi. Leningrad Davlat Dorilfununi 1924-yili Fitratga o‘zbek va tojik mumtoz adabiyotlari namoyondalari to‘g‘risidagi tadqiqotlari uchun professorlik unvonini beradi.

A. Fitratning «Rahbari najot» asari ham to‘la ravishda ta‘lim-tarbiya masalalariga bag‘ishlanadi. Ayniqsa, asarning uchinchi bobi oila, bola tarbiyasi, axloq-odob mavzulariga bag‘ishlangan bo‘lib, bu masalalar hozirgi davrda ham katta ma‘rifiy ahamiyatga egadir.

Fitrat ota-onaning vazifasi o‘z bolalarini yetuk kishilar qilib tarbiyalashlari zarurligini, bunda ayniqsa, 3 tarbiyaga: 1. Jismoniy tarbiya – salomatlik, 2. Aqliy tarbiya – sog‘lom fikrlilik, 3. Axloqiy tarbiya – axloqiy sano, ya‘ni axloqiy poklikka e‘tibor berish kerakligi ta‘kidlangan.

Abdurauf Fitrat jismoniy tarbiyaga, kishining salomat va baquvvat bo‘lib tarbiyalanishiga alohida ahamiyat bergan. U bolani tug‘ilmasdan burun, ona qornidaligidanoq tarbiyani boshlash kerak, chunki shu 9 oy muddatda farzand ona qoni bilan tarbiyalanadi, deb uqtirgan. Keyinroq bola tug‘ilgandan keyin Fitrat bolalarning toza havoda bo‘lishlari, atrof, tabiat go‘zalliklaridan estetik zavq ola bilishlariga ham ahamiyat beradi.

Fitrat bolalarning jismoniy tarbiyasida turli harakatli o‘yinlar katta o‘rin tutishini ham aytib o‘tadi. Ota-onalarga o‘z bolalarining shunday o‘yinlar bilan mashg‘ul bo‘lishlarini ta‘minlashlarini maslahat beradi. U bu o‘yinlar orqali bolaga hayotni o‘rgatish, aqliy va axloqiy tarbiya ham berish mumkin, asosiysi bolani jismonan chiniqtirish, deb biladi. Fitrat yana bolalarning sog‘lom, jismonan yetuk bo‘lishlari uchun tozalikning ahamiyati juda kattaligini tushuntirib, bolalarga shaxsiy gigiyena qoidalariga amal qilishni o‘rgatishni alohida ta‘kidlab o‘tadi.

Abdurauf Fitrat bunday ta'lim va tarbiyani, bolalarga yaxshi sharoitlar yaratib, ularning salomatliklari va yashashlari uchun g'amxo'rlikni faqat jadid maktablari berayotganini, lekin hukmron doiralar bu maktablarga qarshi chiqish bilan birga ular olib borayotgan ilg'or ta'lim-tarbiya usullariga ham qarshi chiqayotganini, bu maktablarni kofir maktabi deb, ularni faoliyat ko'rsatishga qo'yamayotganini ko'rsatib o'tadi. Shu bilan birga, eski maktablarda buning aksi bo'lib, bolalarning salomatliklari, ularning jismonan chiniqishlari uchun hech qanday sharoitlar yaratilmaganligini gapirib o'tadi.

Mustaqillik, demokratiya, ozodlik goyalari Fitratning butun faoliyati va barcha asarlari va maqolalarida bosh maqsad bo'lib qolganligi bilan hozirgi yoshlarimizga, ularning mustaqil O'zbekistonning rivojlantirishlarida ibrat-namunadir.

Jismoniy madaniyat va sport tarihi sohasidagi ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, XIX asr oxiri – XX asrning boshlarida hududda zamonaviy sportning kirib kelishi va rivojlanishi uchun imkoniyatlar paydo bo'lgan.

Turkiston o'lkasi shaharlarida ziyolilar tashabbusi bilan sport klublari va jamiyatlari tashkil qilingan. Sport seksiyalarida shug'ullanuvchilarning asosiy tarkibi harbiy ofitserlar, hizmatchi hodimlar va ziyolilardan iborat edi. Turkiston ziyolilari chet elda dunyoviy ta'lim olgan davrning eng ilg'or ma'rifatli kishilari edi. Ular horijiy davlatlar tajribasi bilan tanishuv hamda ma'rifiy faoliyat natijasida barkamol rivojlanishda inson uchun jismoniy tarbiyaning muhim o'rin egallashini anglab etganlar.

Bu davrda mahalliy aholi uchun yangi bo'lgan evropa madaniyatining asta-sekin kirib kelishi va madaniyatlarning o'zaro ta'siri Turkiston o'lkasining turli hududlarida sportni etarli darajada jadal rivojlanishiga turtki bo'lgan. Jumladan, velosportga qiziqish 1894 y. "Toshkent havaskor velosipedchilar jamiyati"ning (THVJ) tuzilishiga olib kelgan. Jamiyat o'zining nizomini va badallarni to'lash tartibini ishlab chiqqan.

1894 y. 18 sentyabrda shahar hiyobonidagi vaqtinchalik velotrekda velosport bo'yicha birinchi musobaqa o'tkazilgan. 1895 y. Samarqandda velosipedchilar to'garagi va musobaqalar tashkil etilgan. Ularning birinchi musobaqasi 1895 y. 4 iyulda harbiy bo'lim

maydonida o'tkazilgan. Tomoshabinlarning pullik joylaridan yig'ilgan mablag' Samarqand bolalar uyiga o'tkazilgan.

1896 y. 16 aprelda THVJ majlisida Toshkentda velotrek qurish to'g'risidagi qaror qabul qilingan. Velotrek iyul oyida qurib bitirilgan va shu yilning 4 avgustida foydalanishga topshirilgan. Yangi trekda o'tkazilgan birinchi musobaqalarda 4 nafar o'zbek poygachilari ishtirok etgan.

1894-1912 yy. THVJ tashabbusi bilan tashkil qilingan turli musobaqalarda Rossiyaning professional sportchilari ham qatnashgan. Bu yillarda Toshkentga "Havo trekda uchish", "Iblis poygasi", "Velosipedda yong'in" va shunga o'xshash ko'rgazmali chiqishlar bilan professional poygachilar tashrif buyurganlar. Bu davrda jamiyat faoliyati asosan mahalliy zodagonlar, savdogarlar va yuqori harbiy unvon vakillari uchun ko'ngilochar tadbirlarni tashkil etishga qaratilgan bo'lsa-da, velosport rivojida progressiv ro'l o'ynaganini ta'kidlash mumkin.

1895-yil mashhur nemis polvoni Rippel Toshkentga kelib, sirkda o'z kuchi, mahoratini ko'rsatib, hamma tomoshabinlarni qoyil qoldirib yuradi. Uning og'irligi sakkiz yarim pud (133 kg.) bo'lib, sakkiz pudlik cho'yanni ikki qo'li bilan, 16 pudlik cho'yanni kifti bilan ko'tarib tomosha ko'rsatgan. O'sha paytlari Toshkentning Beshyog'och daha, Choqar mahallasida o'tgan Ahmad polvon Topilboy o'g'lining O'rta Osiyoda kurashib, yiqitmagan pahlavoni qolmagan edi. Mehmon Ahmad polvonning dovrug'ini eshitib, u bilan kurashish istagini izhor etgan. Kim yiqilsa, «yonidan 50 so'm beradi», deb garovlashibdi. Shu yil 23 iyunda odamlar sirkda yig'ilishibdi. 28 yoshli Ahmad polvon egnida oq yaxtak, belida belbog' bog'lab o'rtaga chiqadi. «Kim yiqilib, mayib bo'lsa, o'z gardaniga» deb shart ham qo'yiladi. Rippel belida tasma belbog' bilan chiqadi. Ikki polvon bel tutib, o'rtada aylanadi. Sirkda shunday sukunat hukm surardiki, pashsha uchsa ham bilinardi. Ahmad polvonning «Yo pirim» degan nidosi eshitiladi. Shu lahzada yer larzaga kelgandek tuyuldi. Charxpalak bo'lib tushgan Rippel yerda uzala tushib yotardi.

1904-yilda quvalik Xo'ja polvon Toshkentga kelib, «manman» degan polvonlarni bitta qo'ymay yiqitib yurgan. Bu paytlar Ahmad polvon belida yarasi bilan betobroq edi. Nomus kuchlilik qilib, Xo'janing shashtini qaytarmasdan kurashga tushadi. Ahmad polvon Xo'janing belbog'idan ushlab, bir silkitib ko'kragiga bosdida, muallaq

ko'tarib, maydonni aylandi, so'ngra uni sekin yerga qo'yib: «Mehmonsiz, siyladim», degan. Ahmad polvonning olijanoblighi tomoshabinlar olqishiga sazovor bo'ladi. Ahmad polvon 1911-yil fransuz qoidalari bo'yicha o'tkazilgan klassik kurashda Germaniya chempioni Giber ustidan g'alaba qozondi. Bunga o'xshagan polvonlar O'zbekistonning deyarli barcha hududlarida juda ko'p bo'lgan.

1903 y. Toshkentda birinchi tennis maydoni paydo bo'lgan. Uning ko'inishi juda oddiy va to'siqlarsiz bo'lgan. Butun shahar bo'yicha faqatgina bilim yurti o'qituvchisi cheh millatiga mansub Van Drachekda bir nechta tennis to'plari va raketkalari mavjud bo'lib, uning rahbarligida o'quvchilar tennis to'rini to'qib olishgan edi. Keyinchalik tennis Andijon, Buhoro, Qo'qon, Farg'ona shaharlarida ommaviylashgan. XX asrning 30-yy. tennisning rivojlanishiga Moskva shahridan kelgan mutaxassislar katta yordam berganlar.

1904 y. "Toshkent gimnastika va jismoniy mashq havaskorlari jamiyati", 1906 y. esa "Sokol" ("Lochin") engil atletika guruhi tashkil topgan. 1906-yildan boshlab O'rta Osiyoda futbol rasmiy ravishda tarkib topa boshlaydi.

1908 y. Turkistonda professional kurash bo'yicha chempionat o'tkazilgan edi. Bu chempionatda jahonning taniqli kurashchilari rossiyalik Ivan Poddubniy, Ivan Zaikin va b. ishtirok etganlar. Musobaqalar kurashning uch turidan iborat bo'lgan: o'zbek kurashi, rus belbog'li kurashi va frantsuz kurashi.

1909 yilda bu musobaqalarda Rossiyadan Matyushenko va Sokolov, Ispaniyadan Karlos, Frantsiyadan Strobans, Kavkazdan Chuyanidze, Germaniyadan Paulb Ban ishtirok etganlar. 1910 yilda rossiyalik Ivan Lebedev tomonidan tashkil etilgan frantsuzcha kurash musobaqalarida Frantsiya chempioni Shevalye, Turkiya chempioni Qoraahmad ham qatnashganlar. Ular bilan mahalliy polvonlar Ahmad, Azim Ho'ja, Haydar Ali, Abdurahmon Vohitov, Toji Aglaev kurash tushganlar.

1909 y. Toshkentda atletika jamiyati tashkil qilingan. Unung asoschilaridan biri Nikolay Gorizdro og'ir atletikada rekordchi sifatida tanilgan edi. Shu davrlarda Toshkentda dastlabki tennis musobaqalari o'tkazila boshlagan. O'lkamizning ilk tennischi sportchilaridan biri Polina Karfung bo'lgan.

1910 y. Samarqandda – ovchilar jamiyati, Andijonda – "Diskobol" jamiyati tuzilgan. O'sha yili Toshkent va Farg'ona

shaharlarida yugurish, sakrash va uloqtirish, atletizm va b. havaskor to'garaklar tashkil topgan edi. 1911-yildan boshlab esa Farg'ona, Toshkent, Samarqand, Andijon, Qo'qon va boshqa shaharlarda turli xil musobaqalar, o'zaro futbol uchrashuvlari o'tkaziladi.

1911 y. Toshkentda "Okrug gimnastika-qilichbozlik maktabi" ochilgan va unda qilichbozlik, snaryadlar ustida gimnastika bo'yicha instruktorlar tayyorlangan. 1912 y. esa o'quv yurtlari uchun jismoniy tarbiya o'qituvchilarini tayyorlaydigan birinchi gimnastika va harbiy saf kursi ochilgan. Bu maktabda 1912 y. eng yirik saralash musobaqalari o'tkazilib, Stokgol'mda bo'ladigan V Olimpiada o'yinlarida Rossiya jamoasini to'ldirish uchun Turkistondan eng yahshi sportchilar tanlab olingan edi.

1911-1912 yy. Farg'ona va Qo'qonda birinchi futbol jamoalari tashkil qilingan. Keyingi yillarda Turkistonning boshqa shaharlarida ham futbol jamoalari tuzilib, Toshkent, Farg'ona, Samarqand, Andijon va Qo'qon jamoalari o'rtasida shaharlararo uchrashuvlar o'tkazilgan.

1913 y. Turkiston o'lkasida eng yirik sport jamiyati – "Toshkent havaskor sportchilar jamiyati" tuzilgan edi. Jamiyatda futbol, yengil atletika, tennis bo'limlari mavjud edi.

1915-1916 yy. Toshkent gimnaziyasida Turkistondagi birinchi skaut (inglizcha scout – izquvar) guruhlariga asos solingan. Skautlar saf yurish tayyorgarligi bilan shug'ullangan, harakatli o'yinlar, sayrlar tashkil qilganlar. Ta'kidlash joizki, turli sport o'yinlarini targ'ibotchilari qatorida Toshkent, Farg'ona va Turkiston o'lkasining boshqa shaharlariga yozgi ta'tilda kelgan peterburglik talabalar bo'lgan. Ular futbol, engil atletika va boshqa sport turlari bo'yicha musobaqalarning tashqilotchilari ham edilar.

Sport tobora ommalashib borayotganligi sababli sportchilarni tayyorlash uchun ustozlar yetishmasligi juda sezildi. 1915 yilda Toshkentda gimnastika o'qituvchilari tayyorlash bo'yicha birinchi kurs ochildi.

Adabiyotlar.

1. Karimov I.A.. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. - T.: 1998.
2. Buyuk va muqaddassan, mustaqil Vatan. Ilmiy ommabop risola. T.: 2011.

3. Karimov I.A. Oʻrta asr Sharq mutafakkirlari va olimlarining jahon sivilizatsiyasidagi oʻrni va ahamiyati. Xalqaro anjumanda soʻzlagan nutqi. 16 may 2014 y.
4. Avloniy A. Turkiy Guliston yoxud axloq. T.: Oʻqituvchi, 1992.
5. Ziyoyev H. Turkistonda Rossiya tajovuzi va hukmronligiga qarshi kurash. T.: Sharq, 1998.
6. Yoldoshev J., Xasanov S. Jadid tarbiyashunosligi asoslari. T.: 1994.
7. Karimov Sh. Oʻzbekiston tarixi va madaniyati. T.: Oʻqituvchi, 1992.
8. Xoshimov K. Pedagogika tarixi. T.: ”Oʻqituvchi”, 1996.
9. Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat tarixi va boshqarish. T.: 2008.
10. Djalilova L.A. Olimpiya harakati tarixi. Darslik. T: ITA-press, 2018.
11. Botirov X.A. Jismoniy tarbiya va sport tarixi. T ”Oʻqituvchi” 1993 y.
12. B.B.Maʼmurov. Jismoniy tarbiya nazaryasi va metodikasi. Darslik. B. “Durdona ” 2019.
13. Gʻ.M.Salimov. J.I.Qurbonov. Jismoniy madaniyat nazaryasi va metodikasi. B. “Durdona ” 2019.

ILOVALAR

OLIMPIADA O'YINLARI TARIXI Afina (Gresiya). I Olimpiada o'yinlari. 6-15 aprel, 1896 yil

Olimpiada o'yinlari (grekcha *Ilumpiakoi agínes*, fransuzcha *Jeux olympiques*, inglizcha Olimpiya o'yinlari) — Xalqaro Olimpiya Qo'mitasi (XOQ) shafeligida har 4 yilda bir marta o'tkaziladigan eng yirik xalqaro kompleks sport musobaqalari. Olimpiya o'yinlarida qo'lga kiritilgan medal sportdagi eng yuqori yutuqlardan biri hisoblanadi.

Qadimgi Yunonistonda mavjud bo'lgan Olimpiya o'yinlarini o'tkazish an'anasi diniy kultning bir qismi sifatida paydo bo'lgan. Qadimgi Olimpiya o'yinlari yunonlar tomonidan muqaddas joy hisoblangan Olimpiyada o'tkazilgan. O'yinlarning nomi Olimpiyadan olingan. Miloddan avvalgi 776 yildan boshlab, miloddiy 393 yilgacha, jami 292 ta olimpiada o'tkazildi. 293-Olimpiadani o'tkazish Rim imperiyasi imperatori Feodosiy I tomonidan bekor qilindi va Olimpiya o'yinlari butparastlik sifatida taqiqlandi.

Zamonaviy Olimpiya o'yinlari XIX asrning oxirida fransuz jamoat arbobi Per de Kuberten tomonidan qayta tiklandi. Yozgi Olimpiya o'yinlari sifatida ham tanilgan Olimpiya o'yinlari 1896 yildan buyon har 4 yilda bir marta o'tkaziladi, jahon urushlari yillari bundan mustasno.

1924 yilda Qishki Olimpiya o'yinlari tashkil etildi va dastlab yozgi Olimpiya o'yinlari bilan bir yilda o'tkazildi. Biroq, 1994 yildan boshlab, qishki Olimpiya o'yinlarini o'tkazish vaqti yozgi o'yinlar vaqtidan 2 yilga o'zgartirildi.

Olimpiya o'yinlaridan bir necha kun o'tgach, xuddi shu sport inshootlarida nogironlar uchun Paralimpiya o'yinlari o'tkaziladi.

Ilk marotaba Gresiyada tashkillashtirilgan olimpiada o'yinlarida 136 mamalakatdan 311 nafar sportchi ishtirok etdi. (Avstraliya, Avstriya, Bolgariya, Buyuk Britaniya, Vengriya, Germaniya, Gresiya, Daniya, AQSH, Fransiya, Chili, Shvetsariya, Shvetsiya). Ilk marotaba tashkillashtirilgan olimpiada o'yinlarida ayollar ishtiroki ta'qiqlab qo'yilgandi. Ilk olimpiada chempioni amerikalik poygachi Konnoli bo'ldi. Suzish musobaqalarida esa vengriyalik Alfred Xayosh ikki oltin medal bilan g'oliblikni qo'lga kiritdi. Birinchi olimpiada

o‘yinlaridanoq g‘olib sportchining vatani sharafiga madhiyalar yangrashi an‘ana qilib qo‘yildi. Gresiyadagi olimpiada o‘yinlarida AQSHliklar birinchi pog‘onani band etishgan bo‘lsa, mezbonlar ikkinchi, Germaniyaliklar esa uchinchi o‘rinlarni sohibi bo‘lishdi.

<i>Yozgi Olimpiada o‘yini 1896 yil</i>					
O‘rin	Mamlakat	Oltin	Kumus h	Bronz a	Jami
1	AQSH	11	7	2	20
2	Gretsiya	10	17	19	46
3	Germaniya	6	5	2	13
4	Fransiya	5	4	2	11
5	Buyuk Britaniya	2	3	2	7
6	Vengriya	2	1	3	6
7	Avstriya	2	1	2	5
8	Avstraliya	2	0	0	2
9	Daniya	1	2	3	6
10	Shveysariya	1	2	0	3

Parij (Fransiya). II Olimpiada o‘yinlari. 20 may – 28 oktyabr, 1900 yil.

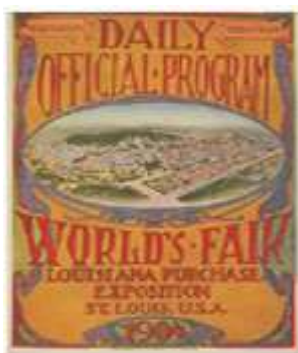

Parijga 24 mamlakatdan 997 nafar sportchi tashrif buyurishdi. Uzoq tortishuvlardan so‘ng nihoyat MOQ rahbarlari Parijda tashkillashtirilgan olimpiada o‘yinlarida ayollarning ham ishtirok etishi uchun imkoniyat berishdi. Ular tennis va golf sport turlari bo‘yicha bahs olib bordilar. Amerikalik Sheyla Kuper tennis musobaqasida raqiblaridan ustun kelib, ayollar o‘rtasida ilk olimpiada chempioni sifatida tarix zarvaraqlaridan o‘rin egalladi. Parijdagi olimpiada o‘yinlarida 20 ta sport turidan 95 ta medallar o‘ynalib, shulardan 26 tasini qo‘lga kiritgan mezbonlar umumjamoaa hisobida birinchi, AQSHliklar ikkinchi, Buyuk Britaniyalik sportchilar esa uchinchi o‘rin sohibi bo‘lishdi. Olimpiyada uyinlarida 20 sport turidan jami5 95 ta medallar jamlanmasi o‘ynaldi.

<i>Yozgi Olimpiada o‘yini 1900 yil</i>	
--	--

O'rn i	Mamlakat	Oltin	Kumush	Bronza	Jami
1	Fransiya	26	41	34	101
2	AQSH	19	14	14	47
3	Buyuk Britaniya	15	6	9	30
4	Aralash jamoa	6	3	3	12
5	Shveysariya	6	2	1	9
6	Belgiya	5	5	5	15
7	Germaniya	4	2	2	8
8	Italiya	2	2	0	4
9	Avstraliya	2	0	3	5
10	Daniya	1	3	2	6

Sent-Luis (AQSH). III olimpiada o'yinlari. 1 iyul - 23 noyabr, 1904 yil.

AQSHga kelish uchun chiptalar narxi baland bo'lganligi tufayli olimpiada o'yinlariga Evropadan bor-yo'g'i 39 sportchigina tashrif buyurdi. 12 mamlakatdan jami 651 nafar sportchi ishtirok etgan yozgi olimpiada o'yinlarida AQSH 500 nafar sportchisi bilan g'oliblik uchun bahs olib bordi. Musobaqalar to'lik mezbon sportchilar tashabbusi ostida o'tdi va ular musobaqalarda o'ynalgan 89 ta oltin medaldan 78 tasini qo'lga kiritib, umumjamoa hisobida raqiblarini ancha ortda qoldirib, birinchi o'rinni egallashdi. Ikkinchi o'rin Germaniyaliklarga nasib etgan bo'lsa, Kubalik sportchilar uchinchi o'rin bilan cheklanishdi. Olimpiyada o'yinlarida 18 sport turidan jami oltin 94 ta medallar jamlanmasi o'ynaldi.

<i>Yozgi Olimpiada o'yini 1904 yil</i>					
O'rni	Mamlakat	Oltin	Kumush	Bronza	Jami
1	AQSH	78	82	79	239
2	Germaniya	4	4	5	13
3	Kuba	4	2	3	9
4	Kanada	4	1	1	6

5	Vengriya	2	1	1	4
6	Buyuk Britaniya	1	1	0	2
7	Aralash jamoa	1	1	0	2
8	Gretsiya	1	0	1	2
9	Shveysariya	1	0	1	2
10	Avstriya	0	0	1	1

London (Buyuk Britaniya). IV olimpiada o'yinlari. 27 aprel - 31 oktyabr, 1908 yil.

Olimpiada o'yinlarida 22 mamlakatdan 2008 sportchi ishtirok etdi. Olimpiada o'yinlarida ilk marotaba Rossiya, Turkiya, Avstraliya (Avstraliya va Yangi Zelandiya terma jamoasi). Olimpiada o'yinlarida g'alaba qozongan Uilyam va Sharlotta Dodlar olimpiya tarixida g'alaba qozongan ilk aka-singillar sifatida kiradigan bo'ldilar. 42 kilometrli marafon musobaqasida ishtirok etgan italyalik Dorando Pietri finish chizig'iga sanoqli metrlar qolganida qoidani buzganligi sababli marafonni tark etishga majbur bo'ldi. Londonda bo'lib o'tgan olimpiada o'yinlarida buyuk Britaniyalik sportchilar birinchi, AQSHliklar ikkinchi, shvesiyaliklar esa uchinchi o'rin sohibi bo'lishdi. Olimpiyada o'yinlarida 22 sport turidan jami 110 ta medallar jamlanmasi o'ynaldi. **(Izoh) 10 kuchli davlatlar.**

<i>Yozgi Olimpiada o'yini 1908 yil</i>					
O'zni	Mamlakat	Oltin	Kumush	Bronza	Jami
1	Buyuk Britaniya	56	51	39	146
2	AQSH	23	12	12	47
3	Shvetsiya	8	6	11	25
4	Fransiya	5	5	9	19
5	Germaniya	3	5	5	13
6	Vengriya	3	4	2	9
7	Kanada	3	3	10	16
8	Norvegiya	2	3	3	8
9	Italiya	2	2	0	4
10	Belgiya	1	5	2	8

**Stokgolm (Shvetsiya) V olimpiada o‘yinlari.
5 may -27 iyun, 1912 yil.**

Olimpiada o‘yinlarida 28 mamlakatdan 2407 sportchi ishtirok etdi. Olimpiada o‘yinlarida ilk marotaba Yaponiya, Misr, Portugaliya mamlakatlari vakillari o‘z omadlarini sinab ko‘rishdi. Umumjamoa hisobida Olimpiada o‘yinlarida quyidagi davlatlar vakillari yuqori pog‘onadan joy egallashdi: **1. Shvetsiya, 2. AQSH, 3. Buyuk Britaniya.** Olimpiyada o‘yinlarida jami 109 ta medallar jamlanmasi o‘ynaldi **Izoh: umumiy ja medalar hisobida**

Yozgi Olimpiada o‘yini 1912 yil

O‘rni	Mamlakat	Oltin	Kumush	Bronza	Jami
1	AQSH	25	19	19	63
2	Shvetsiya	24	24	17	65
3	Buyuk Britaniya	10	15	16	41
4	Finlyandiya	9	8	9	26
5	Fransiya	7	4	3	14
6	Germaniya	5	13	7	25
7	JAR	4	2	0	6
8	Norvegiya	4	1	4	9
9	Vengriya	3	2	3	8
10	Kanada	3	2	3	8

1916 VI olimpiada o‘yinlari Berlinda (Germaniya) tashkillashtirilishi lozim edi. Lekin birinchi jahon urushining boshlanishi olimpiada o‘yinlarini to‘xtatib turishga sabab bo‘ldi.

Antwerpen (Belgiya). VII olimpiada o‘yinlari.14avgust-28 avgust 1920 yil

Olimpiada o‘yinlarida 29 mamlakatdan 2607 nafar sportchi ishtirok etdi. Olimpiada o‘yinlarida ilk marotaba Argentina, Braziliya, CHexoslovakiya, YUgoslaviya kabi mamlakat sportchilari o‘z omadlarini sinab ko‘rdilar. Olimpiya qo‘mitasi qaroriga binoan I jahon urushi sababchisi hisoblangan Germaniya va unga ittifoqdosh bo‘lgan mamlakatlarning olimpiada o‘yinlarida ishtirok etishi ta‘qiqlab qo‘yildi. Shuningdek, Sobiq ittifoq vakillarining ham olimpiada uchrashuvlaridagi ishtiroki ma‘n etildi. Uchta oltin va bitta kumush medalni qo‘lga kiritgan finlandiyalik chopqir Paavo Nurmin Olimpiada o‘yinlarining eng yaxshi sportchisi deb topildi. Musobaqaning yakuniy jadvali quyidagicha ko‘rinish oldi: 1. AQSH, 2. SHvesiya, 3. Buyuk Britaniya. Olimpiyada o‘yinlarida 26 sport turidan jami 154 ta medallar jamlanmasi uynaldi.

<i>Yozgi Olimpiada o‘yini 1920 yil</i>					
O‘rni	Mamlakat	Oltin	Kumush	Bronz a	Jami
1	AQSH	41	27	27	95
2	Shvetsiya	19	20	25	64
3	Buyuk Britaniya	16	15	13	44
4	Finlyandiya	15	10	9	34
5	Belgiya	14	11	11	36
6	Norvegiya	13	9	9	31
7	Italiya	13	5	5	23
8	Fransiya	9	19	13	41
9	Gollandiya	4	2	5	11
10	Daniya	3	9	1	13

Parij (Fransiya) VIII olimpiada o‘yinlari. 4 may - 27 iyul, 1924 yil.

Olimpiada o‘yinlarida 44 mamlakatdan 3089 nafar sportchi ishtirok etdi. Olimpiada o‘yinlarida ilk marotaba Meksika, Polsha, Ruminiya, Urugvay, Filippin kabi davlatlar vakillari qatnasha boshladi. Olimpiya qo‘mitasi germaniyalik sportchilarga olimpiada o‘yinlarida ishtirok etishni bu safar ham ta‘qiqlab qo‘yishdi. G‘oliblikni yana AQSH

vakillari qo‘lga kiritgan bo‘lishsa, fransiyaliklar ikkinchi, finlandiyaliklar esa uchinchi pog‘onadan joy olishdi. Olimpiyada uyinlarida 17 sport turidan jami 126 ta medallar jamlanmasi o‘ynaldi.

<i>Yozgi Olimpiada o‘yini 1924 yil</i>					
O‘rni	Mamlakat	Oltin	Kumush	Bronza	Jami
1	AQSH	45	27	27	99
2	Finlyandiya	14	13	10	37
3	Fransiya	13	15	10	38
4	Buyuk Britaniya	9	13	12	34
5	Italiya	8	3	5	16
6	Shveysariya	7	8	10	25
7	Norvegiya	5	2	3	10
8	Shvetsiya	4	13	12	29
9	Gollandiya	4	1	5	10
10	Belgiya	3	7	3	13

Amsterdam (Gollandiya). IX olimpiada o‘yinlari.17 may-12 avgust, 1928 yil.

Olimpiada o‘yinlarida 46 mamlakatdan 2883 nafar sportchi ishtirok etdi. Ilk marotaba olimpiada o‘yinlarida Malta, Panama kabi mamlakat sportchilari ishtirok etishga muvaffaq bo‘lishdi. 16 yillik tanaffusdan so‘ng nihoyat germaniyalik sportchilar olimpiada o‘yinlarida qatnashish huquqini qo‘lga kiritishdi. Amsterdamda o‘tgan olimpiada o‘yinlarining ochilish marosimida

birinchi marotaba kabutarlar uchirildi, birinchi marotaba ayollar gimnastikasi olimpiada sport turlari qatoridan joy oldi. Qiziqarli uchrashuvlarga boy bo‘lgan bahslarda AQSH vakillari yana bir bor

birinchi o‘rinni qo‘lga kiritgan bo‘lishsa, 16 yillik tanaffusdan so‘ng yana olimpiada o‘yinlarida ishtirok eta boshlagan germaniyalik sportchilar ikkinchi o‘rinni qo‘lga kiritishdi. SHvesiyalik sportchilar uchinchi o‘ringa munosib deb topildi. Olimpiyada uyinlarida 14 sport turidan jami 109 ta medallar jamlanmasi o‘ynaldi.

<i>Yozgi Olimpiada o‘yini 1928</i>					
O‘rni	Mamlakat	Oltin	Kumush	Bronza	Jami
1	AQSH	22	18	16	56
2	Germaniya	10	7	14	31
3	Finlyandiya	8	8	9	25
4	Shvetsiya	7	6	12	25
5	Italiya	7	5	7	19
6	Shvetsariya	7	4	4	15
7	Fransiya	6	10	5	21
8	Gollandiya	6	9	4	19
9	Vengriya	4	5	0	9
10	Kanada	4	4	7	15

Los-Anjeles (AQSH). X olimpiada o‘yinlari. 30 iyul - 14 avgust, 1932 yil.

Bu galgi olimpiada o‘yinlarida 37 mamlakatdan 1332 nafar sportchi o‘z omadlarini sinab ko‘rishdi. Ilk marotaba olimpiada o‘yinlarida Xitoy va Kolumbiyadan tashrif buyurgan sportchilar ham ishtirok etdi. Los-Anjelesda tashkillashtirilgan olimpiada o‘yinlarida ilk marotaba olimpia shaharchasi barpo etildi. X olimpiada o‘yinlarida 41ta olimpiada va 18ta jahon rekordi yangilandi. Mutaxassislar 5 marotaba oltin medalni qo‘lga kiritgan yaponiyalik sportchini Olimpiada sensasiyasi sifatida e‘tirof etishdi. Olimpiadada mezbonlar mehmon davlat vakillaridan ko‘ra ko‘proq medallarni qo‘lga kiritib, birinchi o‘rinni qo‘lga kiritgan bo‘lishsa, italiyaliklar ikkinchi, germaniyaliklar esa uchinchi pog‘onadan joy egallashdi. Olimpiyada uyinlarida 14 sport turidan jami 117 ta medallar jamlanmasi uynaldi.

<i>Yozgi Olimpiada o'yini 1932 yil</i>					
O'rne	Mamlakat	Oltin	Kumush	Bronza	Jami
1	AQSH	41	32	30	103
2	Italiya	12	12	12	36
3	Fransiya	10	5	4	19
4	Shvetsiya	9	5	9	23
5	Yaponiya	7	7	4	18
6	Vengriya	6	4	5	15
7	Finlyandiya	5	8	12	25
8	Buyuk Britaniya	4	7	5	16
9	Germaniya	3	12	5	20
10	Avstraliya	3	1	1	5

Berlin (Germaniya). XI olimpiada o'yinlari. 1-16 avgust, 1936 yil.

THE
XITH OLYMPIC GAMES
BERLIN, 1936

Olimpiada o'yinlarida 49 mamlakatdan 3961 nafar sportchi ishtirok etdi. Ilk marotaba olimpiada o'yinlarida Afg'oniston, Boliviya, Kosta-Rika, Lixtenshteyn, Peru mamlakat vakillari qatnashdi. To'rtta olimpiada rekordini yangilagan nigeriyalik Ouens Olimpiada o'yinlari qahramoni sifatida e'tirof etildi. O'z uyida kechgan olimpiada o'yinlarida germaniyalik sportchilar birinchi o'rinni qo'lga kiritishdi. AQSH va Italiya davlatlari

vakillari esa ikkinchi va uchinchi o'rinlarni bo'lib olishdi. Berlinda o'tkazilgan olimpiada o'yinlari mash'alasi birinchi marotaba quyosh nurlari orqali yoqilib, Gresiyadan Berlingacha bo'lgan masofani sportchilar estafetasi yordamida bosib o'tdi. Olimpiyada uyinlarida 19 sport turidan jami 129 ta medallar jamlanmasi uynaldi.

<i>Yozgi Olimpiada o'yini 1936 yil</i>					
O'rne	Mamlakat	Oltin	Kumush	Bronza	Jami
1	Germaniya	33	26	30	89
2	AQSH	24	20	12	56
3	Vengriya	10	1	5	16
4	Italiya	8	9	5	22
5	Finlyandiya	7	6	6	19
6	Fransiya	7	6	6	19

7	Shvetsiya	6	5	9	20
8	Yaponiya	6	4	8	18
9	Gollandiya	6	4	7	17
10	Shveysariya	1	9	5	15

XII olimpiada o‘yinlari 1940 yil Xelsinkida (Finlyandiya) o‘tkazilishi lozim edi. Ikkinchi jahon urushining boshlanishi olimpiada o‘yinlarini o‘tkazishga to‘sqinlik qildi.

XIII olimpiada o‘yinlari 1944 yil Londonda (Buyuk Britaniya) tashkillashtirilishi lozim edi. Lekin ikkinchi jahon urushining boshlanishi olimpiada o‘yinlarini to‘xtab turishga majbur etdi.

London (Buyuk Britaniya). XIV olimpiada o‘yinlari. 29 iyul - 14 avgust, 1948 yil.

Bu galgi olimpiada o‘yinlarida 59 mamlakatdan 4099 nafar sportchi ishtirok etdi. Ilk marotaba olimpiada o‘yinlarida Birma, Venesuela, Iroq, Eron, Pokiston, Suriya, Seylon, Janubiy Koreya, Yamayka mamlakatidan tashrif buyurgan sportchilar ishtirok etishdi. Ikkinchi jahon urushining bosh sababchilari - Germaniya va yaponiyalik sportchilarning olimpiada o‘yinlaridagi ishtiroki ta’qiqlab qo‘yildi. Ayollar o‘rtasida yugurish musobaqalarining barchasida g‘alaba qozongan gollandiyalik Fransina Blankers-Kun olimpiada o‘yinlari qahramoni sifatida tarix zarvaraqlaridan joy egalladi. Shuningdek, vengriyalik bokschi Laslo Papp ham olimpiada o‘yinlari qahramonlaridan biriga aylandi. Angliyaliklar musobaqada mezbonlik qilishlariga qaramay, hatto kuchli uchlikka ham kira olmadilar. AQSHlik sportchilar esa aksincha, mehmonda harakat qilishgan bo‘lsa-da, boshqa jamoa a’zolaridan ko‘p oltin medallarni qo‘lga kiritib, birinchi o‘rinni egallashdi, shvesiyaliklar ikkinchi, fransuzlar esa uchinchi pog‘onadan joy oldilar. Olimpiyada uyinlarida 17 sport turidan jami 136 ta medallar jamlanmasi uynaldi.

<i>Yozgi olimpiada o‘yini 1948 yil</i>					
O‘rni	Mamlakat	Oltin	Kumush	Bronza	Jami
1	AQSH	38	27	19	84

2	Shvetsiya	16	11	17	43
3	Fransiya	10	6	13	29
4	Vengriya	10	5	12	27
5	Italiya	8	11	8	27
6	Finlyandiya	8	7	5	20
7	Turkiya	6	4	2	12
8	Chexoslovakiya	6	2	3	11
9	Shvetsariya	5	10	5	20
10	Daniya	5	7	8	20

Xelsinki (Finlyandiya).XV olimpiada o‘yinlari. 19 iyul-3 avgust, 1952 yil.

Olimpiada o‘yinlarida 69 mamlakatdan 4925 nafar sportchi qatnashdi. Ilk marotaba olimpiada o‘yinlarida SSSR (300ga yaqin sportchilar bilan), Afrika mamlakatlari, Isroil, Indoneziya, GFR kabi mamlakat sportchilari ishtirok etdilar. Sobiq ittifoq sharafini himoya qilgan Viktor Chukarin marafon musobaqasida 4 ta oltin, 2 ta kumush medalini qo‘lga kiritib, Olimpiada qahramonlaridan biriga aylandi.

Ilk marotaba olimpiada o‘yinlari g‘olibligi ikkita jamoaga nasib etdi. Vengriyaliklar esa Xelsinkida o‘tkazilgan olimpiada o‘yinlarida uchinchi o‘rinni band etishdi. Olimpiyada uyinlarida 17 sport turidan jami 149 ta medallar jamlanmasi uynaldi.

<i>Yozgi Olimpiada o‘yini 1952 yil</i>					
O‘rni	Mamlakat	Oltin	Kumush	Bronza	Jami
1	AQSH	40	19	17	76
2	SSSR	22	30	19	71
3	Vengriya	16	10	16	42
4	Shvetsiya	12	13	10	35
5	Italiya	8	9	4	21
6	Chexoslovakiya	7	3	3	13
7	Fransiya	6	6	6	18
8	Finlyandiya	6	3	13	19
9	Avstraliya	6	2	3	11
10	Norvegiya	3	2	0	5

Melburn (Avstraliya). XVI olimpiada o‘yinlari. 1956 yil, 22 noyabr - 8 dekabr.

Avstraliyada bo‘lib o‘tgan olimpiada o‘yinlarida 67 mamlakatdan 3184 nafar sportchi ishtirok etdi. Avstraliyada jonzotlar orasida tarqalgan kasallik sababli ot sporti o‘yinlari Stokgolmda 11-17 iyun kunlari bo‘lib o‘tdi. XVI olimpiada o‘yinlarida ilk marotaba Keniya, Efiopiya, Uganda, Fidji davlatlari vakillari qatnashishdi. Bundan tashqari, GDR va FRG sportchilari birgalikda musobaqalarda ishtirok etishdi. Sobiq ittifoq tarkibida olimpiada o‘yinlarida engil atletika yo‘nalishida qatnashgan Vladimir Kus 5000 va 10000 metrli marrani birinchilardan bo‘lib bosib o‘tishi natijasida olimpiada rekordini o‘rnatish bilan birga, mutaxassislar tomonidan o‘yinlarining eng yaxshi sportchisi deya e‘tirof etildi. Sobiq ittifoq sportchilari Melburnda tashkillashtirilgan olimpiada o‘yinlarida 37 ta oltin, 29 ta kumush, 32 ta bronza medallari bilan taqdirlanishdi va jamoaviy medallar hisobiga ko‘ra birinchi o‘rin sohibi bo‘lishdi. AQSHlik va avstraliyalik sportchilar esa ikkinchi, uchinchi o‘rinlarni bo‘lib olishdi. Olimpiyada uyinlarida 17 sport turidan jami 145 ta medallar jamlanmasi uynaldi.

<i>Yozgi Olimpiada o‘yini 1956 yil</i>					
O‘rn i	Mamlakat	Oltin	Kumus h	Bronza	Jami
1	SSSR	37	29	32	98
2	AQSH	32	25	17	74
3	Avstraliya	13	8	14	35
4	Vengriya	9	10	7	26
5	Italiya	8	8	9	25
6	Shvetsiya	8	5	6	19
7	Germaniya	6	13	7	27
8	Buyuk Britaniya	6	7	11	24
9	Ruminiya	5	3	5	13
10	Yaponiya	4	10	5	19

Rim (Italiya). XVIII olimpiada o'yinlari. 1960 yil. 25 avgust

11sentyabr. Rimda bo'lib o'tgan olimpiada o'yinlarida 83 mamlakatdan 5348 nafar sportchi ishtirok etishdi. XVIII olimpiada o'yinlarida ilk marotaba Marokash, Birlashgan Arab Amirliklari, San-Marino, Tunis davlatlari vakillari o'z omadlarini sinab ko'rishdi. Sportchilar 76ta olimpiada rekordini yangilashga muvaffaq

bo'ldilar. Sobiq ittifoq vakili YUriy Vlasov, uchta oltin medalni qo'lga kiritgan amerikalik Vilma Rudolf va efiopiyalik marafonchi Abebe Bikilalar Olimpiada o'yinlarining eng yaxshi sportchilari deb topildilar. Ilk marotaba olimpiada o'yinlarida sportchining vafot etishi kuzatildi. Daniyalik velopoygachi K. E. Yensen doping moddasini iste'mol qilishi natijasida vafot etdi. Medallar bo'yicha SSSR sportchilari birinchi o'rinni qo'lga kiritgan bo'lsa, Amerikaliklar ikkinchi, Germaniyaliklar esa uchinchi o'rinni band etishdi. Olimpiyada uyinlarida 17 sport turidan jami 150 ta medallar jamlanmasi uynaldi.

Yozgi Olimpiada o'yini 1960 yil

O'rn i	Mamlakat	Oltin	Kumus h	Bronz a	Jami
1	SSSR	43	29	31	103
2	AQSH	34	21	16	71
3	Italiya	13	10	13	36
4	Germaniya qo'shma jamoasi	12	19	11	42
5	Avstraliya	8	8	6	22
6	Turkiya	7	2	0	9
7	Vengriya	6	8	7	21
8	Yaponiya	4	7	7	18
9	Polsha	4	6	11	21
10	Chexoslovakiya	3	2	3	8

Tokio (Yaponiya). XVIII olimpiada o'yinlari. 10-24 oktyabr, 1964 yil.

Bu galgi olimpiada o'yinlariga ilk marotaba Osiyo qit'asi mezbonlik qildi. Yaponiya poytaxtida o'tgan olimpiada o'yinlarida ishtirok etuvchi davlatlar soni avvalgisiga qaraganda birmuncha ortdi (93 davlat), lekin ishtirokchilar soni kamayib ketdi (5151 kishi). XVIII olimpiada o'yinlarida ilk marotaba Jazoir, Kamerun, Kongo, Senegal, Liviya, Malayziya, Mo'g'uliston va Nepal mamlakatlari sportchilari qatnashdilar. Shuningdek, Tokioda o'tgan olimpiada o'yinlariga ilk marotaba dzyudo sport turi ham kiritildi. Olimpiada o'yinlarida 35ta jahon va 77ta olimpiada rekordi yangilandi. Abebe Bikila olimpiada tarixida marafoncha yugurish bo'yicha qatorasiga ikki marotaba g'alaba qozongan birinchi sportchi bo'lib tarix saxifalaridan o'rin oladigan bo'ldi. Sobiq ittifoq sharafini himoya qilgan Vyacheslav Ivanov esa qatorasiga uchta olimpiada o'yinlarida g'alaba qozondi. Medallar soni bo'yicha SSSR vakillari AQSHlik sportchilardan oldinga o'tib ketgan bo'lsa-da, oltin medallar soni bo'yicha ortda qoldi. Tokioda o'tgan olimpiada o'yinlarida SSSR tarkibida hamyurtlarimizdan Svetlana Babanina, Natalya Ustinova, Sergey Diamidov, Aleksey Koklyushevlar harakat qilishdi. Ilk marotaba Tokiodagi olimpiada o'yinlarini boshqa qit'alarga ham teletranslasiya qilindi va bir milliarddan ortiq kishi bevosita oynai jahon orqali uchrashuvlarni kuzatish imkoniyatiga ega bo'ldilar. Yuqorida aytib o'tganimizdek, sobiq ittifoq vakillari birinchi, AQSHliklar ikkinchi, germaniyalik sportchilar esa olimpiada o'yinlarining uchinchi o'rini sohibi bo'lishdi.

<i>Yozgi Olimpiada o'yini 1964 yil</i>					
O'rni	Mamlakat	Oltin	Kumush	Bronza	Jami
1	AQSH	36	26	28	90
2	SSSR	30	31	35	96
3	Yaponiya	16	5	8	29
4	Germaniya qo'shma jamoasi	10	22	18	50
5	Italiya	10	10	7	27

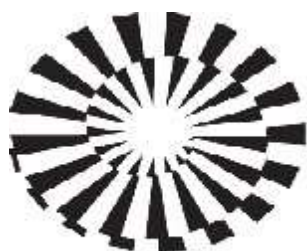
Mexiko. XIX olimpiada o'yinlari. 12-27 oktyabr 1968 yil.

XIX olimpiada o‘yinlariga mezbonlik qilish huquqini Meksika poytaxti qo‘lga kiritdi. Janubiy Amerikada tashkillashtirilgan olimpiada o‘yinlari keskin kurashlarga boy bo‘lib, unda 112 mamlakatdan 5530 nafar sportchilar ishtirok etdi. Mexikodagi olimpiada o‘yinlarida bir nechta Osiyo va Afrika qit’asidan tashrif buyurgan bir nechta mamlakatlar o‘z debyutlarini o‘tkazishdi. SSSR tarkibida bu safargi olimpiada o‘yinlarida hamyurtlarimizdan Svetlana Babanina, Natalya Ustinova, Vera Duyunova, Mixail Koklyushev va Sergey Konovlar ishtirok etishdi. XIX olimpiada o‘yinlari AQSHlik sportchilar tashabbusi ostida o‘tdi, deb bemalol aytsa bo‘ladi. Amerikaliklarning 45 marotaba shohsupaning eng yuqori pog‘onasidan joy egallagani so‘zimizga isbot bo‘la oladi. Sobiq ittifoq sportchilari Mexikodan ikkinchi o‘rin bilan qaytib kelishgan bo‘lsa, germaniyaliklar uchinchi o‘rin bilan chegaralanishdi. Chexoslovakiyalik Vera Cheslavskaya 4ta oltin medallarni qo‘lga kiritib, Olimpiada tarixiga o‘z nomini oltin harflar bilan yozib qo‘yadigan bo‘ldi. Olimpiyada uchinchi o‘rin bilan 20 sport turidan jami 172 ta medallar jamlanmasi uynaldi.

<i>Yozgi Olimpiada o‘yini 1968 yil</i>					
O‘rni	Mamlakat	Oltin	Kumush	Bronza	Jami
1	AQSH	45	28	34	107
2	SSSR	29	32	30	91
3	Yaponiya	11	7	7	25
4	Vengriya	10	10	12	32
5	GDR	9	9	7	25
6	Fransiya	7	3	5	15
7	Chexoslovakiya	7	2	4	13
8	FRG	5	11	10	26
9	Avstraliya	5	7	5	17
10	Buyuk Britaniya	5	5	3	13

Myunxen (Germaniya). XX olimpiada o‘yinlari. 26 avgust - 10 sentayabr 1972 yil.

Munich1972

Germaniyada bo‘lib o‘tgan olimpiada o‘yinlari ayanchli xotiralar bilan yodda qoladigan bo‘di. Sababi “Qora sentyabr” deb nom olgan falastinlik bir guruh teroristlar tayyoragohda isroillik sportchilarni garovga olishadi. Buning natijasida isroillik bir nechta murabbiy va sportchilar hayotdan ko‘z yumishdi. Olimpiada o‘yinlarining ochilish marosimi bir daqiqalik sukut bilan boshlandi. Shundan keyingina sport o‘yinlariga ruxsat berildi. Myunxendagi olimpiada o‘yinlarida 121 mamlakatdan 7170 nafar sportchi ishtirok etdi. Shuningdek, Myunxenda ilk marotaba Albaniya, KHDR va Togo vakillari ham qatnashishdi. SSSR sharafigi hamyurtlarimizdan Vera Duyunova, Elvira Sadi, Aljan Jormuhamedov, Rustam Qozoqov, Nikolay Anfimov va Aleksandr YUdinlar himoya qildilar. Myunxendagi suv havzalarida amerikalik Mark Spis 7 ta oltin medalni qo‘lga kiritib, o‘ziga xos rekord o‘rnatishga muvaffaq bo‘ldi. SSSRlik sport ustalari 50ta oltin medallarini o‘z hisoblariga yozib qo‘yib, olimpiada rekordini yangilashdi. Germaniyada o‘tkazilgan olimpiada o‘yinlarida amerikaliklar SSSR vakillaridan keyingi ikkinchi, mezbonlar esa uchinchi pog‘onani band etishdi. Olimpiyada uyinlarida 23 sport turidan jami 195 ta medallar jamlanmasi uynaldi.

<i>Yozgi Olimpiada o‘yini 1972 yil</i>					
O‘rni	Mamlakat	Oltin	Kumush	Bronza	Jami
1	SSSR	50	27	22	99
2	AQSH	33	31	30	94
3	GDR	20	23	23	66
4	FRG	13	11	16	40
5	Yaponiya	13	8	8	29
6	Avstraliya	8	7	2	17
7	Polsha	7	5	9	21
8	Vengriya	6	13	16	35
9	Bolgariya	6	10	5	21
10	Italiya	5	3	10	18

Monreal (Kanada). XXI olimpiada o‘yinlari. 17 iyul - 1 avgust, 1976 yil Kanadada o‘tkazilgan olimpiada

o‘yinlarida 92 mamlakatdan 6028 nafar sportchi ishtirok etdi. Bu safargi olimpiada o‘yinlarida ilk marotaba Andorra, Yangi Gvineya vakillari ishtirok etishdi. SSSR tarkibida hamyurtlarimizdan Sobirjon Ro‘ziev, Vladimir Fyodorov, 1974 yilda o‘tkazilgan boks bo‘yicha

jahon chempionati g‘olibi Rufat Rixsiev, Valeriy Dvoryaninovlar o‘z omadlarini sinab ko‘rishdi. Hamyurtimiz Rufat Rixsiev kumush medal bilan taqdirlangan bo‘lsa, paxtakorchi V.Fyodorov sobiq ittifok terma jamoasi tarkibida bronza medalni qo‘lga kiritdi. Monrealda bo‘lib o‘tgan olimpiada o‘yinlarida GDR vakillari kutilganidan ham muvaffaqiyatli ishtirok etishdi. Buni ularning AQSH sportchilarini ortda qoldirib, SSSR vakillaridan keyingi ikkinchi o‘rinni qo‘lga kiritgani bilan e’tirof etsa bo‘ladi. Olimpiyada uyinlarida 21 sport turidan jami 198 ta medallar jamlanmasi o‘ynaldi.

Yozgi Olimpiada o‘yini 1976 yil

O‘rn i	Mamlakat	Oltin	Kumush	Bronz a	Jami
1	SSSR	49	41	35	125
2	GDR	40	25	25	90
3	AQSH	34	35	25	94
4	FRG	10	12	17	39
5	Yaponiya	9	6	10	25
6	Polsha	7	6	13	26
7	Bolgariya	6	9	7	22
8	Kuba	6	4	3	13
9	Ruminiya	4	9	14	27
10	Vengriya	4	5	13	22

Moskva (SSSR). XXII olimpiada o‘yinlari. 19 iyul – 3 avgust, 1980 yil.

Moskvada tashkillashtirilgan olimpiada o‘yinlarida AQSH, GFR, YAponiya va yana boshqa o‘nlab davlatlar Sobiq ittifoqning Afg‘onistonga qarshi urush e‘lon qilganligi uchun olimpiada o‘yinlarida ishtirok etmasliklarini bildirishdi. Shunga qaramay, Moskvadagi olimpiada o‘yinlariga 80 mamlakatdan 5179 nafar sportchilar tashrif buyurdi. XXII olimpiada o‘yinlarida 36 ta jahon, 39 ta Evropa rekordlari o‘rnatilishi bilan bir qatorda, 79 marotaba olimpiada rekordlari yangilandi. Sobiq ittifoq sportchilari bir nechta kuchli davlatlarning ishtirok etmaganidan unumli foydalandilar va 80 ta oltin, 69 ta kumush, 46 ta bronza medallarini qo‘lga kiritdilar. Sobiq ittifoq tarkibida harakat qilgan hamyurtlarimiz O‘zbekistonga 13 ta medallar, shu jumladan 4 ta oltin - YUriy Kovshov bitta oltin, bitta kumush, voleybol terma jamoasida ishtirok etgan vakilimiz Larisa Pavlova oltin, Erkin SHagaev oltin medalini qo‘lga kiritdilar. Moskvadagi olimpiada o‘yinlarida Aleksandr Dityatin o‘ziga xos o‘yin ko‘rsatib, 3 ta oltin, 4 ta kumush va 1 ta bronza medallarini qo‘lga kiritdi. Shunday qilib yakuniy jadval quyidagicha ko‘rinish yasadi: 1. SSSR, 2. GDR, 3. Bolgariya. Olimpiyada uyinlarida 21 sport turidan jami 203 ta medallar jamlanmasi o‘ynaldi.

<i>Yozgi Olimpiada o‘yini 1980 yil</i>					
O‘rni	Mamlakat	Oltin	Kumush	Bronza	Jami
1	SSSR	80	69	46	195
2	GDR	47	37	42	126
3	Bolgariya	8	16	17	41
4	Kuba	8	7	5	20
5	Italiya	8	3	4	15
6	Vengriya	7	10	15	32
7	Ruminiya	6	6	13	25
8	Fransiya	6	5	3	14
9	Buyuk Britaniya	5	7	9	21
10	Polsha	3	14	15	22

Los-Anjeles (AQSH) XXIII olimpiada o‘yinlari. 28 iyul – 12 avgust, 1984 yil.

XXIII olimpiada o‘yinlarida Moskvadagi kabi Evropaning bir nechta ko‘zga ko‘ringan davlatlari musobaqalarda ishtirok etishdan bosh tortishdi. Shu jumladan SSSR va GDR vakillari ham musobaqa oldidan ishtirok etmasliklarini bayon qilib chiqishdi. Shunga qaramay, olimpiada o‘yinlarida 140 mamlakatdan 6829 nafar sportchi ishtirok etdi. Kuchli davlat vakillari qatnashmayotganligi tufayli musobaqada AQSH vakillari yaqqol ustunlikka ega bo‘lishdi. Buning natijasi o‘laroq okeanorti sportchilari 83ta oltin, 31ta kumush, 30ta bronza medallarini qo‘lga kiritishdi. Amerikalik sprinter Karl Luis 4 marotaba shohsupaning birinchi pog‘onasidan joy olishga muvaffaq bo‘ldi. Olimpiyada uyinlarida 23 sport turidan jami 221 ta medallar jamlanmasi o‘ynaldi.

Yozgi Olimpiada o‘yini 1984 yil

O‘rni	Mamlakat	Oltin	Kumush	Bronza	Jami
1	AQSH	83	61	30	174
2	Ruminiya	20	16	17	53
3	FGR	17	19	23	59
4	Xitoy	15	8	9	32
5	Italiya	14	6	12	32
6	Kanada	10	18	16	44
7	Yaponiya	10	8	14	32
8	Novaya Zelandiya	8	1	2	11
9	Yugoslaviya	7	4	7	18
10	J. Koreya	6	6	7	19

Seul (Janubiy Koreya) XXIV olimpiada o‘yinlari. 17 sentyabr - 2 oktyabr, 1988 yil.

So‘nggi uch olimpiada o‘yinlaridan farqli ravishda Janubiy Koreyaga 159 mamlakatdan jami 8465 sportchi tashrif buyurdi. Nihoyat, Koreyada bo‘lib o‘tgan olimpiada o‘yinlarida barcha kuchli davlatlar vakillari ishtirok etishdi. XXIV olimpiadadan boshlab katta va kichik tennislar ham kiritildi. Koreyada tashkillashtirilgan olimpiada o‘yinlarida SSSR tarkibida hamyurtlarimizdan 7 nafari munosib ishtirok etib, yurtimizga 2 oltin, 2 ta kumush va bitta bronza medallari bilan qaytib kelishdi. Amerikalik chopqir Florens Griffit-Joyner 100 va 200 metrlarga yugurish bo‘yicha jahon rekordini o‘rnatgan bo‘lsa, uning hamyurti Mett Biondi 5 marotaba shohsupaning eng yuqori pog‘anasidan joy egalladi. GDRlik suzuvchi Kristin Otto esa 6ta oltin medalni qo‘lga kiritdi. Osiyo qit‘asida o‘tkazilgan olimpiada o‘yinlarida sobiq ittifoq terma jamoasi birinchi o‘rinni qo‘lga kiritgan bo‘lsa, GDR vakillari ikkinchi pog‘onadan joy egallashdi. AQSHlik sportchilar esa uchinchi o‘rin bilan chegaralanishdi. Olimpiyada uyinlarida 27 sport turidan jami 263 ta medallar jamlanmasi o‘ynaldi.

<i>Yozgi Olimpiada o‘yini 1988 yil</i>					
O‘rni	Mamlakat	Oltin	Kumush	Bronza	Jami
1	SSSR	55	31	46	132
2	GDR	37	35	30	102
3	AQSH	36	31	27	94
4	J. Koreya	12	10	11	33
5	FGR	11	14	15	40
6	Vengriya	11	6	6	23
7	Bolgariya	10	12	13	35
8	Ruminiya	7	11	6	24
9	Fransiya	6	4	6	16
10	Italiya	6	4	4	14

Barselona (Ispaniya) XXV olimpiada o‘yinlari 25 iyul - 9 avgust 1992 yil.

1991 yil sobiq ittifoq parchalanib ketishi natijasida Barselonada o'tgan olimpiada o'yinlarida mustaqillikka erishgan davlatlar o'z

nomi bilan ishtirok eta olmaganligi uchun ular so'nggi marotaba MDH tarkibida harakat qilishdi. XXV olimpiada o'yinlarida 169 mamalakatdan 9356 nafar sportchi ishtirok etishdi. Bu galgi olimpiada o'yinlariga beysbol sport turi ham kiritildi. Ilk marotaba Barselonada Amerikaning professional basketbolchilar jamoasi "Dream team" ham ishtirok etdi va oltin medallarni qo'lga

kiritdi. MDH tarkibida hamyurtlarimizdan 17 nafari qatnashib, yurtimizga uchta oltin, ikkita kumush va bitta bronza medallari bilan qaytishdi. Gimnastika yo'nalishida ishtirok etgan ukrainalik Vitaliy SHerbo 6 oltin medalni qo'lga kiritib, MDH tarkibida eng yahshi sportchilardan biri deb topildi. Barselonadagi olimpiada o'yinlarida 45ta oltin, 38 ta kumush va 29 ta bronza medallari bilan MDH sportchilari birinchi o'rinni egallashgan bo'lsa, AQSHliklar ikkinchi, nemis vakillari uchinchi pog'onadan joy egallashdi. Olimpiyada uyinlarida 32 sport turidan jami 257 ta medallar jamlanmasi uynaldi.

<i>Yozgi Olimpiada o'yini 1992</i>					
O'rni	Mamlakat	Oltin	Kumush	Bronza	Jami
1	Birlashgan jamoalar(MDH)	45	38	29	112
2	AQSH	37	34	37	108
3	Germaniya	33	21	28	82
4	Xitoy	16	22	16	54
5	Kuba	14	6	11	31
6	Ispaniya	13	7	2	22
7	J. Koreya	12	5	12	29
8	Vengriya	11	12	7	30
9	Fransiya	8	5	16	29
10	Avstraliya	7	9	11	27

Atlanta (AQSH). XXVI olimpiada o'yinlari. 1996 yil.19 iyul - 4 avgust

1996 yilgi olimpiada o‘yinlari yurtimiz tarix zarvaraqlariga zarhal harflar bilan bitib qo‘yiladigan bo‘ldi. Aynan shu yildan e‘tiboran O‘zbekiston terma jamoasi mustaqil davlat sifatida 13 yo‘nalishdagi sport o‘yinlarida 67 nafar vakilimiz bilan sport o‘yinlarida ishtirok etishdi va musobaqalarda qatnasha boshladi. 197 mamlakatdan 10320 nafar sportchi ishtirok etgan olimpiada o‘yinlarida hamyurtlarimiz umumjamoa hisobida 58-o‘rinni egallashdi. Dzyudochimiz Armen Bogdasarov bir-biridan qiyin bir nechta uchrashuvda g‘alaba qozondi va kumush medal bilan taqdirlandi. Bokschimiz Karim To‘laganov bronza medali sohibi bo‘ldi. Atlantada tashkillashtirilgan olimpiada o‘yinlarida ilk marotaba plyaj voleyboli ham kiritildi. Umumjamoa hisobida mezbonlar birinchi pog‘onani band etishgan bo‘lsa, germaniyalik sportchilar doimo peshqadamlar safida yuradigan rossiyaliklarni ortda qoldirib ikkinchi o‘rinni qo‘lga kiritishdi. Olimpiyada uyinlarida 26 sport turidan jami 271 ta medallar jamlanmasi uynaldi.

<i>Yozgi Olimpiada o‘yini 1996 yil</i>					
O‘rni	Mamlakat	Oltin	Kumush	Bronza	Jami
1	AQSH	44	32	25	101
2	Rossiya	26	21	16	63
3	Germaniya	20	18	27	65
4	Xitoy	16	22	12	50
5	Fransiya	15	7	15	37
6	Italiya	13	10	12	35
7	Avstraliya	9	9	23	41
8	Kuba	9	8	8	25
9	Ukraina	9	2	12	23
10	J. Koreya	7	15	5	27
58	O‘zbekiston	0	1	1	2

Sidney (Avstraliya) XXVII olimpiada o‘yinlari. 15 sentyabr – 1oktyabr 2000yil.

Sidneyda o‘tkazilgan olimpiada o‘yinlari o‘zgacha xotiralar bilan yodda qoladigan bo‘ldi. 199 mamlakatdan 10651 nafar sportchi ishtirokidagi olimpiadada o‘yinlarini 220 mamlakatning 16 ming nafar jurnalistlari yoritib borishdi. Undan tashqari 3.7 milliard muxlis to‘g‘ridan to‘g‘ri reportajni ko‘rish imkoniyatiga ega bo‘lishgan bo‘lsa, 25 million kishi internet orqali yangi xabarlar bilan tanishib borishdi. Sidneyga hamyurtlarimizdan 77 nafar sportchi bilan tashrif buyurdi va bitta oltin, bitta kumush, ikkita bronza medalini qo‘lga kiritib, norasmiy hisob-kitoblarga ko‘ra, umumjamoa hisobida 41-o‘rinni band etishdi. Umumjamoa hisobida amerikalik sportchilar Atlantadagi natijalarini takrorlab, yana bir bor birinchi pog‘onani band etishdi, rossiyalik sportchilar ikkinchi pog‘onadan joy egalladilar. So‘nggi paytlarda muvaffaqiyatli ishtirok etayotgan xitoyliklar uchinchi o‘rinni qo‘lga kiritdilar. Olimpiyada uyinlarida 28 sport turidan jami 300 ta medallar jamlanmasi uynaldi.

<i>Yozgi Olimpiada o‘yini 2000 yil</i>					
O‘rni	Mamlakat	Oltin	Kumush	Bronza	Jami
1	AQSH	37	24	32	93
2	Rossiya	32	28	29	89
3	Xitoy	28	16	14	58
4	Avstraliya	16	25	17	58
5	Germaniya	13	17	26	56
6	Fransiya	13	14	11	38
7	Italiya	13	8	13	34
8	Gollandiya	12	9	4	25
9	Kuba	11	11	7	29
10	Buyuk Britaniya	11	10	7	28
35	O‘zbekiston	1	1	2	4

Afina (Gretsiya). XXVIII olimpiada o‘yinlari. 13 avgust – 29 avgust 2004yil.

Gretsiya kadimiy olimpiya o‘yinlarining vatani hisoblanadi. Birinchi zamonaviy olimpiya uyinlari Afinada 1896 yili utkazilgan. 2004 yil XXVIII olimpiya uyinlari Afinada utkazilgandam uzining tarixiy ildizlariga kaytdi. Afina eng kup, 10 625 nafar olimpiada ishtirokchilarini kabul kildi. 201 Davlatdan vakillar Afinaga kelishdi. Birinchi marotaba olimppiya mashalasi barcha kit’alardan olib utildi. Olimpiya uyinlarini 21 500 nafar jurnalistlar ommaviy axborot vosialari orkali yoritib borishdi. Uyinlarni xavfsizligiga 45000 nafar xodim jalb kilindi. Olimpiya kishlogida 16000 dan ortik sportchi va boshka jamoa vakillari yashashdi. Olimpiyada uyinlarida 28 sport turidan jami 301ta medallar jamlanmasi uynaldi. Afinaga hamyurtlarimiz 69 nafar sportchi bilan tashrif buyurdi va munosib ishtirok kilib, 2 ta oltin, 1 ta kumush va 2 ta bronza medalini kulga kiritib umumjamoa hisobida 34-urinni kulga kiritishdi.

<i>Yozgi Olimpiada o‘yini 2004 yil</i>					
O‘rni	Mamlakat	Oltin	Kumush	Bronza	Jami
1	AQSH	36	39	26	101
2	Xitoy	32	17	14	63
3	Rossiya	28	26	36	90
4	Avstraliya	17	16	17	50
5	YAponiya	16	9	12	37
6	Germaniya	13	16	20	49
7	Fransiya	11	9	13	33
8	Italiya	10	11	11	32
9	J. Koreya	9	12	9	30
10	Buyuk Britaniya	9	9	12	30
35	O‘zbekiston	2	1	2	5

Pekin (Xitoy). XIX olimpiada o‘yinlari. 8 avgust – 24 avgust 2008yil.

Pekinda o‘tkazilgan olimpiadada 40 dan ortik jaxon rekordlari va 130 dan ortik olimpiya rekordlari yangilandi Amerikalik suzuvchi Maykl Felps va YAmaykalik sprinter Useyn Bolt uzlarining yukori darajadagi sport natijalarini namoyon kilishdi. Shuningdek 20yoshli janubiy afrikalik Natali dyu Toyt 10 kilometrda suvda suzish buyicha musobakalarda katnashishi barchani xayratlantirdi.

Natali 2001 yili avtohalokatda oyogidan ayrilgan bulib, olimpiya uyinlari tarixida birinchi marotaba olimpiya va Paraolimpiya uyinlari ishtirokchisiga aylandi. Umumiy o‘yinlari o‘zgacha xotiralar bilan yodda qoladigan bo‘ldi. 204 mamlakatdan 11099 nafar sportchi ishtirokidagi olimpiadada o‘yinlarini 220 mamlakatning 16 ming nafar jurnalistlari yoritib borishdi. Olimpiyada uyinlarida 28 sport turidan jami 302 ta medallar jamlanmasi uynaldi Pekinga hamyurtlarimizdan 56 nafar sportchi bilan tashrif buyurdi va bitta oltin, ikkita kumush, uchta bronza medalini qo‘lga kiritib, umumjamoa hisobida 40-o‘rinni band etishdi.

Yozgi Olimpiada o‘yini 2008 yil

O‘rni	Mamlakat	Oltin	Kumush	Bronza	Jami
1	Xitoy	48	21	29	98
2	AQSH	36	38	37	111
3	Rossiya	22	15	22	59
4	Buyuk Britaniya	19	13	16	48
5	Germaniya	16	10	15	41
6	Avstraliya	14	15	17	46
7	J. Koreya	13	10	8	31
8	Yaponiya	9	6	10	25
9	Italiya	8	9	10	27
10	Fransiya	7	16	18	41
40	O‘zbekiston	1	2	3	6

London (Buyuk Britaniya) XXX olimpiada o‘yinlari. 27 iyul – 12 avgust 2012 yil.

Olimpiyada o‘yinlari Londonda uchinchi marotaba o‘tkazildi. Londonga eng ko‘p, 204 Davlatdan 10956 nafar olimpiada ishtirokchilari tashrif buyurishdi. Olimpiyada uyinlarida 31 sport turidan jami 302 ta medallar jamlanmasi uynaldi. Londonga hamyurtlarimiz 53 nafar sportchi bilan tashrif buyurdi va munosib ishtirok kilib, 1 ta oltin, 2 ta bronza medalini qo‘lga kiritib umumjamoaa hisobida 47-o‘rinni qo‘lga kiritishdi.

<i>Yozgi Olimpiada o‘yini 2012 yil</i>					
O‘rni	Mamlakat	Oltin	Kumush	Bronza	Jami
1	AQSH	46	28	29	103
2	Xitoy	38	29	21	88
3	Buyuk Britaniya	29	17	19	65
4	Rossiya	20	19	31	70
5	J. Koreya	13	9	8	30
6	Germaniya	11	19	14	44
7	Fransiya	11	11	13	35
8	Avstraliya	8	15	12	35
9	Italiya	8	9	11	28
10	Vengriya	8	4	6	18
48	O‘zbekiston	1	0	2	3

Rio-de-janeyro (Braziliya) XXXI olimpiada o‘yinlari.

5-21 avgust kunlari Braziliyaning Rio-de-Janeyro shahrida bo‘lib o‘tgan o‘ttiz birinchi yozgi Olimpiya o‘yinlari. Olimpiada futbol turniri ochilish marosimidan ikki kun oldin, boshqa barcha musobaqalar oldidan boshlandi va mamlakatning boshqa shaharlari Belu-Orizonti, Braziliya, Manaus, Salvador va San-Pauluda ham o‘tkazildi.

Bular Janubiy Amerikada bo‘lib o‘tgan birinchi Olimpiya o‘yinlari, 1968-yilda Mexiko shahrida bo‘lib o‘tgan Olimpiadadan keyin Lotin Amerikasida ikkinchi va 2000-yildan beri janubiy yarimsharda bo‘lib o‘tgan birinchi Olimpiya o‘yinlari edi. Olimpiadada rekord miqdordagi medallar to‘plami (306) o‘ynaldi va

rekord miqdordagi mamlakatlar (206), shu jumladan Kosovo va Janubiy Sudan birinchi marta ishtirok etdi.

<i>Yozgi Olimpiada o'yini 2016 yil</i>					
O'рни	Mamlakat	Oltin	Kumush	Bronza	Jami
1	AQSH	46	37	38	121
2	Buyuk Britaniya	27	23	17	67
3	Xitoy	26	18	26	70
4	Rossiya	19	17	19	55
5	Germaniya	17	10	15	42
6	Yaponiya	12	8	21	41
7	Fransiya	10	18	14	42
8	J. Koreya	9	3	9	21
9	Italiya	8	12	8	28
10	Avstraliya	8	11	10	29
21	O'zbekiston	4	2	7	13

Tokio (Yaponiya) XXXII olimpiada o'yinlari.

2021-yil 23-iyuldan 8-avgustgacha Yaponiyaning Tokio shahrida bo'lib o'tgan o'ttiz ikkinchi yozgi Olimpiya o'yinlari. Dastlab ular 2020-yilda bo'lib o'tishi kerak edi, ammo COVID-19 pandemiyasi tufayli ular bir yildan so'ng bo'lib o'tdi (2020-yil 24-martga qoldirish to'g'risidagi qaror Xalqaro Olimpiya qo'mitasi tomonidan e'lon qilingan edi).

Shu bilan birga, o'yinlar marketing maqsadlarida "2020" prefiksini saqlab qoldi. Bular favqulodda vaziyatlar tufayli bekor qilingan o'rniga qoldirilgan birinchi Olimpiada o'yinlari, shuningdek, tarixda g'alati yilda o'tkazilgan birinchi Olimpiya o'yinlari va stadionlarda tomoshabinlarsiz o'tkazilgan birinchi Olimpiya o'yinlari edi.

O'yinlarni o'tkazish uchun rasmiy arizalar 2011-yil 1-sentabrgacha topshirilgan. 2012-yil 23-may kuni Xalqaro Olimpiya qo'mitasi Madrid, Istanbul va Tokio rasmiy nomzodlar bo'lib qolishini e'lon qildi. 2013-yil 7-sentabrda Buenos-Ayresda bo'lib o'tgan XOQ o'zining 125-sessiyasida Olimpiada poytaxtini e'lon qildi.

2021-yilning 20-martida Tokiodagi Olimpiya va Paralimpiya o'yinlariga xorijlik tomoshabinlar kiritilmasligi, avval sotib olingan chiptalar pullari qaytarilishi e'lon qilindi. Mahalliy tomoshabinlarga ham Tokiodagi musobaqalarga ruxsat berilmadi. Ochilish marosimiga atigi 950 nafar VIP, jumladan, dunyoning 15 davlati va xalqaro tashkilotlar rahbarlari kiritildi.

<i>Yozgi Olimpiada o'yini 2020 yil</i>					
O'rni	Mamlakat	Oltin	Kumush	Bronza	Jami
1	AQSH	39	41	33	113
2	Xitoy	38	32	18	58
3	Yaponiya	27	14	17	58
4	Buyuk Britaniya	22	21	22	65
5	Rossiya Olimpiya qo'mitasi	20	28	23	71
6	Avstraliya	17	7	22	46
7	Niderlandiya	10	12	14	36
8	Fransiya	10	12	11	33
9	Germaniya	10	11	16	37
10	Italiya	10	10	20	40
32	O'zbekiston	3	0	2	5

Glossariy

№	Atamaning O'zbek tilida nomlanishi	Atamaning Rus tilida nomlanishi	Atamaning Ingliz tilida nomlanishi	Atamaning ma'nosi
	Agon	АГОН	Agon	Qadimgi yunon o'yinlarida bellashuv
	Agonistika	АГОНИСТИКА	Agonistika	Qadimgi yunon o'yinlarida musobaqaga tayyorgarlik
	Efeb	ЭФЕБ	Efeb	Qadimgi yunon harbiy askari
	Palestrika	Палэстрика	Palestrika	Qadimgi yunon gimnastikasining qismi

				bo'lib, unning asosini kurash mashqlarini tashkil qilgan
	Stadiy	Стадий	Stadiy	Qadimgi yunon o'yinlarida yugurish (192m 27sm)
	Stadiodrom	Стадиодром	Stadiodrom	Qadimgi yunon o'yinlarida 175metrdan 192,27metrgacha masofaga yugurish
	Pentatlon (beshkurash)	Пятиборцев	Pentatlon	Qadimgi yunon o'yinlarida yugurish, sakrash, nayza va disk uloqtirish, kurashdan iborat bo'lgan mashqlar
	Pankration	Панкратион	Pankratio	Qadimgi yunon o'yinlarida kurash va qo'l jangidan iborat bo'lgan mashqlar
	Pedotrib	Педотриб	pedotrib	Qadimgi yunon o'yinlarida murabbiy
10.	pedonom	Педоном	pedonom	Yosh spartaliklarning tarbiyachilari
11.	Olimpionik	Олимпиик	olimpionik	Qadimgi olimpiya o'yinlardagi g'oliblar
12.	Olimpiada	Олимпиада	Olympics	Olimpiya o'yinlari
13.	Ellanodik	Элланодик	Ellanodik	Qadimgi yunon o'yinlardagi hakamlar
14.	Gumanist	Гуманист	humanist	O'rta asrlarida insonparvar marifatchilar
15.	Skaut	Разведка	Scout	XIX asr oxiri XX asr boshlarida yoshlar harbiy-sport tashkilotining a'zosi
16.	Olimpiya xartiyasi	Олимпийская Хартия	Olympic Charter	XOQning asosiy hujjati
17.	olimpizm	Олимпийские игры	Olympic Games	Olimpiya harakatini asosiy g'oyasi, ya'ni sport, madaniyat va ta'limni bog'liqligi

3.	Gimnastika	Гимнастик а	Gymnasti cs	Yunoncha “gimnos” soʻzidan ke-lib chiqqan boʻlib “yalangʻoch” degan maʼnoni anglatadi
4.	mashq	Упражнени я	exercise	Харакатlar,harakat faoliyatlari, shuningdek harakat faoliyatining murakkab turlari, boʻlib ular jismoniy tarbiya vazifalarini hal etish uchun vositada tanlab olingan. “Mashq” atamasini harakat faoliyatini bir necha bor takrorlash jarayonini ifodalash maʼnosida ham qoʻllaniladi.
5.	Harakat faoliyati	Двигатель- ной активность	Action activity	Deb harakatni bajara olish uni takomillashtirish va koʻnikmani vujudga keltirishga aytiladi
6.	Jismoniy tarbiya	Физическо е воспитание	Physical Education	Jismoniy kamolotga erishishga yoʻnaltirilgan pedagogik jarayondir.
7.	Jismoniy tayyorgarlik	Физическа я подготовка	Physical traihig	U aniq kasb xususiyatiga koʻra oʻtkaziladigan jismoniy mashq-larning vazifalari, vositalari, oʻkazish metodikasining oʻziga xosligi bilan xarakterlanadi.
8.	Jismoniy taʼlim	Физическа я воспитания	Physical Education	Jismoniy tarbiyaning maxsus bilimlar,harakat koʻnikma va malakalarini egallashdan iborat bir turi.
9.	Sport	Спорт	sports	Bu musobaqa jarayonida namoyon boʻladigan,u yoki bu jismoniy mashq turida eng yuqori natijaga erishishga

				yoʻnaltirilgan maxsus faoliyatdir.
5.	Chidamlilik	Вынос- ливостъ	durability	Biror –bir faoliyatda toliqishga qarshi tura olish qobiliyatidir.
6.	Musoba- qalashmoq	Соревно- ваться	to compete	Ikki jamoa oʻrtasida bellashuv
7.	jismoniy madaniyat	Физическа я культура	physical culture	Bu jismoniy kamolotga erishishga yoʻnaltirilgan pedagogik jarayondir.
8.	Jismoniy rivojlanish	Физическа я развития	Physical develop- ment	Bu kishi organizmi shakl va funksiyalarining oʻzgarish jarayonidir.

TEST NAZORATI

1. Qadimgi Olimpia o'yinlari 1-marta qachon va qaerda o'tkazilgan edi?
a) Mil.av 776 y Olimpiada
b) Mil.av 394 y Rimda
c) Mil.av 408 y Spartada
d) Mil.av 588y Afinada
2. O'yin jismoniy mashqlar biologik omillardan emas, balki odamlarning mehnat faolyatidan kelib chiqqanini ilmiy isbotlab bergan olim?
a) G.V. Plexanov
b) Maksimov
c) Sheterenberg
d) Nering
3. Qaysi chet el olimlari jismoniy tarbiya, hayvonlarning o'yinidan kelib chiqqan degan g'oyani ilgari surgan edi?
a) Leturno, Byuxer, SHiller, Spiner
b) Espinas, Gros, Tomas Baga
c) Shiller , Spiner, X.A. Samaranch
d) P.D. Kuberten, Vikelas, Espinas
4. Qadimda disk uloqtirishda qaysi o'simlikdan foydalanilgan ?
a) Kaktusdan oval shaklda bo'lgan
b) Yog'och bo'lagidan to'rt burchak shaklda bo'lgan
c) Daraxtlar po'stidan aylana shaklda bo'lgan
d) To'g'ri javob yo'q.
5. Qadimgi olimpiya o'yinlarining dastlabki musobaqalari qanday sport turlaridan iborat bo'lgan?
a) Yugurish
b) Ankraton
c) Pentatlon
d) Kurash
6. Qadimgi milliy o'yinlarni aniqlang
a) Ko'pkari,eshak mindi. Dorboz
b) Futbol, gimnastika eshak mindi.
c) Dorboz, qilichbozlik
d) Yugurish sakrash uloqtirish
7. O'zbekistonga hozirgi zamon sport turlari qachon kirib kelgan?
a) 18 asr oxirlarida
b) 19 asr boshlarida

- c) 16 asr oxirlarida
- d) 17 asr oxirlarida

8. Jismoniy tarbiya va sport tarixining asosiy manbalari....?

- a) **Jismoniy tarbiyaga oid arxeologik topilmalar va etnografik ma'lumotlar; arxiv xujjatlari, qulyozmalar, ro'znomalar va h.k.**
- b) Ta'sviriy san'at yodgorliklari, badiiy asarlar, kino, foto, fotomateriallar
- c) Jismoniy tarbiya to'g'risidagi xukumat karorlari, konun va farmonlari, buyuk davlat arboblarning asarlari
- d) Jismoniy tarbiya va sportni rivojlanishi to'g'risidagi amaliy ma'lumotlar

9. Jismoniy tarbiya va sport tarixining asosiy davrlari....?

- a) **Qadimgi dunyo jismoniy tarbiyasi, o'rta asrlar davrida jismoniy tarbiya va sport, yangi davrda JT va S, eng yangi davrda JT va S.**
- b) Ibtidoiy jamoa davrida jismoniy tarbiya, quldorlik davrida, hozirgi davr jismoniy tarbiyasi va sporti
- c) Qadimgi zamon va hozirgi zamon jismoniy tarbiyasi
- d) Quldorlik, feodalizm, kapitalizm, sotsializm davrlarida jismoniy tarbiya va sport

10. Turkiston o'lkasida hozirgi zamon sport turi bo'yicha tuzilgan birinchi sport jamiyati?

- a) **Toshkent sport xavaskorlari jamiyati**
- b) Toshkent xavaskor velosipedchilar jamiyati
- c) Sokol engil atletika guruxi
- d) Olimpiya sport jamiyati

11. Markaziy osiyoda jismoniy tarbiyani kelib chiqishining asosiy omillari nimalardan iborat?

- a) **Mehnat faoliyati, ongini rivojlanishi, harakatlarga tabiiy ehtiyoj**
- b) Yosh avlodni jismoniy tarbiyalash
- c) Harbiy jismoniy tayyorgarlik
- d) Diniy marosim tarzidagi o'yinlar, raqslar

12. Birinchi butun O'zbekiston spartakiadasi qachon o'tkazilgan?

- a) **1927 yil**
- b) 1920 yil
- c) 1924 yil
- d) 1926 yil

13. Birinchi O'rta Osiyo spartakiadasi qachon o'tkazilgan?

- a) **1936 yil**
- b) 1934 yil
- c) 1946 yil

d) 1948 yil

14. Abu Ali ibn Sinoning Tib qonunlari asarida sogʻliqni saqlash uchun qanday tarbirlar tavsiya kilingan?

a) Jismoniy mashqlar, ovqatlanish tartibi, uyqu tartibi

b) Jismoniy mashqlar, mehnat qilish, sayoxatlar

c) Badantarbiya, chiniqtirish tadbirlari, suzish

d) Gimnastika, massaj, suzish

15. Abu Ali ibn Sino qachon tavallud topgan.

a) 980-yil

b) 998-yil

c) 780-yil

d) 880-yil

16. Abu Ali ibn Sinoning Tib qonunlari asarida sogʻliqni saqlash uchun qanday tarbirlar tavsiya kilingan?

a) Jismoniy mashqlar, ovqatlanish tartibi, uyqu tartibi

b) Jismoniy mashqlar, mehnat qilish, sayoxatlar

c) Gimnastika, massaj, suzish

d) Badantarbiya, chiniqtirish tadbirlari, suzish

17. Birinchi Oʻrta Osiyo spartakiadasi qachon oʻtkazilgan?

a) 1936 yil

b) 1934 yil

c) 1946 yil

d) 1920 yil

18. Ona urugʻchilik tizimi nomi toʻgʻri koʻrsatilgan qatorni toping?

a) Matriarxat

b) Sparta

c) Patriarxat

d) Polixostirika

19. Ibtidoiy jamoa tuzimida jismoniy tarbiyani kelib chiqishining asosiy omillari nimalardan iborat?

a) Mehnat faoliyati, ongning rivojlanishi, harakatlarga tabiiy ehtiyoj.

b) Harbiy jismoniy tayorgarlik.

c) Jismoniy tarbiyaning mehnat va turmush tarzi bilan bogʻliqligi.

d) Jismoniy mashq va oʻyinlarning vujudga kelishi.

20. Ibtidoiy jamoa tuzimidayoq maʼlum boʻlgan suzish turi qaysi?

a) Krol usuli

- b) Brass usuli
- c) Chalqancha suzish
- d) Delfin usuli

21. Quydagilardan qaysilari Qadimgi sharq davlatlarining ozod aholisi orasida keng tarqalgan edi?

- a) **Raqs sehrgarlik, turli o‘yinlar**
- b) Yugurish, uloqtirish, suzish
- c) Sehrgarlik, sakrash, raqs.
- d) Sakrash, Yugurish, suzish

22. Qadimgi Yunon shoirining nomi qaysi qatorda to‘g‘ri ko‘rsatilgan?

- a) **Gomer**
- b) Aristotel
- c) Guts-Muts
- d) Jan-Jaj Russo

23. Gomerning “Odisseya” poemasida qaysi so‘z “Oliyjanob qahramon izidan” tushunchasi bilan bog‘langan?

- a) **Atlet**
- b) Alfey
- c) Ritsar
- d) Efeb

24. Sparta jismoniy tarbiya tizimida 7-yoshgacha nimalarga o‘rgatilgan?

- a) **Qo‘rqmaslik, Yig‘lamaslik ovqatlanmaslikka o‘rgatilgan**
- b) Qo‘rqmaslik, yig‘lamaslikka va gimnastik mashqlar o‘rgatilgan
- c) Oilada qullar nazoratida bo‘lgan
- d) Zobitlar qatoriga qo‘shib jismoniy harbiy mashqlar o‘rgatilgan

25. Yaxshi gimnastika ham oddiy bo‘ladi, lekin eng avvalo harbiy gimnastika bo‘lishi lozim ibora muallifi toping?

- a) **Platon**
- b) Abu Ali Ibn Sino
- c) Gomer
- d) Abu Nasr Farobiy

26. Amir Temur askarlarining xarbiy -jismoniy tayyorgarligida qanday mashqlardan foydalanilgan?

- a) **Otda yurish, kamodan o‘q otish, qilichbozlik, nayzabozlik, suzish, kurash, otdan otga sakrab o‘tish**
- b) Tosh ko‘tarish, otda yurish, chavg‘on, dorboz o‘yinlari, gimnastika
- c) Poyga, olomon-poyga, chavg‘on, ko‘pkari, harakatli o‘yinlar

d) Kurash, otda yurish, nayzabozlik, yugurish, dorboz o'yinlari

27. Zahiriddin Muhammad Bobur qachon tavvalud topgan?

- a) **1483-yil**
- b) 1543 yil
- c) 1530 yil
- d) 1480

28. Xorazm shohlar davlatining so'ngi hukumdori Jaloliddin Manguberdi nechanchi yilda tavvallud topgan?

- a) **1198-yil**
- b) 1199-yil
- c) 1190-yil
- d) 1197-yil

29. Zahiriddin Muhammad Boburning otasining ismi ayting?

- a) **Umarshayx Mirzo**
- b) Muhammad Mirzo
- c) Mironshoh Mirzo
- d) Mirzo Ulug'bek

30. Amir Temur askarlarining xarbiy -jismoniy tayyorgarligida qanday mashqlardan foydalanilgan?

- a) **Otda yurish, kamodan o'q otish, qilichbozlik, nayzabozlik, suzish, kurash, otdan otga sakrab o'tish**
- b) Tosh ko'tarish, otda yurish, chavg'on, dorboz o'yinlari, gimnastika
- c) Poyga, olomon-poyga, chavg'on, ko'pkari, harakatli o'yinlar
- d) Kurash, otda yurish, nayzabozlik, yugurish, dorboz o'yinlari

31. Abu Ali ibn Sinoning Tib qonunlari asarida sog'liqni saqlash uchun qanday tadbirlar tavsiya kilingan?

- a) **Jismoniy mashqlar, ovqatlanish tartibi, uyqu tartibi**
- b) Jismoniy mashqlar, mehnat qilish, sayoxatlar
- c) Badantarbiya, chiniqtirish tadbirlari, suzish
- d) Gimnastika, massaj, suzish

32. Mahmud Qashqariyning qaysi asarida jismoniy mashqlar ahamiyati haqida ma'lumotlar bergan?

- a) **Devoni lug'atil-turk**
- b) Devoni turk- lug'atil
- c) Devoni lug'atil
- d) Lug'at it-turk

33. Mahmud Kashqariyning Devoni lugʻatil-turk asarida qaysi oʻyinlar haqida maʼlumotlar bergan?

- a) **“Qiz quvdi”, “Etib ol”**
- b) “Shatranj”
- c) “Qilichbozlik”
- d) “Kurash”

34. «Jismoniy tarbiya entsiklopediyasi tajribalari» nomli uch tomli kitob qaysi olimga tegishli?

- a) **Dessuas Filantropinida Fit**
- b) Iogann Pestalotsii
- c) Jan Jak Russo
- d) Shnepfeital Filantropinida Guts Muts

35. Futbol oʻyini qachon va qaerda tashkil topgan?

- a) **1863-yil Angliya**
- b) 1864-yil Shotlandiya
- c) 1866-yil Shotlandiya
- d) 1863-yil Germaniya

36. I qishgi Olimpiada oʻyinlari nechanchi yili qaerda oʻtkazildi?

- a) **1924 yili Fransiya Shamoni**
- b) 1920 yili Eron. Texron
- c) 1910 yili Fransiya. Marsel
- d) 1910 yili Moskva

37. Xalqaro Olimpiya koʻmitasining muhim qonunlar toʻplami qachon va qaysi shaxarda ilk bor qabul qilingan?

- a) **23 iyun 1894y Parij**
- b) 25 iyun 1894y Parij
- c) 26 iyun 1896y Afinada
- d) 25 iyun 1900y Londonda

38. Xalqaro Futbol (FIFA) federatsiyasi qachon tashkil topgan?

- a) **1904 yil**
- b) 1906 yil
- c) 1902 yil
- d) 1908 yil

39. Futbol o'yini rasman nechanchi yili Olimpiada o'yinlari dasturiga kiritilgan?

- a) **1908-yil**
- b) 1907-yil
- c) 1906-yil
- d) 1904-yil

40. Birinchi Olimpiya mash'alasini yoqish qachon amalga oshirildi?

- a) **1928 yil**
- b) 1924 yil
- c) 1920 yil
- d) 1912 yil

Adabiyotlar ro‘yxati.

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning «Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi qarori 03.06.2017 y.N PQ-3031
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning «Jismoniy tarbiya va sport boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtirish bo‘yicha chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi qarori 06.03.2017 y.N PQ-3031
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning «Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi qarori 06.06.2017 y.N PQ-3031
4. Karimov I.A. O‘rta asr Sharq mutafakkirlari va olimlarining jahon sivilizatsiyasidagi o‘rni va ahamiyati. Xalqaro anjumanda so‘zlagan nutqi. 16 may 2014 y.
5. Karimov I.A.. Tarixiy xotirasiz kelajak yo‘q. - T.: 1998.
6. Karimov I.A.O‘zbek xalqi hech qachon, hech kimga qaram bo‘lmaydi. T.: 2005.
7. Karimov I.A.Yuksak ma’naviyat - yengilmas kuch. T.: 2008.
8. Abdumalikov R., Eshnazarov J.E., Ajdodlar jismoniy madaniyat tarixini o‘rganish masalalari. O‘quv qo‘llanma, T.:1993.
9. Ahmedov B. Amir Temur. Tarixiy roman. T.:1995.
10. Ahmedov B. Sohibqiron Temur (hayoti va ijtimoiy-siyosiy faoliyati). T.:1996.
11. Akramov A.K., O'zbekistonda jismoniy madaniyat va sport tarixi. O'quv qo'llanma. T.: O'zDJTI nashr, 1997.
12. Avloniy A. Turkiy Guliston yoxud axloq. T.: O‘qituvchi, 1992.
13. The politics of the Olympics: a survey, edited by A. Bairner and G. Molnar Routledge. (eds) 2010
14. Botirov X.A. Jismoniy tarbiya va sport tarixi. T. “O‘qituvchi” 1993 y.
15. Buyuk va muqaddassan, mustaqil Vatan. Ilmiy ommabop risola. T.: 2011.
16. David C. Watt Sports management and administration © 1998 David C. Watt 11 pg.
17. Djalilova L.A. Jismoniy tarbiya v sport tarixi. O‘quv uslubiy qo‘llanma. T: 2013.
18. Ergashev Q., Hamidov H. O‘zbekiston tarixi. O‘quv qo‘llanma. T.: 2015.

19. Ernazarov E. Olimpiada – jahon sporti bayrami. T.: “Sharq”, 2008.
20. Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat tarixi va boshqarish. T.: 2008.
21. Hayes, G. and Karamichas, J Olympic Games, Netherlands 2011
22. John Horne, Garry Whannel. Understanding the Olympics. Routledge. 2012.
23. Karimov Sh. O‘zbekiston tarixi va madaniyati. T.: O‘qituvchi, 1992.
24. Ma‘murov.B.B Jismoniy tarbiya nazaryasi va metodikasi. Darslik. B. “Durdona ” 2019.
25. Mo‘minov I. Amir Temurning O‘rta Osiyo tarixida tutgan o‘rni. T.:1998.
26. Niyozov I. Olimpiya sport o‘yinlari. Uslubiy qo‘llanma. T., 2006.
27. O‘zbekiston Respublikasining «Jismoniy tarbiya va sport to‘g‘risida»gi qonuni. T.: 2015.
28. Salimov. G‘.M, J.I.Qurbonov. Jismoniy madaniyat nazaryasi va metodikasi. B. “Durdona ” 2019.
29. O‘zbekiston tarixi. T.: “Sharq”, 2004.
30. O‘zbekistonning yangi tarixi. Uchinchi kitob. Mustaqil O‘zbekiston tarixi. Tuzuvchilar: N.Jo‘raev, T.Fayzullav.T.: “Sharq”, 2000.
31. O‘zbekistonning yangi tarixi.1-3 kitob. T.: “Sharq”, 2000.
32. Rachel Bladon. The Story of Olympics: An Unofficial History. Oxford, Macmillan Publishen Limited, 2012.
33. Temur tuzuklari. – T.: 2015.
34. The Politics of the Olympics, London: Routledge. Gaffney, C. 2010
35. Vardiashvili I. Afinadan Sidneyga qadar. Qarshi,“Nasaf”, 2004.
36. Xo‘jaev F. O‘zbekistonda jismoniy tarbiya T. 1997 y.
37. Xo‘jaev P. Meliev Abdumalikov R. Eshnazarov J. Jismoniy tarbiya va sport tarixi.1993 y.
38. Xo‘jaev P.Yunusova D.S. Jismoniy tarbiya tarixi T. Moliya 2011 y

39. Xoldorov T. Nurmatov F. Yunusova D. Jismoniy tarbiya tarixi va boshqarish T. 2013 y. 18 – 22 betlar.
40. Xoshimov K. Pedagogika tarixi. T.: "O'qituvchi", 1996.
41. Yoldoshev J., Xasanov S. Jadid tarbiyashunosligi asoslari. T.: 1994.
42. Ziyoyev H. Turkistonda Rossiya tajovuzi va hukmronligiga qarshi kurash. T.: Sharq, 1998.
43. Zunnunov A., Xayrullayev M., va b. O'rta Osiyoda pedagogik fikr taraqqiyotidan lavhalar.- T.: "Fan", 1996.
44. В.К. Пельменев, Е.В. Конеева История физической культуры Калининград 2000
45. Голощапов Б.Р. История физической культуры и спорта. М.: 2001.
46. Кузнецова.З.М История физической культуры и спорта (тема диссертации и автореферата по ВАК 13.00.04) Набережные Челны 1999.
47. Нормуродов А., Моргунова И. Олимпийские игры. Учебное пособие. Т.: 2011.
48. Рафикова Р.А., Спортивные звезды Узбекистана. Т.: 2005.
49. Рузиев С.С., Шатерников Э.К. и др. Узбекистан Олимпийский. Т.: 2001.
50. Столбов В.В. История физической культуры и спорта. Учебник. М.: 2000.
51. Цатурова К.А. История физической культуры зарубежных стран:
52. Энциклопедия Олимпийского спорта. Под редакцией В.Н. Платонова. Киев: Олимпийская литература, 2004.

Internet saytlari

1. www.tdpu.uz
2. www.pedagog.uz
3. www.ziyonet.uz
4. www.edu.uz
5. www.lex.uz
6. www.bilimm
7. www.gov.uz

Mundarija

KIRISH
I -modul. Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi.
1-Mavzu. “Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi” faniga kirish. qadimgi davrda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya.
1.1.Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi fanining asosiy maqsadi va vazifalari
1.2.Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi fanining asosiy davrlari. Jismoniy tarbiya va olimpiya harakati tarixi fanining o‘rganish manbalari
1.3.Qadimgi davrda jismoniy tarbiyaning xususiyatlari.
Qadimgi Sharq davlatlarida jismoniy tarbiya. Qadimgi Gretsiya davlatlarida jismoniy tarbiya
1.4.Sparta va Afina tarbiya tizimlari. Qadimgi olimpiya o‘yinlari va ularning ahamiyati. Qadimgi Rimda jismoniy tarbiya
2-Mavzu. O‘rta asrlarda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya (V – XVII asrlar)
2.1.O‘rta asrlarda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiyaning rivojlanish xususiyatlari (V–XVII asrlar)
2.2. Yevropa davlatlarida feodallar, dehqonlar va shaharliklarning jismoniy tarbiyasi. Ritsarlarni tarbiyalash tizimi
2.3.Gumanistlarning jismoniy tarbiya to‘g‘risidagi fikrlari. Osiyo, Amerika va Afrika mamlakatlarida o‘rta asrlarda jismoniy tarbiya.
3- Mavzu. Yangi davrda jismoniy tarbiya (XVIII – XIX asrlar)
3.1. Yangi davrda chet el mamlakatlarida jismoniy tarbiya va sport
3.2. Yevropa mamlakatlarida gimnastika tizimlarining vujudga kelishi
3.3. Angliya va AQShda sport va sport o‘yinlarining rivojlanishi. Osiyo, Amerika va Afrika mamlakatlarida jismoniy tarbiya
4-Mavzu. Eng yangi davrda jismoniy tarbiya va sport (XX asr boshlari – hozirgi davrgacha)
Yangi davrlarda jismoniy tarbiyaning rivojlanish xususiyatlari
4.1. Sportning rivojlanishi va xalqaro sport uyushmalarini tuzish
4.2. Xalqaro sport harakati va olimpiya sportining rivojlanishi
II-modul . O‘zbekistonda jismoniy tarbiya va olimpiya harakati.

5- mavzu. Markaziy Osiyoda qadimgi davr va o‘rta asrlarda jismoniy tarbiya
5.1. Qadimgi davrida markaziy osiyoda jismoniy tarbiya
5.2. O'rta asrlar davrida Markaziy osiyoda jismoniy tarbiya
6- Mavzu. Markaziy Osiyo va O‘zbekistonga hozirgi zamon sportining kirib kelishi (XIX asr oxiri – XX asrning boshlari)
6.1. XIX asrning oxiri XX asrning boshlarida Markaziy Osiyoda zamonaviy sportning rivojlanishi
ILOVALAR
OLIMPIADA O‘YINLARI TARIXI
Glossariy
Test nazorati
Adabiyotlar ro‘yxati

KURBANOV DJURABEK ISMATOVICH

JISMONIY TARBIYA VA SPORT TARIXI

(O‘quv qo‘llanma)

(1-qism)

61010300-Sport faoliyati (faoliyat turlari bo‘yicha)

Muharrir:	E. Eshov
Tex.muharrir:	F. Raximov
Musahhih:	M.Shodiyeva
Badiiy rahbar:	M.Sattorov

Nashriyot litsenziyasi № 022853. 08.03.2022.

Original maketdan bosishga ruxsat etildi: 20.06.2022. Bichimi 60x84.

Kegli 16 shponli. “Times New Roman” garniture 1/16.

Ofset bosma usulida. Ofset bosma qog‘ozi.

Bosma tabog‘i 10,7. Adadi 20. Buyurtma №30.

“BUXORO DETERMINANTI” MCHJ bosmaxonasida chop etildi.

Buxoro shahar Namozgoh ko‘chasi 24 uy

Tel.: + 998 98 778 47 27

ISBN: 978-9943-8093-8-3

9 789943 809383